

Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива»

**ВРАХУВАННЯ СУДАМИ ДУМКИ
ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ
РОЗГЛЯДІ СПРАВ, ЩО
ВИНИКАЮТЬ З СІМЕЙНИХ
ПРАВОВІДНОСИН**

**РЕЗУЛЬТАТИ ГРОМАДСЬКОГО
МОНІТОРИНГУ СУДІВ**

Частина II

Харків – 2010

Видання здійснено в рамках проекту ХОФ «Громадська Альтернатива» - «Права дитини у суді: моніторинг змін» за фінансової підтримки Агенства США з міжнародного розвитку (USAID), проект «Україна: верховенство права».

Видання підготували:

Марія Ясеновська – Президент ХОФ «Громадська Альтернатива» (ідея та концепція, загальна редакція, подяки, вступ, розділ 2, висновки та рекомендації (у співавторстві з Христовою Г.), додатки (у співавторстві з Христовою Г.),

Ганна Христова – кандидат юридичних наук, доцент Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого (розділи 1, 3, 4, 5, 6, висновки та рекомендації (у співавторстві з Ясеновською М.), додатки (у співавторстві з Ясеновською М.)

Ясеновська М., Христова Г. Врахування судами думки та інтересів дитини при розгляді справ, що виникають з сімейних правовідносин. Результати громадського моніторингу судів. Частина II. – Харків: 2010. – 93.

Дане видання є аналітичним звітом за результатами громадського моніторингу судів «Права дитини у суді: моніторинг змін», який проводився у 2009 - 2010 роках у Харківській області і є продовженням роботи ХОФ «Громадська Альтернатива» у стратегічному напрямку «Суд, дружній до дитини», фактично виступаючи другим етапом минулого дослідження в рамках проекту з аналогічною назвою. Метою моніторингу стало виявлення впливу законодавчого закріплення процесуальних прав дитини у суді на рівень ефективності врахування думки та інтересів дитини при розгляді цивільних справ, що виникають з сімейних правовідносин в судах Харківської області. Основну увагу було приділено врахуванню думки та інтересів дитини з урахуванням прийнятого у травні 2009 року нового Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту прав дітей», який мав за мету привести національну нормативну базу у відповідність до вимог Європейської Конвенції про здійснення прав дітей. На основі результатів дослідження розроблено висновки та рекомендації щодо покращення ситуації в цілому та по пілотних судах.

Видання призначено для суддів, адвокатів, юристів, представників органів державної влади, неурядових організацій, працівників професійних груп, які працюють в інтересах дітей, усіх, хто зацікавлений у вирішенні проблеми врахування думки дитини судами України.

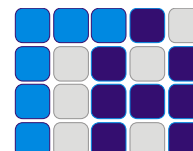
Харківська обласна фундація
«Громадська Альтернатива», 2010

Це видання здійснене за підтримки американського народу через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID).

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

ПРОЕКТ “УКРАЇНА: ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА”

ЗМІСТ

Подяки.....	
.....4	
Вступ.....	
5	
Методологія моніторингу.....	
.....6	
Враховання судами думки дитини та її інтересів: аналіз справ, що виникають з сімейних та цивільних правовідносин	11
1. Справи щодо розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини ...	11
2. Справи щодо позбавлення батьківських прав	19
3. Справи щодо усунення перешкод у спілкуванні з дитиною	23
4. Справи щодо усиновлення дитини	25
5. Справи щодо надання права неповнолітньому на реєстрацію шлюбу	32
6. Справи щодо захисту майнових прав та інтересів дитини	34
Висновки та рекомендації щодо вдосконалення практики враховання судами думки дитини та її інтересів при вирішенні справ, що виникають з сімейних та цивільних правовідносин	44
Додаток 1 - 10. Судові рішення у справах, які стосуються прав та інтересів дітей	49
Додаток 11. Верховний Суд України. Узагальнення. Практика розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми	75

Колектив виконавців проекту щиро дякує усім, хто долучився до реалізації моніторингу і без кого це видання було б неможливим.

Дякуємо суддям і працівникам судів м. Харкова та Харківській області за підтримку у реалізації проекту, розуміння до нашої роботи та доброзичливе ставлення до членів моніторингових груп.

Дякуємо Канадсько-українському проекту суддівської співпраці за допомогу у налагодженні зворотнього зв'язку експертів проекту із суддями.

Дякуємо нашим партнерам: Асоціації молодих професіоналів «Клас», Харківській правозахисній групі та Молодіжній правозахисній групі – Харків за експертну та технічну допомогу у реалізації проекту.

Дякуємо волонтерам проекту – студентам харківських вузів, передусім Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого, Харківського національного університету ім. Каразіна, Національного аерокосмічного університету «ХАІ» ім. Жуковського та волонтерам ХОФ «Громадська Альтернатива», в першу чергу: *Бабій Вікторії, Нахаєву Олексію, Сабітову Ріфату, Лобойченко Марині, Будніковій Ганні, Шпак Ірині, Геращенко Ганні, Поповій Ганні, Гагіній Єлизаветі, Старовойт Тетяні*, за виконану роботу та безцінну допомогу.

Окремо хочемо **подякувати** проекту «Україна: верховенство права» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) за фінансову підтримку та методичний супровід.

Вступ

Протягом 2008 - 2009 року ХОФ «Громадська Альтернатива» за підтримки проекту «Україна: верховенство права» Агентства США з міжнародного розвитку USAID реалізовувала проект з громадського моніторингу судів «Суд, дружній до дитини». Це дослідження стало другим спільним проектом організації та проекту «Україна: верховенство права» в сфері підтримки інтересів дитини в українському суді. В результаті дослідження було виявлено низку проблем, пов'язаних як з фізичною доступністю суду для дитини, так і з дотриманням процедурних прав дитини під час судового розгляду справ за її участю або тих, що стосуються її інтересів. Було відмічено невідповідність існуючих процедур врахування думки та інтересів дитини положенням Європейської Конвенції про здійснення прав дитини, ратифікованої Верховною Радою Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» від 3 серпня 2006 року № 69-V.

В той же час, 21 травня 2009 року, наприкінці дослідження було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту прав дітей» № 1397-VI, яким законодавець намагався врегулювати існуючі прогалини, додавши відповідні положення до Закону України «Про охорону дитинства» та Цивільного процесуального кодексу України. Ці зміни стали підставою для здійснення наступного етапу дослідження – проекту «Права дитини у суді: моніторинг змін», який мав на меті розглянути вплив змін у законодавстві на судову практику. Пілотними в рамках проекту стали 5 судів Харківської області, які за результатами попереднього дослідження демонстрували найцікавішу практику у сфері врахування думки та інтересів дитини: *Фрунзенський та Орджонікідзевський районні суди Харкова, Лозівський, Чугуївський і Первомайський міськ-районні суди Харківської області.*

Результати дослідження представлені у цьому виданні.

Методологія моніторингу

З жовтня 2009 по квітень 2010 років Харківською обласною фундацією «Громадська Альтернатива» за підтримки проекту «Україна: верховенство права» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) на території Харківської області в рамках проекту «Права дитини у суді: моніторинг змін» було реалізовано громадський моніторинг судів. Проект мав на *мети* виявлення впливу законодавчого закріплення процесуальних прав дитини у суді на рівень ефективності врахування інтерсів та думки дитини при розгляді цивільних справ, що виникають з сімейних правовідносин в судах Харківської області. Це дослідження стало другим етапом роботи організації по оцінці ступеню дружності українських судів до дитини, а його нагальність була викликана змінами у законодавстві України – прийняттям Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту прав дітей» від 29 травня 2009 року № 1397-VI, які відкрили додаткові можливості ефективного врахування думки та інтересів дитини у судах у відповідності до Європейської Конвенції про здійснення прав дітей.

Методологія моніторингового дослідження базувалася на досвіді організації та експертів з проведення моніторингу дотримання прав людини на основі методології громадського моніторингу судів проекту «Україна: верховенство права» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та елементах методології Гельсінкського фонду прав людини (Варшава, Польща), а також досвіді роботі організації у сфері захисту прав дитини. Фактично основні методологічні підходи було сформовано під час дослідження в рамках проекту «Суд, дружній до дитини» - «Врахування судами думки та інтересів дитини при розгляді справ, що виникають з сімейних правовідносин», дане дослідження було зосереджено на відстеженні зміни ситуації після вдосконалення законодавства, що дало підстави вважати його продовженням попередньої роботи – другим етапом.

Даний звіт не є суто науковим дослідженням, ми використовували елементи соціологічних методів та методи якісного аналізу ситуації. Звіт містить узагальнені дані про інформацію, отриману з матеріалів судових справ та безпосередньо від суддів. Дослідження в першу чергу мали на меті виявити спектр проблем, відстежити динаміку і швидкість впливу законодавчих змін на існуючу судову практику та знайти шляхи для вдосконалення ситуації.

Для дослідження було обрано *п'ять пілотних суди* Харківської області: *Первомайський міськ-районний суд Харківської області, Чугуївський міський суд Харківської області, Лозівський міськ-районний суд Харківської області, Фрунзенський*

районний суд міста Харків та Орджонікідзевський районний суд міста Харків. При відборі було враховано попередній досвід співпраці із цими судами, оцінка експертами організації їх роботи по врахуванню думки та інтересів дитини на попередньому етапі досліджень, їх географічне розташування, інформація щодо наявності спеціального ювенального судді.

Вибір правових стандартів співпадав із попереднім етапом досліджень дружності судів до дитини і був обумовлен положеннями Конвенції ООН про права дитини, Європейської конвенції про здійснення прав дітей, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, основними положеннями міжнародних та національних документів щодо прав дитини.

Базуючись на визначених правових стандартах та попередньому досвіді роботи було вдосконалено інструментарій моніторингу: *Форма опису судового рішення та Опитувальник для суддів*, який пройшов відповідну апробацію. Результатом такого пілотажу виявилось повна переробка Опитувальника через відверте небажання суддів заповнювати опитувальні форми з відкритими запитаннями.

Основна частина групи волонтерів, які проводили аналіз справ, була сформована раніше. Однак до них додалися нові активісти, загальна кількість учасників групи склала *19 осіб*. Було вирішено продовжувати втілювати успішний досвід співпраці молодих психологів та юристів. Для моніторингової групи в оновленому складі було проведено одноденний установчий тренінг: огляд результатів попередньої роботи, цілі та завдання нового дослідження, робота з інструментарієм, Єдиним державним реєстром судових рішень, розподіл завдань, організація зворотнього зв'язку.

Силами волонтерів для первинного аналізу було відібрано *101 судове рішення*, які стосувалися прав та інтересів дітей, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових справ (<http://www.reyestr.court.gov.ua>) та винесених пілотними судами у період з 1 серпня 2009 року по 31 січня 2010 року. Кількість справ не була закладена заздалегідь, розглядалися всі доступні у загальному доступі справи за тематикою та географією проекту.

Загальна кількість проаналізованих справ по пілотних судах:

№ п/п	Назва суду	Кількість проаналізованих справ
1.	Лозівський міськ-районний суд Харківської області	16
2.	Чугуївський міськ-районний суд Харківської області	9
3.	Фрунзенський районний суд міста Харків	28
4.	Орджонікідзевський районний суд міста Харків	45

5.	Первомайський міськ-районний суд Харківської області	3
----	--	---

Справи було відібрано за визначеними в ході попереднього дослідження та змінинами для потреб поточної роботи категоріями:

1. справи щодо розірвання шлюбу (в частині місця проживання дитини);
2. справи щодо визначення місця проживання дитини;
3. справи щодо позбавлення батьківських прав та відібрання дитини без позбавлення її батьків батьківських прав;
4. справи щодо усунення перешкод у спілкуванні з дитиною;
5. справи щодо усиновлення дитини та визнання його недійсним;
6. справи щодо надання права неповнолітньому на реєстрацію шлюбу;
7. справи щодо захисту майнових прав та інтересів дитини.

Одна з категорій, яка розглядалася в рамках першого етапу моніторингу, - «аліментні» справи – не увійшла в цей етап дослідження через вичерпаність розгляду цього питання та формулювання висновків на попередньому етапі. Однак, варто зазначити, що під час формування бази справ для аналізу, було відмічено рішення Первомайського міськ-районного суду (*справа №2-2104/2009*), в якому вперше було присуджено аліменти у твердій грошовій сумі 5000 грн на місяць. Можна сподіватися, що це стало одним з результатів впровадження рекомендацій попереднього етапу моніторингу, які стосувалися застосування не формального, а сутнісного підходу до вирішення справ щодо стягнення аліментів на утримання дитини (дітей).

Також на цьому етапі дослідження було додано принципово нову категорію справ – справи щодо захисту майнових прав та інтересів дитини, що суттєво розширило предмет моніторингу, виводячи його за рамки сімейних правовідносин. Однак, назву дослідження через таке розширення було вирішено не змінювати для збереження цілісності підходів та концепції.

Загальний розподіл справ за категоріями виявився наступним:

Категорія	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	Всього
Лозівський міськ-районний суд	3	0	10		2	1		16
Чугуївський міськ-районний суд	3	1	1		1		3	9
Фрунзенський районний суд	24		2				2	28
Орджонікідзевський районний суд	31	1	6	1	1		5	45
Первомайський міськ-районний суд					1		2	3

Всього категоріями	за	61	2	19	1	5	1	12	101
---------------------------	-----------	-----------	----------	-----------	----------	----------	----------	-----------	------------

Окремо було визначено мінімальні критерії – *індикатори здійснення прав дитини в судовому процесі*, за наявності яких можна говорити про ефективне врахування судом думки та інтересів дитини у відповідності до вимог чинного законодавства. Такими критеріями стали:

- Опитування дитини в суді;
- Призначення дитині судом представника;
- Заявлення дитиною самостійно або через представника клопотань;
- Пояснення суддею дитині її прав;
- Пояснення суддею дитині можливі наслідки дій її представника;
- Зазначення думки дитини у матеріалах справи;
- Надання висновку органу опіки та піклування;
- Залучення судом психолога або педагога;
- Посилання судом на врахування інтересів дітей;
- Посилання на міжнародні акти у сфері захисту прав дитини;
- Посилання на ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» Цивільного процесуального кодексу України

Наявність цих індикаторів представлено по кожній категорії справ при її детальному викладенні нижче у вигляді індикативних таблиць, зміст кожної адаптовано до потреб відповідної категорії та наочності представлення матеріалу.

Нажаль не всі з названих індикаторів можливо було відстежити за текстами судових рішень. Додаткову необхідну інформацію ми намагалися зібрати через опитування суддів, для чого було опитано учасників суддівських семінарів Канадсько-українського проекту суддівської співпраці – українських суддів судів різної юрисдикції та суддів Харківської області – загальна кількість опитаних 12 осіб. З них переважна більшість (10 осіб) вважає, що існуючий механізм врахування судами думки та інтересів дитини при розгляді справ, що виникають з сімейних правовідносин, дозволяє врахувати думку дитини в окремих випадках. Лише 7 суддів застосовують в своїй діяльності положення Європейської конвенції про здійснення прав дітей. Майже всі судді оцінили зміни в законодавстві, передбачені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прав дітей», як позитивні, тобто як такі, що допомагають враховувати думку та інтереси дітей. В той же час, важливо відмітити, наявну тенденцію заслуховування у суді думку лише дітей старшого віку: по 3 судді визнали, що на практиці заслуховували дітей 7 – 9 річного віку, 10 – 13 річного віку та 14

– 18 річного віку. Лише 1 суддя відмітив, що навіть дитина 4 – 6 років може бути визнана такою, що рівень її розвитку дозволяє висловити свою згоду або думку при вирішенні питань, що стосуються її життя. Як висновок, існуючі шляхи врахування думки дитини треба активніше застосовувати, а також систематизувати судову практику в цій сфері задля підвищення її ефективності.

Детальний аналіз справ за категоріями, порівняння із попереднім дослідженням, напрацьовані висновки та рекомендації, найцікавіші приклади текстів судових рішень представлені у наступних розділах.

Врахування судами думки дитини та її інтересів: аналіз справ, що виникають з сімейних та цивільних правовідносин

1. Справи щодо розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини

Окрему категорію серед справ, які підлягали моніторингу, утворюють *справи щодо розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини*. Ці справи було об'єднано в єдину категорію, оскільки серед численних справ про розірвання шлюбу предметом моніторингу стали тільки ті справи, в яких сторони мали від шлюбу неповнолітніх дітей, про що вказувалося в рішенні. Серед загальної кількості справ цієї категорії – 63 справ (62% від загальної кількості справ, що стали предметом моніторингу) - 61 справи стосувалися розірвання шлюбу, а 2 справи – визначення місця проживання дитини після розлучення батьків.

Як і на попередньому етапі моніторингу, в значній кількості справ про розірвання шлюбу позивачем виступала дружина, що може пояснюватися прагненням жінки врегулювати питання сімейного життя як у власних інтересах, так і з метою захисту інтересів дитини (дітей).

Порівняльні дані щодо особи позивача у справах цієї категорії можна представити наступним чином:

Справи щодо розірвання шлюбу	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Загальна кількість справ щодо розірвання шлюбу	63	61
Кількість справ, в яких позивачем виступає дружина	53	39
Кількість справ, в яких позивачем виступає чоловік	10	22

Однак на другому етапі моніторингу в пілотних судах була помітною відмінність у відсотковому співвідношенні позовів, розглянутих за заявою жінки або чоловіка. Так, серед 31 справи про розірвання шлюбу, що було розглянуто Орджонікідзевським районним судом м. Харкова, 21 справа була ініційована чоловіком, 10 – відповідно, дружиною. Заслуговує на увагу одна справа, в якій позивачкою виступала дружина, однак в рішенні суду зазначено, що «сторони від шлюбу мають неповнолітніх дітей, відносно яких позивачка позбавлена батьківських прав» (Рішення Орджонікідзевського районного суду м. Харкова, *Справа 2-3745/09*). Лише в одному рішенні, що стало предметом моніторингу (*Справа № 2-2343/2009*), Фрунзенський районний суд м. Харкова у справі за позовом про розірвання шлюбу, поданим матір'ю дитини, вказав, що «відповідач в судовому засіданні заперечував проти позовних вимог та просив надати строк на примирення».

Порівняльні дані щодо особи позивача у справах щодо визначення місця проживання дитини становлять:

Справи щодо визначення місця проживання дитини	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Загальна кількість справ щодо визначення місця проживання дитини	4	2
Кількість справ, в яких позивачем виступає дружина	1	0
Кількість справ, в яких позивачем виступає чоловік	3	2

Результати моніторингу засвідчили, що всі позови про розірвання шлюбу, а також всі позови про місце проживання дитини було задоволено, отже визначальну роль відіграла не особа позивача, а зміст заявлених позовних вимог та їх обґрунтованість.

1.1. Врахування інтересів дитини при розірванні шлюбу між батьками

Таблиця індикаторів здійснення прав дитини у суді при вирішенні питання про розірвання шлюбу між батьками виглядає таким чином:

Загальна кількість справ про розірвання шлюбу	61
Кількість справ, в яких дитину опитано в суді	0
Кількість справ, в яких дитині судом було призначено представника	0
Кількість справ, в яких дитина заявляла самостійно або через представника клопотання	0
Кількість справ, в яких суддя пояснював дитині її права	0
Кількість справ, в яких суддя пояснював дитині можливі наслідки дій її представника	0
Кількість справ, в яких зазначено думку дитини на підставі матеріалів справи	0
Кількість справ, в яких надано висновок органу опіки та піклування	0
Кількість справ, в яких судом залучено психолога або педагога	0
Кількість рішень у справах щодо розірвання шлюбу, в яких суд вказав на <i>врахування інтересів дітей</i> при вирішенні питання щодо розірвання шлюбу	33
Кількість рішень у справах щодо розірвання шлюбу, в яких вказано на <i>підстави</i> , з яких виходив суд при вирішенні питання про дотримання інтересів дитини при розірванні шлюбу між батьками	0
Кількість рішень, в яких містяться посилання на міжнародні акти у сфері захисту прав дитини	0
Кількість рішень, в яких містяться посилання на ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» Цивільно-процесуального кодексу України	0

Результати другого етапу моніторингу підтвердили, що при розірванні шлюбу суд нерідко вказує в судовому рішенні на врахування інтересів дітей при вирішенні справи по

суті, проте висновки суду щодо того, що розірвання шлюбу не суперечить інтересам дітей, не підтверджується свідченнями самої дитини, її думка з цього приводу суддею не з'ясовується.

Слід підкреслити, що в практиці пілотних судів у справах щодо розірвання шлюбу окреслилася помітна тенденція: так, якщо у рішеннях Фрунзенського районного суду м. Харкова вказується, що «що після розірвання шлюбу не будуть порушені особисті та майнові права подружжя, а також *права їхніх дітей*», то Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, а також в переважній більшості рішень Лозівський міськрайонний суд Харківської області взагалі ігнорують питання про інтереси дитини та вказують лише, що «подальше сімейне життя подружжя та збереження шлюбу суперечить *їх інтересам*».

Згідно з міжнародними стандартами захисту прав дитини, а також національним законодавством України при розгляді справ щодо розірвання шлюбу дитина **має право висловити свою думку**. Проте на другому етапі моніторингу, так само, як і в його першій стадії **в жодній (!) справі щодо розірвання шлюбу думка дитини не була з'ясовувана судом**, хоча виходячи з відомостей, наведених у рішеннях суду, можна зробити висновок про те, що дитина, батьки якої розлучалися, досягла віку, з якого вона могла усвідомлювати характер подій, що відбуваються, та висловлювати щодо них власну думку.

Отже, внесені до законодавства України зміни, спрямовані на вдосконалення нормативного підґрунтя здійснення прав дитини та врахування її думки при винесенні рішень, які стосуються її сім'ї та її особисто, не спричинили зміни в судовій практиці пілотних судів у справах щодо розірвання шлюбу.

1.2. Врахування думки дитини при вирішенні питання щодо місця її проживання

Як засвідчив попередній етап моніторингу, суд нерідко вирішує питання про визначення місця проживання дитини як в межах *окремої однойменної категорії справ*, так і при вирішенні справ про розірвання шлюбу.

Як зазначалося, предметом моніторингу стали всього *дві справи про визначення місця проживання дитини*, які були вирішені пілотними судами за досліджуваній період. Ці справи в обох випадках було розглянуто *за позовом батька* дитини і ці позови було задоволено, тобто місця проживання дитини було визначено з *батьком*. Цікаво, що в цих справах йшлося про визначення проживання саме *сина* з батьком, тоді як спору про проживання доньки з матір'ю у разі наявності у батьків двох дітей не виникало. Ця тенденція спостерігалася й на попередньому етапі моніторингу, коли також при вирішенні

питання про місце проживання дитини за позовом батька дитини йшлося лише про *синів*. Ці справи становлять значний в інтерес в світлі цілей та завдань моніторингу, отже вони з коментарями наводяться у додатках (*Див.: Додаток 1 та Додаток 2*).

В усіх справах про розірвання шлюбу, де вказувалося на місце проживання дитини після розлучення батьків, місце проживання дитини з матір'ю було визначено з *матір'ю*.

На другому етапі моніторингу було з'ясовано, що пілотні суди *по-різному підходять до вирішення у справах щодо розірвання шлюбу питання про визначення місця проживання дитини*. Так, в переважній більшості справ щодо розірвання шлюбу, розглянутих Фрунзенським районним судом міста Харкова, питання про визначення місця проживання дитини було відтворено у рішеннях суду. Лише у 2-х рішеннях з 26, що стали предметом моніторингу, цей суд вказав на наявність у подружжя, що розлучається, неповнолітніх дітей від їх шлюбу, але не зазначив їх подальше місце проживання. Продовжуючи тенденції, виявлені на попередньому етапі моніторингу, така практика триває й у Лозівському міськрайонному суді Харківської області та Чугуївському міському суді Харківської області. В той же час у майже 80 % рішень у справах про розірвання шлюбу, розглянутих за період моніторингу Орджонікідзевським районним судом м. Харкова, суд лише констатував наявність у сторін малолітніх або неповнолітніх дітей від сумісного шлюбу і не торкався питання про місця їх проживання.

Справи, в яких вказується на місце проживання дитини	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Справи про визначення місця проживання дитини	4	2
Справи про розірвання шлюбу, в яких місце проживання дитини вказане в мотивувальній частині рішення	38	31
Справи про розірвання шлюбу, в яких місце проживання дитини визначене в резолютивній частині рішення	23	8
Справи про розірвання шлюбу, в яких місця проживання дитини після розлучення батьків в рішенні суду не вказане	2	22

Результати, наведені в таблиці, засвідчили, що відсоток справ, в яких суд вирішує питання про місце проживання дитини в резолютивній частині рішення суду у справах про розірвання шлюбу *зменшився*. Це слід розглядати як позитивну тенденцію, враховуючи, що за даними попереднього моніторингу, *вимоги законодавства щодо врахування думки дитини щодо місця її проживання, особливо при розгляді справ про розірвання шлюбу, не дотримувалися*.

Згідно з національним законодавством України по досягненню дитиною 10 років уповноважений державний орган при вирішенні питання щодо місця проживання дитини має *не лише заслухати думку дитини з цього приводу, а переконатися в наявності її згоди щодо визначення місця її проживання*.

Слід особливо підкреслити, що відповідно до п. 4 *Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» № 11 від 21.12.2007 р.* в заяві про розірвання шлюбу має бути зазначено дату й місце реєстрації шлюбу, мотиви його розірвання, чи є від шлюбу неповнолітні діти, при кому з батьків вони перебувають, пропозиції щодо участі подружжя в утриманні та вихованні дітей після розірвання шлюбу, чи заявляються інші вимоги, які може бути вирішено одночасно з позовом про розірвання шлюбу.

Згідно п. 14 вказаної Постанови Пленуму ВСУ у випадку коли при розірванні шлюбу в судовому порядку встановлено, що подружжя не досягло згоди про те, з ким із них будуть проживати неповнолітні діти, про порядок та розмір виплати коштів на утримання дітей, дружини (чоловіка), а також про поділ спільного майна подружжя, або буде встановлено, що такої згоди досягнуто, але вона порушує інтереси дітей чи одного з подружжя, **суд вирішує зазначені питання по суті одночасно з вимогою про розірвання шлюбу з дотриманням закону, який регулює ці правовідносини.**

Отже, розгляд питання щодо визначення місця проживання дитини має **обов'язково** відбуватися **лише** за умови дотримання вимог законодавства України в частині врахування думки дитини у справах щодо визначення її місця проживання, передбачених, зокрема, ст. ст. 160, 161 та ч. 2 ст. 171 Сімейного кодексу України.

Як і на попередньому етапі моніторингу в пілотних судах при вирішенні справ щодо розірвання шлюбу питання про місце проживання дитини поставало у три способи:

1) В декількох справах, подаючи позов про розірвання шлюбу позивач або відповідач просили визнати з ними місце проживання дитини (дітей). В таких справах суд вирішував питання щодо місця проживання по суті та відтворював своє рішення щодо цього питання в резолютивній частині.

Однак, як на попередньому етапі моніторингу, при визначенні місця проживання дитини у разі, коли одна зі сторін просила суд вирішити це питання, суд не вказував на наявність згоди дитини щодо місця її проживання, хоча з рішення вбачалося, що дитина досягла 10-річного віку, та не вживав дій, спрямованих з'ясування її думки з цього питання (Див. Додаток 3).

2) В більшості рішень у справах щодо розірвання шлюбу, в яких суд вказував на місце проживання дитини (дітей) після розлучення батьків, було констатовано наявність взаємної згоди сторін щодо місця проживання дитини. В таких справах суд не

вирішував питання про місце проживання дитини по суті та переважно (за винятком 2 рішень) не відтворював його в резолютивній частині рішення.

В жодному рішенні у справах щодо розірвання шлюбу, в яких йшлося про те, що місце проживання дитини визначено за згодою сторін та не є предметом спору, суд *не переконався в наявності згоди дитини на визначення її місця проживання з одним з батьків*. Суд не пояснив це відсутністю потреби у з'ясуванні наявності такої згоди недосягненням дитиною десятирічного віку, тобто просто проігнорував вимогу щодо врахування позиції дитини при визначенні її місця проживання, передбачену міжнародно-правовими актами та національним законодавством України.

Лише в одному рішенні, що стало предметом моніторингу, відповідач заперечував проти позову щодо розірвання шлюбу, аргументуючи це тим, що між сторонами не вирішено питання щодо місця проживання їх неповнолітнього сина. Проте суд у відповідності з законодавством України, вказав на те, що місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою, і не відтворював це питання у резолютивній частині рішення. Однак суд залишив без уваги, яке ж саме місце проживання обере дитина, тоді як вирішення цього питання в судовому засіданні сприяло б максимальному забезпеченню інтересів дитини та не залишало би його на з'ясування в сімейному середовищі, яке, як вбачається з рішення, є схильним до конфліктів та насильницької поведінки (Див.: Додаток 4).

3) Як і на попередньому етапі моніторингу, серед справ цієї категорії одне рішення містило вказівку на наявність *договору між батьками щодо місця проживання дитини* (рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова від 02 листопада 2009 року, Справа № 2-0-176/2009).

Відповідно до ст. 109 Сімейного кодексу України подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом *із письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти*, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей.

Отже, лише в *єдиній справі* було дотримано вимоги ч. 1 ст. 109 Сімейного Кодексу України та подано до суду *письмовий договір про визначення місця проживання дитини та участь батьків у її вихованні*. Однак в цьому рішенні суд обмежився лише вказівкою на наявність такого договору, та не вказав на його зміст. В рішенні Фрунзенського районного суду м. Харкова (Справа № 2-0-176/2009) вказується, що «до заяви про розірвання шлюбу заявники надали договір від 06 жовтня 2009 року про місце проживання дітей, участь у забезпеченні умов їхнього життя того з батьків, хто

проживатиме окремо, здійснення ним права на особисте виховання», однак саме місце проживання дітей в рішенні не відтворено.

На відміну від такого підходу, в аналогічному рішенні, виявленому на попередньому етапі моніторингу (*рішення Орджонікідзевського районного суду м. Харкова, Справа №2-1223/2008*), суд виклав умови договору в судовому рішенні, визнав їх такими, що не порушують права та інтереси сторін та їх дітей та санкціонував їх, визначивши в резолютивній частині рішення місце проживання дитини у відповідності з домовленостями між батьками, викладеними у договорі (*Див.: Додаток 5*).

4) В решті рішень у справах про розірвання шлюбу суд обмежується констатацією місця проживання дитини після розлучення батьків. При цьому вживається, як правило, така типова фраза: «сторони від шлюбу мають неповнолітню дитину, яка проживає та буде проживати після розірвання шлюбу з матір'ю». Цим твердженням вирішення питання про місце проживання дитини вичерпується. В резолютивній частині рішення питання про визначення місця дитини частіше не відтворюється, але може вказуватися на місце проживання дитини разом з матір'ю. Виходячи зі ст. 215 ЦПК України, визначення місця проживання дитини в резолютивній частині рішення свідчить про вирішення цього питання по суті. Отже, воно має вирішуватися з дотриманням вимог щодо отримання згоди та врахування думки дитини, які, за даними моніторингу, ігноруються пілотними судами (*Див.: Додаток 6*).

Отже, результати другого етапу моніторингу демонструють, що думка дитини щодо місця її проживання була визначена та врахована судом наступним чином:

Справи щодо визначення місця проживання	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Кількість справ, в яких дитина була опитана суддею при розгляді справи	2	1
Кількість справ, в яких думка дитини була викладена в матеріалах справи, та врахована судом	1	0
Кількість справ, в яких суд вказав, що думка дитини не підлягає з'ясуванню через її малолітство, недосягнення віку, з якого вона може висловити свою думку	0	0
Кількість справ, в яких суд вказав, що місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою	0	0
Кількість справ, в яких суд проігнорував питання щодо з'ясування думки дитини щодо визначення місця її проживання	1	1

Справи щодо розірвання шлюбу, де вказувалось на місце проживання дитини після розлучення батьків	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Кількість справ, в яких дитина була опитана суддею при розгляді справи	0	0
Кількість справ, в яких думка дитина була викладена в матеріалах справи, та врахована судом	0	0
Кількість справ, в яких суд вказав, що думка дитини не підлягає з'ясуванню через її малолітство, недосягнення віку, з якого вона може висловити свою думку	0	0
Кількість справ, в яких суд вказав, що місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою	0	1
Кількість справ, в яких суд проігнорував питання щодо з'ясування думки дитини щодо визначення місця її проживання	63	60

За результатами як першого, так і другого етапу моніторингу було встановлено, що дитина була опитана суддею лише в окремих справах щодо визначення місця проживання дитини. В жодній справі щодо розірвання шлюбу, в якій йшлося про місце проживання дитини після розлучення батьків, дитина не була опитана в суді або її думка не була з'ясована в інший спосіб, за єдиним виключенням, де йшлося про те, що дитина досягла віку, з якого має право сама визначати місце свого проживання.

Інші індикатори дотримання стандартів здійснення прав дитини при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини в рішеннях щодо розірвання шлюбу судом проігноровані, лише в одному рішенні щодо визначення місця проживання дитини присутній висновок органу опіку та піклування.

Таким чином, практика розгляду пілотними судами справ щодо розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини свідчить про порушення положень міжнародного та національного права в частині врахування думки дитини при визначенні її місця проживання, яка не змінилася на краще після ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту прав дітей» від 21 травня 2009 р. № 1397-VI.

2. Справи щодо позбавлення батьківських прав

Особливістю питань щодо позбавлення батьківських прав, відібрання дитини без позбавлення батьків батьківських прав та поновлення батьківських прав є той факт, що під час розгляду таких справ українське законодавство *допускає* участь дитини у судовому процесі і безпосереднє висловлення її думки у суді.

Загальна кількість справ щодо позбавлення батьківських прав, які стали предметом моніторингу – 19 (19% від загальної кількості справ). Тобто це друга за кількістю категорія справ. Серед них у 2 справах мова йшла про відібрання дитини від батьків без позбавлення останніх батьківських прав. Жодної справи щодо відновлення батьківських прав у поле зору моніторингу не попало, що відповідає загальній тенденції по всій Україні (Див. Додаток 11).

Серед всіх справ щодо позбавлення батьківських прав майже всі позови було задоволено судом:

Справи щодо позбавлення батьківських прав та відібрання дитини без позбавлення її батьків батьківських прав	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Кількість позовів, які задоволено	49	18
Кількість позовів, в задоволенні яких відмовлено	1	1
Кількість позовів, які задоволено частково	0	0

Це знову ж таки свідчить про спрямованість практики саме на позбавлення батьківських прав, а не на спробу зберегти родину та залишити дитину у сім'ї.

Через мізерність практики поновлення батьківських прав та задоволення переважно більшої частини позовів щодо позбавлення батьківських прав підвищується значення врахування думки дитини в справах з позбавлення батьківських прав – фактично ця процедура залишається останнім засобом збереження родини та дотримання права дитини на виховання у біологічній сім'ї.

Порівняльні дані щодо особи позивача у справах цієї категорії можна представити наступним чином:

Справи щодо позбавлення батьківських прав та відібрання дитини без позбавлення її батьків батьківських прав	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Загальна кількість справ щодо позбавлення батьківських прав	50	19
Кількість справ, в яких позивачем виступає мати	9	3
Кількість справ, в яких позивачем виступає батько	0	1
Кількість справ, в яких позивачем виступає навчальний або інший дитячий заклад	2	0
Кількість справ, в яких позивачем виступає орган опіки та піклування	12	5
Кількість справ, в яких позивачем виступає прокурор	12	1
Кількість справ, в яких позивачем виступає дитина, яка досягла 14 років	1	0
Кількість справ, в яких позивачем виступають інші особи	14	9

Серед категорії **Інші** зазначалися сім'ї, в яких дитина фактично проживає (переважно бабусі дітей), Служби у справах дітей.

Варто зауважити, що до обов'язків Служби у справах дітей належить не лише представлення інтересів дитини у суді, а й робота по забезпеченню інтересів дитини під

час її перебування у сім'ї. Тобто ці служби залучені до роботи по збереженню сім'ї, дотриманню права дитини на виховання у біологічній родині. В жодному судовому рішенні не зазначено що саме було зроблено цими службами та іншими установами для збереження й підтримки родини, однак ретельно перелічено всі «недоліки» батьків: інвалідність, відсутність роботи, схильність до алкоголізму.

В ситуації розгляду питання позбавлення батьківських прав, ініційованого Службами у справах дітей або Органами опіки та піклування суду слід враховувати наявність роботи соціальних служб із сім'єю та ефективність такої роботи за її наявністю. Такі ж рекомендації містяться й в рішенні Європейського Суду з прав людини Савіни проти України. Важливо не те, що сім'ї не може впоратися зі складною соціальною ситуацією, а бажання батьків зберегти сім'ю і допомогу держави у цьому.

Аналогічний розподіл щодо особи відповідача є наступним:

Справи щодо позбавлення батьківських прав та відібрання дитини без позбавлення її батьків батьківських прав	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Загальна кількість справ щодо позбавлення батьківських прав	50	19
Кількість справ, в яких відповідачем виступає мати	24	10
Кількість справ, в яких відповідачем виступає батько	20	7
Кількість справ, в яких відповідачем виступають обидва батьки	6	2

При аналізі справ щодо позбавлення батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав за *ставленням відповідача (відповідачі) до позбавлення їх батьківських прав* виявилось, що

Справи щодо позбавлення батьківських прав та відібрання дитини без позбавлення її батьків батьківських прав	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Кількість справ, в яких відповідач (відповідачі) визнали позов в частині позбавлення батьківських прав	21	6
Кількість справ, в яких відповідач (відповідачі) заперечували проти позбавлення їх батьківських прав	5 р	2
Кількість справ, в яких один з відповідачів позов визнав, а інший - ні	2	0
Кількість справ, в яких відповідач не з'явився до суду і не надав заперечень	22	11

Таблиця індикаторів здійснення прав дитини в судовому процесі при вирішенні питання про позбавлення батьківських прав та відібрання дитини без позбавлення її батьків батьківських прав виглядає таким чином:

Загальна кількість справ про позбавлення батьківських прав та відібрання дитини без позбавлення її батьків батьківських прав	19
Кількість справ, в яких дитину опитано в суді	2

Кількість справ, в яких дитині судом було призначено представника	0
Кількість справ, в яких дитина заявляла самостійно або через представника клопотання	0
Кількість справ, в яких суддя пояснював дитині її права	0
Кількість справ, в яких суддя пояснював дитині можливі наслідки дій її представника	0
Кількість справ, в яких зазначено думку дитини на підставі матеріалів справи	0
Кількість справ, в яких надано висновок органу опіки та піклування	16
Кількість справ, в яких судом залучено психолога або педагога	1
Кількість рішень, в яких суд вказав на <i>врахування інтересів дітей</i> при вирішенні питання щодо позбавлення батьківських прав	0
Кількість рішень, в яких містяться посилання на міжнародні акти у сфері захисту прав дитини	6
Кількість рішень, в яких містяться посилання на ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» Цивільно-процесуального кодексу України	0

Дані індикативної таблиці підтверджують попередні висновки стосовно «спрощеності» розгляду справ про позбавлення батьківських прав при згоді відповідачів із позовними вимогами – при такій згоді за звичай не враховується думка дитини і її інтересам не приділяється багато уваги.

Як і на попередньому етапі моніторингу в рішеннях Лозівського міськ-районного суду Харківської області постійно зустрічаються посилання на Декларацію прав дитини та Конвенцію ООН про права дитини (у 6 випадках з 10). Відмічено, що такі посилання регулярно робляться 2-ма суддями цього суду, вони ж проводили опитування дитини під час судового процесу. Ці дані свідчать, про наявність спеціальної підготовки окремих суддів цього суду для ведення справ за участю дітей. Слід зауважити, що Лозівський міськ-районний суд Харківської області по справах даної категорії виявився єдиним, який використовує посилання на міжнародні документи і практикує вибіркоче опитування дитини під час вирішення питань щодо позбавлення батьківських прав. Що можна тільки вітати та рекомендувати поширювати цю практику в своєму суді та серед колег.

Поряд з такими позитивними прикладами можна навести ситуацію з матеріалів справи того ж Лозівського суду, в якій під час позбавлення матері батьківських прав, дитину – 15 річного хлопчика опитано не було (*Справа №6642763*). Хоча суд намагався всебічно врахувати інтереси дитини в інший спосіб, вік дитини явно дозволяв

безпосередньо з'ясувати її думку, тим більше, що сама позивачка не визнала позов. Схожа ситуація спостерігалася у *справі №7503832* Лозівського суду, в який теж не було опитано дитину, хоча з матеріалів справи випливає, що їй не менш 10 років. Інший приклад – справа №2 3012 /09 /2029 Орджонікідзевського районного суду м. Харкова, в який дитина старша за 14 років не була опитана стосовно її думки про необхідність позбавлення її батька, який не живе з родиною дитини, батьківських прав по відношенню до неї. Дані цього етапу дослідження так як і попереднього підтверджують думку, що це типова ситуація: не враховується, що інтереси дитини лежать не тільки у площині задоволення матеріальних потреб, що з часом може виникнути зацікавленість у спілкуванні із біологічними батьками, що питання наявності батьківських прав може виявитись важливим і для дитини, і для батьків, продовжується тенденція ставлення до позбавлення батьківських прав лише як до своєрідного покарання батьків, а не як до системи підтримки інтересів дитини.

Цікавим є рішення у *справі № 2-1562/2009* Лозівського міськ-районного суду стосовно позбавлення батьківських прав на підставі жорстокого поводження з дитиною (п. 3, ст. 164 СКУ) – що є рідкісним явищем для української судової практики. Фактично в цьому рішенні суд визнає жорстоким поводженням до дитини невиконання батьками своїх батьківських обов'язків по відношенню до дитини (*Див.: Додаток 7*).

На цьому етапі моніторингу продовжилося дослідження суперечки між батьками з України та Білорусі стосовно їх спільної дитини, з категорії про розірвання шлюбу ця справа перешла до категорії позбавлення батьківських прав – *справа № 2- 2832/ 09р* Фрунзенського районного суду м. Харків. Варто відмітити, що в даній справі через позбавлення мати батьківських прав батько намагався вирішити цілу низку питань, які безпосередньо стосуються інтересів дитини: набуття громадянства країни проживання для закріплення юридичних прав, отримання атестату про освіту, поїздок за межі країни і тощо. Суд не визнав ці обставини достатніми підставами для позбавлення батьківських прав – що повністю відповідає вимогам чинного законодавства, нажаль і в цій ситуації 15 річна дитина опитана не була (*Див. Додаток 8*). Тут, як приклад іншого шляху вирішення питання переміщення дитини, можна навести *справу №2-3087/09, розглянуту Орджонікідзевським районним судом*. У справі йшлося про надання дозволу на виїзд за межі України громадянина, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків. Вимоги позову було задоволено.

Таким чином, можна зробити висновок, що практика врахування думки дитини при позбавленні батьківських прав майже не змінилася після ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту

прав дітей» від 21 травня 2009 р. № 1397-VI: суди всіляко намагаються врахувати інтереси дитини, обминаючи безпосереднє з'ясування думки дитини, при цьому рівень використання положень міжнародних документів та готовність опитувати дитину залежить від підготовки та досвіду конкретного судді, як, наприклад, в Лозівському міськ-районному суді Харківської області.

3. Справи про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною

На окрему увагу в світлі цілей та задач моніторингу заслуговують *справи про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною*, оскільки вони спрямовані на вирішення спору щодо участі батьків у вихованні дитини та напряду стосуються її інтересів. Незважаючи досить широку поширеність суперечок щодо між батьками щодо режиму спілкування з дитиною, перебування дитини з одним з батьками на канікулах, під час свят тощо, такі справи надзвичайно рідко розглядаються судами. Так, серед всіх справ, що стали предметом моніторингу, лише одна така справа була розглянута на його першому етапі (*справа про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та стягненні моральної шкоди, Ізюмський міськрайонний суд Харківської області, Справа № 2-730/2008*), та лише одна справа – на другому етапі моніторингу (*справа про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, справа №2 -3215/09 р.*).

Відповідно до ч.2 ст.157 Сімейного Кодексу України той з батьків, хто проживає окремо від дитини має право на особисте спілкування з нею. Згідно з ст. 159 Сімейного Кодексу України, якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод.

У досліджуваній справі позивач – батько дитини просив суд зобов'язати відповідачку – мати дитини, «не чинити йому перешкод у спілкуванні з дочкою та її вихованні, а також, визначити йому графік *його участі у вихованні дитини*: систематичні побачення з дитиною за місцем його проживання - кожної першої та третьої суботи та неділі з 9 години суботи до 18 години неділі, у дні канікул з 3 по 10 січня, з 27 до 30 березня, з 10 липня по 31 серпня, з 30 жовтня до 2 листопада включно для спільного відпочинку, та в день народження дитини 9 травня з 14 до 20 години».

Відповідачка була не згодна з графіком спілкування дитини, який пропонує позивач, зокрема, «щоб донька залишалася на ніч у позивача, оскільки у дочки відповідно до заключення лікарів виявлено ранній статевий розвиток, а у позивача однокімнатна квартира та дочка соромиться з дорослим чоловіком залишатися в одній кімнаті, де їй

необхідно буде перевдягнутися та інш.». Цей факт мати дитини підтвердила медичною довідкою. Вона вважала за доцільне встановити графік спілкування дочки з позивачем як встановлено рішенням комісії з питань захисту прав дитини виконавчого комітету Орджонікідзевської районної в м. Харкові ради від 24 червня 2009 року.

Ухвалюючи рішення, суд прислухався до аргументів позивачки та, врахував можливі незручності спільного перебування дорослої (!) доньки та батька в однокімнатній квартирі, постановив залишити вказаний графік спілкування позивача з дитиною, оскільки «він складався з урахуванням інтересів дитини та не порушує права сторін в спілкуванні та вихованні дитини», а саме «визначити участь батька у вихованні доньки: по суботах з 09.00 до 21.00 години влітку, та до 20.00 години взимку, у дні шкільних канікул та святкові дні порівну з матір'ю. Зобов'язати батьків узгоджувати між собою час спілкування та проведення відпочинку дитини з одним з батьків у дні шкільних канікул та святкові дні».

Таблиця індикаторів здійснення прав дитини в судовому процесі у справі щодо усунення перешкод в спілкуванні з дитиною виглядає таким чином:

Чи було дитину опитано в суді стосовно участі батьків у її вихованні?	Ні
Чи було дитині судом було призначено представника?	Ні
Чи заявляла дитина самостійно або через представника клопотання?	Ні
Чи суддя пояснював дитині її права?	Ні
Чи суддя пояснював дитині можливі наслідки дій її представника?	Ні
Чи думку дитини з приводу участі батьків у її вихованні було викладено в матеріалах справи?	Ні
Чи надано в справі висновок органу опіки та піклування?	Так
Чи було судом залучено психолога або педагога?	Ні
Чи вказано в рішенні суду на <i>врахування інтересів дитини</i> при постановленні рішення по справі?	Так
Чи містяться в рішенні посилання на міжнародні акти у сфері захисту прав дитини?	Ні
Чи міститься в рішенні посилання на ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» Цивільно-процесуального кодексу України	Ні

Таким чином, слід позитивно оцінити врахування судом потенційної небезпеки психологічного дискомфорту неповнолітньої доньки у разі перебування в одній кімнат із

батьком та попередження можливих проявів психологічного та навіть сексуального насильства по відношенню до дитини. Однак, з рішення суду однозначно (!) вбачається, що йдеться про спілкування батька з відносно дорослою донькою, яка досягла принаймні 12-13 років (а у разі буквального тлумачення рішення суду, в якому йдеться про «неповнолітню дитину» - 14 років). Однак суд не визнав за потрібне допитати дитину або з'ясувати її думку по справі в інший спосіб, тоді як ч. 2 ст. 171 Сімейного кодексу України прямо передбачає, дитина, яка може висловити свою думку, *має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання.*

Отже, досліджене рішення у справі щодо усунення перешкод в спілкуванні з дитиною свідчить про порушення пілотним судом вимог міжнародного та національного права щодо врахування думки дитини при розгляді справ щодо її виховання.

4. Справи щодо усиновлення дитини

Окрему категорію справ, становлять *справи щодо усиновлення дитини.* Особливість цієї категорії справ полягає в тому, що при їх вирішенні *вимагається не лише врахування думки дитини, а наявність згоди дитини на усиновлення за деякими винятками, передбаченими сімейним законодавством України.*

Окрім загальних норм законодавства докладно питання усиновлення врегульовано *Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30.03.2007 р.* П. 6 Постанови передбачено, що вирішуючи заяву по суті, суд зобов'язаний перевірити наявність передбачених законом підстав для усиновлення, зокрема:

- чи дали батьки дитини згоду на це (якщо вона необхідна);
- чи може заявник бути усиновлювачем;
- ***чи є дитина відповідно до законодавства суб'єктом усиновлення і чи виконано вимоги ч.1-3 ст. 218 СКУ, щодо наявності згоди дитини;***
- чи відповідають висновок органу опіки та піклування і дозвіл на усиновлення уповноваженого органу виконавчої влади необхідним вимогам.

При цьому слід відзначити, що вказаним положенням фактично обмежується згадування у вказаній Постанові Пленуму Верховного Суду України про згоду дитини на усиновлення, хоча чимало пов'язаних з нею матеріально-правових та процесуальних питань залишаються однозначно не вирішеними (зокрема, щодо форми згоди дитини, підпису дитини під згодою у письмовій формі, необхідності опитування дитини суддею для з'ясування наявності чи відсутності її згоди тощо).

Серед справ, що стали предметом другого етапу моніторингу, всього 7 справ прямо стосувалися усиновлення дитини, 1 справа – стягнення аліментів на утримання дитини з усиновлювача, що є свідченням юридичних наслідків усиновлення.

Відповідно до ч.1 ст. 232 СКУ, з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини. Усиновлення надає особі, яку усиновлено, права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача у такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків (ч.ч. 4, 5 СКУ).

Так, *Первомайський міськрайонний суд Харківської області* розглянув справу про стягнення аліментів на неповнолітню дитину (Справа № 2-31/2009 р.) та встановив, що «відповідач та дочка позивачки перебували у зареєстрованому шлюбі до смерті останньої. Батьками неповнолітньої дитини, на утримання якої стягуються аліменти, записані померла донька заявниці та, в наслідок усиновлення - відповідач. Неповнолітня дитина до дня смерті матері проживала з батьками, а після смерті матері до липня 2006 року проживала з батьком, який після відвідин дівчиною своєї бабусі - позивачки у справі, відмовився забрати дочку назад. Позивачка змушена була оформити на себе піклування над неповнолітньою. Зараз дівчина проживає разом з бабусею-пенсіонеркою та перебуває на її утриманні, навчаючись у вечірній школі. Відповідач же, являючись військовослужбовцем, ніякої матеріальної допомоги дитині не надає, а вона потребує матеріального забезпечення: їжа, одяг, приладдя для навчання. Все це змусило позивачку звернутися до суду з даним позовом». Виходячи з обставин справи та юридичних наслідків усиновлення, суд постановив позов задовольнити.

На відміну від справ щодо усиновлення дитини, які досліджувалися на попередньому етапі моніторингу, в яких заявниками (заявником) виступали як громадяни України, так й іноземці (громадяни США), на цьому етапі моніторингу в усіх справах щодо усиновлення дитини заявниками *виступали лише громадяни України*. З 5 справ цієї категорії три стосувалися всиновлення дитини чоловіком її матері, при чому всиновлювач та дитина тривалий час проживали однією сім'єю. 2 справи стосувалися всиновлення дитини (дітей) сторонньою парою.

Як і на попередньому етапі моніторингу, *в усіх справах судом було постановлено рішення про задоволення заяв про всиновлення дитини*. Такі результати відповідають загальній тенденції в Україні. Як відзначено в Узагальненні практики Верховним Судом України (*Див. Додаток 11*), «в абсолютній більшості випадків - у 99,7% - вимоги

заявників задовольняються судами як щодо усиновителів-громадян України, так і щодо іноземців».

Проте, результати другого етапу моніторингу засвідчили, що незважаючи на чіткі, імперативні приписи законодавства та рекомендації Верховного Суду України щодо згоди дитини на усиовлення, *ця вимога переважно не була відтворена в рішеннях суду по справах цієї категорії.*

Наведена нижче **таблиця** ілюструє порівняльні дані за способами з'ясування наявності згоди дитини при вирішенні справ щодо всиновлення:

Спосіб з'ясування наявності згоди дитини на всиновлення	1-й етап моніторингу	2-й етап моніторингу
Кількість справ, в яких дитина була опитана суддею при розгляді справи та висловила свою згоду на всиновлення в судовому засіданні	3	0
Кількість справ, в яких згода дитини була викладена в матеріалах справи	1	0
Кількість справ, в яких суд в рішенні вказав, що згода дитини не вимагається, оскільки вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення	1	1
Кількість справ, в яких суд в рішенні вказав, що згода дитини не потрібна, оскільки вона проживає в сім'ї усиовлювачів і вважає їх своїми батьками.	0	0
Кількість справ, в яких суд проігнорував питання щодо наявності згоди дитини на її всиновлення	2	4

У справі про усиовлення (№2-о-35/2010), яку розглянув Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, заявник звернувся до суду з заявою, в якій просить винести рішення «про усиовлення ним сина своєї дружини, якого він утримує та виховує з 1997 року, коли вони стали проживати однією сім'єю. Дитина знає його, як свого батька, оскільки свого рідного батька він ніколи не знав. Також просить внести зміни в актовий запис про народження дитини, змінивши його прізвище, по-батькові та відомості про батька.

З'ясувавши обставини справи, суд встановив, що батько дитини позбавлений батьківських прав відносно сина рішенням Орджонікідзевського районного суду м.Харкова від 21.11.2007 року, згідно з яким батько дитину не знає, не бачив з чотиримісячного віку, не спілкується та не опікується ним. Заявник утримує та виховує дитину своєї дружини, як свого сина, опікається ним з малолітнього віку. У зв'язку з малолітнім віком дитина не знає іншого батька, ніж заявник, називає його татом».

На підставі встановлених обставин суд задовольнив вимоги заявника: оголосив заявника усиновлювачем дитини та постановив в актовому записі про народження змінити прізвище усиновленої дитини з на прізвище заявника, а також по- батькові дитини з «Вікторович» на «Миколайович»; в графі батько виключити запис про батька та вказати його батьком дитини.

Однак суд у своєму рішенні жодним чином не вказав на наявність згоди дитини, якій, виходячи зі змісту рішення, близько 13 років (!), на її всиновлення, або не пояснив, чому така згода не потрібна. Хоча суд й вказав на те, що дитина вважає заявником своїм батьком, що, напевно виступило підставою, яка виключала необхідність з'ясування її згоди з метою збереження таємниці усиновлення, суд не прокоментував той факт, що він постановив змінити прізвище та по-батькові дитини. Очевидно, що такі факти не можуть залишатися прихованими від 13-річного хлопця, що ставить під сумнів таємність для нього факту його усиновлення.

Слід відзначити, що за результатами першого етапу моніторингу рішення *Орджонікідзевського районного суду м. Харкова* виступали зразком дотримання судом вимог щодо з'ясування думки дитини з приводу її всиновлення. Отже, як і в рішенні, ухваленому *Орджонікідзевським районним судом м. Харкова* у справі № 2-о-48\08, суд мав вказати, що він *вважає недоцільним з'ясування волі дитини на усиновлення, оскільки дитина тривалий час проживає разом з усиновлювачем, називає його своїм батьком, та послатися на вимогам ч. 4 ст. 218 СК України.*

Так само в аналогічній справі *Чугуївський міський суд Харківської області* у рішенні у справі про всиновлення дитини (*Справа № 2-о-128/09 р.*), не згадав про думку дитини та її згоду на усиновлення. При цьому в рішенні вказується *на отримання письмової нотаріально посвідченої згоди біологічного батька дитини на її всиновлення, чим дотримано вимоги ст. 217 СКУ.*

Єдиною згадкою про відносини між заявником та донькою його дружини, яку він мав намір удочерити, є фраза, яка дублюється в судовому рішенні двічі: «Як зазначає заявник, з дитиною в нього склались гарні відносини, вона називає його «батьком». Однак в рішенні жодним чином не доведено, що дитина *вважає заявника батьком.* Отже, визначаючи ставлення дитини до заявника, суд посилається на його слова та не запитує дитину з приводу характеру відносин між ними. Ставлення дитини до заявника не відтворено у рішенні й на підставі висновку виконавчого комітету *Чугуївської міської ради Харківської області*, хоча в ньому згорблено загальний висновок, що всиновлення відповідає інтересам дитини.

Слід звернути увагу на той факт, що ігноруванням думки дитини судом у цьому рішенні Чугуївський міський суд Харківської області підтверджує *негативну тенденцію* у сфері врахування думки дитини щодо усиновлення, що намітилась в рішеннях Орджонікідзевського районного суду м. Харкова, оскільки за даними першого етапу моніторингу, у двох рішеннях Чугуєвського міського суду Харківської області суд або отримав згоду дитини на усиновлення в судовому засіданні, або вказав на наявність підстав розглядати справу без з'ясування згоди дитини, тобто дотримався необхідних стандартів врахування думки дитини в судовому процесі.

Серед трьох наступних справ про усиновлення дитини, що стали предметом моніторингу, *всиновлювачами виступали подружжя, які склали громадяни України*. Лише в одному з цих рішень суд обґрунтував підстави, через які він постановив рішення без згоди дитини.

У рішенні *Лозівського міськрайонного суду Харківської області* у справі про всиновлення дитини (*Справа № 2-о-18/10*) суд прямо вказав: «Згідно ст. 218 Сімейного кодексу України для усиновлення дитини потрібна її згод, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. У ч. 3 вказаної статті закріплено випадок, коли усиновлення провадиться без згоди дитини, а саме: якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення. Дитина, що всиновлюється є малолітньою, з'ясування її волі на усиновлення є неможливим, тому усиновлення провадиться без її згоди. Відповідно до висновку служби у справах дітей Лозівської районної державної адміністрації Харківської області за № 983 від 29 грудня 2009 року усиновлення заявниками дитини визнано доцільним і відповідає інтересам дитини».

Слід відзначити, що на першому етапі моніторингу було виявлено порушення Лозівським міськрайонним судом Харківської області вимог щодо отримання згоди дитини на всиновлення, отже виконання судом таких вимог слід розглядати як *позитивні зрушення в напрямку впровадження стандартів прав дитини*. Це рішення, як взірцеве на цьому етапі моніторингу в світлі його цілей та задач, наводиться у додатку без скорочення (*Див.: Додаток 9*).

В двох інших справах з рішення суду вбачається, що всиновлення здійснювалося щодо *малолітніх дітей, які не могли усвідомлювати факт усиновлення, отже їх згода на всиновлення не вимагалась*. Однак, суд проігнорував це питання в рішеннях по справі, не вказавши підстави, з яких така згода не була отримана.

При цьому слід визнати, що в рішенні Лозівського міськрайонного суду Харківської області у справі про усиновлення дитини (*Справа № 2-о-11/2010*), хоча суд і не вказав на відсутність підстав з'ясування згоди дитини, він приділив значну увагу

з'ясуванню вимог, які висуваються законодавством України до осіб, які можуть бути усиновлювачами (статті 211, 212 Сімейного кодексу України), а також формальних обставин справи (стан здоров'я та матеріальне становище осіб, які бажають усиновити дитину, їх сімейний стан та умови проживання, ставлення до виховання дитини тощо) у контексті їх відповідності інтересам дитини. Крім того, окрему увагу суд приділив *особистому ставленню усиновлювачів до факту усиновлення, їх готовності діяти у найвищих інтересах дитини.*

Так, у вказаному рішенні суду відзначено: «Заявники зазначають, що вони допомагають та підтримують одне одного в усіх питаннях. Дітей від шлюбу не мають, але бажання мати дитину завжди присутнє в їх сімейних планах. Вони намагалися народити дитину, неодноразово проходили курс лікування, але все марно, тому думка усиновити дитину не є для них передчасною. В усиновленні дитини бачать не тільки можливість здійснити свою мрію про батьківство, але й забезпечити право на батьківську любов та ласку дитині, позбавленій батьківського піклування. Про свої наміри вони поділилися зі своїми батьками, які позитивно сприйняли їх рішення. Вони бачать своїм первістком дитину, що всиновлюється, який в даний час, згідно з рішенням виконкому Ужгородської міської ради Закарпатської області від 14 травня 2009р. № 121 «Про призначення опіки», проживає в їх родині на правах підопічного. Вони вірять у свої сили і впевнені, що вони будуть хорошими батьками для цієї дитини. Вони люблять і поважають його, піклуються про стан його здоров'я, фізичний, духовний та моральний розвиток».

Такий підхід суду свідчить про виконання вимог ст. 224 СКУ, яка серед обставин, що мають істотне значення та підлягають з'ясуванню при постановленні рішення про усиновлення дитини, вказує на стан здоров'я та матеріальне становище особи, яка бажає усиновити дитину, її сімейний стан та умови проживання, *ставлення до виховання дитини*, а також *мотиви, на підставі яких особа бажає усиновити дитину*. Отже не можна заперечувати того факту, що суд виходив з вимоги ч.2 ст. 207 СКУ, яка нормативно закріплює, що *«усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя»*.

Стосовно інших індикаторів дотримання стандартів врахування судами думки та інтересів дитини, слід зазначити, що в усіх рішеннях суду щодо всиновлення дитини вказано на наявність у справі *висновку органу опіки та піклування*, а також у двох справах, де усиновлення відбувалося чоловіком матері дитини, мати, яка виступає законним представником дитини, була допитана в суді по суті справи та надала свою письмову, нотаріально посвідчену згоду на всиновлення її дитини.

Слід окремо звернути увагу на такий індикатор, як посилання у рішеннях суду на міжнародні акти у сфері захисту прав дитини. На попередньому етапі моніторингу серед 7 рішень у справах щодо всиновлення дитини 2 справи містили посилання на міжнародні договори з прав дитини, при чому ця категорія стала єдиною категорією справ, що підлягали моніторингу, в яких суд послався на *Європейську конвенцію про здійснення прав дітей* (див.: *Чугуєвський міський суд Харківської області, справа №2-о-36/09; Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, справа №2-о-59/09*). Нажаль, на цьому етапі моніторингу цей досвід не був продовжений пілотними судами. Слід визнати, що посилання Європейську конвенцію про здійснення прав дітей було здійснено судами при розгляді справ про всиновлення дитини іноземцями. Проте *факт участі у справі іноземних громадян не має бути вирішальним при використанні судами міжнародних стандартів врахування думки та інтересів дитини в судовому процесі*.

В цілому **таблиця** індикаторів дотримання стандартів врахування судами думки та інтересів дитини у справах щодо всиновлення дитини виглядає таким чином:

Кількість справ, в яких дитину опитано в суді	0
Кількість справ, в яких представника дитини опитано в суді з метою визначення думки дитини	2
Кількість справ, в яких дитині судом було призначено представника	0
Кількість справ, в яких дитина заявляла самостійно або через представника клопотання	0
Кількість справ, в яких суддя пояснював дитині її права	0
Кількість справ, в яких суддя пояснював дитині можливі наслідки дій її представника	0
Кількість справ, в яких зазначено думку дитини на підставі матеріалів справи	0
Кількість справ, в яких надано висновок органу опіки та піклування	5
Кількість справ, в яких судом залучено психолога або педагога	0
Кількість справ, в яких чітко визначені інтереси дитини та вказано підстави, з яких виходив суд (думка дитини, заслухана в суді, висновок органу опіки та піклування, свідчення офіційного представника дитини тощо)	5
Кількість справ, в яких містяться посилання на міжнародні акти у сфері захисту прав дитини	0
Кількість справ, в яких містяться посилання на ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» Цивільно-процесуального кодексу України	0

Таким чином, результати моніторингу засвідчили, що запроваджені до Цивільно-процесуального кодексу та інших актів законодавства України зміни, спрямовані на впровадження міжнародних стандартів врахування думки та інтересів дитини, *не вплинули на судову практику України щодо розгляду справ про усиновлення дитини*. Навпаки, моніторинг засвідчив, що кількість справ, в яких суд вирішив питання про всиновлення дитини без її згоди та не вказав у рішенні суду підставу, з якої від вважає можливим постановити рішення про всиновлення без згоди дитини, *збільшилась*.

5. Справи щодо надання права неповнолітньому на реєстрацію шлюбу

Серед справ, що стали предметом першого етапу моніторингу, на окрему увагу заслуговували 3 *справи щодо надання неповнолітньому права на реєстрацію шлюбу*, які було виділено в окрему категорію. На другому етапі моніторингу було виявлено лише *одну справу* цієї категорії, однак вона найбільш повно відтворює її особливості як єдиної серед досліджених справ, яка розглядається за заявою неповнолітньої особи, тобто сама дитина ініціює судових розгляд справи. Хоча законодавством України передбачено право кожного учасника сімейних відносин, який досяг *чотирнадцяти років*, на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу (статті 18, 152 та інші статті Сімейного кодексу України), як і на попередньому етапі моніторингу, в жодній іншій справі неповнолітні дитини не скористалися такою можливістю, отже жодної справи іншої категорії не було порушено за заявою дитини, яка досягла 14 років.

Правовою основою розгляду справ щодо надання неповнолітньому права на реєстрацію шлюбу виступають статті 22, 23 Сімейного кодексу України. Відповідно до ч. 1 ст. 23 СК України право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. Шлюбний вік для жінки встановлюється у сімнадцять, а для чоловіка - у вісімнадцять років. Особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу (ст. 22 СК України). Згідно з ч. 2 ст. 23 СК України *за заявою особи, яка досягла чотирнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам*.

Таблиця індикаторів здійснення прав дитини в судовому процесі при розгляді справи щодо надання неповнолітньому права на реєстрацію шлюбу

Ким було ініційовано розгляд справи?	Дівчиною, що досягла 14 років, молодшою за 17 років
Інтересам кого, за думкою заявника, відповідає реєстрація шлюбу?	Інтересам заявниці та майбутньої дитини подружжя

Чи було дитину опитано в суді?	Да
Чи було дитині судом було призначено представника?	Дитина представляла себе самостійно
Чи залучено до справи представника дитини?	Мати дитини була опитана по суті справи
Чи заявляла дитина клопотання самостійно або через представника?	Ні
Чи пояснював суддя дитині її права?	В рішенні суду не відтворено
Чи надано висновок органу опіки та піклування?	Ні, по таких категорія справ не вимагається
Чи було судом залучено психолога або педагога?	Ні
В інтересах кого було ухвалене рішення (згідно з рішенням суду)?	В інтересах заявниці
Чи врахував суд думку дитини при ухваленні рішення?	Да
Чи містяться в рішенні посилання на міжнародні акти у сфері захисту прав дитини	Ні
Чи міститься в рішенні посилання на ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» Цивільно-процесуального кодексу України	Ні

Таким чином, в справах щодо надання неповнолітньому права на реєстрацію шлюбу відтворено значну частину індикаторів здійснення прав дитини в судовому. В цих справах дитина не лише формально, а й реально виступає суб'єктом права, сама ініціює процес, відстоює свою позицію по справі, висловлює та обґрунтовує свою думку. При цьому йдеться про неповнолітніх осіб у віці від 14 до 17 років, тоді як при визначенні місця проживання дітей також віку у справах щодо розірвання шлюбу їх батьків, щодо позбавлення батьківських справ, щодо захисту їх майнових прав та інших досліджуваних категоріях справ, їх думка у справі не з'ясовується судом, їх позиція щодо питань, які стосуються їх особисто та їх сім'ї, не береться до уваги, їх думка ігнорується.

Такі «подвійні стандарти» підтверджують невинуватість та необґрунтованість порушення міжнародних та національних стандартів здійснення прав дитини в судовому процесі, оскільки засвідчують, що неповнолітні діти здатні грати активну роль в судовому процесі та в повному обсязі реалізувати свої процесуальні права.

6. Справи щодо захисту майнових прав та інтересів дитини

Окрему групу справ, яка не увійшла до першого етапу моніторингу, складають *справи, які прямо чи опосередковані пов'язані з захистом законних прав та інтересів дитини*. До цієї групи справ увійшло *12 справ різних категорій*, розглянутих пілотними судами за досліджуваний період.

6.1. Вісім з цих справ пов'язані з правом дитини *на володіння, користування або розпорядження житловим приміщенням (квартирою)*. Серед них слід виділити підгрупу справ, в яких інтереси дитини – власника майна представляли законні представники, яким виступали мати дитини або прокурор, а також інші справи, які прямо або опосередковано стосувалися прав дитини та (або) її батьків на житло.

До підгрупи справ, в яких інтереси дитини – власника майна представляли законні представники, увійшли такі справи:

а) Справа про визнання осіб такими, що втратили право користування житловим приміщенням - квартирою, та за зустрічним позовом - про вселення до квартири жінки та дитини (Чугуївський міський суд Харківської області, справа №2-1689/2009 р.).

В цій справі позивач – батько дитини звернувся до суду з позовом до відповідачів – колишньої дружини та їх сина, про визнання осіб такими, що втратили право користування житловим приміщенням з підстав не проживання без поважних причин понад шести місяців. В обґрунтування позову позивач у судовому засіданні пояснив, що він є власником квартири, ще до розірвання шлюбу із відповідачкою у 2008 році, у жовтні 2007 року вона добровільно пішла із квартири забравши усі свої речі та майно. Разом з нею переїхав проживати і їх син. З цього періоду вони проживають за іншою адресою понад шести місяців, але залишилися зареєстрованими у якості жильців у його квартирі. Оскільки відповідачі добровільно скасувати реєстрації не бажають, він вимушений звернутися з позовом до суду. В квартирі проживає він разом з другою своєю дружиною.

Відповідачка, *представляючи свої інтереси та інтереси малолітньої дитини*, заперечуючи проти позовних вимог заявила зустрічний позов, навівши таке обґрунтування. У жовтні 2007 року між ними сталася сварка. Позивач у нетверезому стані вигнав їх з сином з квартири і з цього моменту вони тимчасово проживають у її матері. У 2008 році вони шлюб розірвали і після розірвання шлюбу між ними йде спір з приводу права володіння, проживання та користування квартирою. В поточному році за рішенням апеляційного суду Харківської області визнано свідоцтво про приватизацію квартири одноособово позивачем недійсним і квартира повернута у комунальну власність Чугуївської міської ради. До наступного часу вони зареєстровані у якості жильців в

спірній квартирі, в якій не проживають з поважних причин за перешкодами у цьому позивача, що підтверджується неодноразовими зверненнями відповідачки до органів міліції на дії позивача. Мати дитини просила суд відмовити позивачу у позові, а зустрічний позов задовольнити та вселити їх у квартиру.

За наданими даними долучених до справи *органів опіки та піклування* позивач мав наміри про відчуження половини квартири своєму малолітньому сину і ці обставини він підтвердив у судовому засіданні. Але за певних обставин він передумав та відмовився від цього і оспорує право користування та проживання у квартирі відповідачів взагалі, *не заперечуючи того факту, що у відповідачів немає іншого житла (!)*. На підставі викладеного суд дійшов висновку про *необхідність відмови в позові позивачу та задоволенні зустрічного позову, тим самим захистив майнові права дитини та її матері.*

б) Справа про припинення права спільної власності на квартиру
(*Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, Справа №2-398 2009 р.*).

В цій справі позивачка звернулася з позовом і просить припинити право спільної часткової власності на квартиру шляхом припинення права спільної часткової власності на спірну квартиру *особи, що є неповнолітньою дитиною, в розмірі 1/6 частини та виплати йому грошової компенсації за цю частку в сумі 42925 грн.*, та шляхом припинення права спільної часткової власності повнолітньої особи в розмірі 1/6 частини та виплати їй грошової компенсації за належну їй частку в сумі 429925 грн., а також визнати за позивачкою право власності на цю квартиру в цілому.

Законний представник відповідача – неповнолітньої дитини, яким виступила його мати, проти позову заперечувала з тих підстав, що відповідач є неповнолітнім і тільки після досягнення повноліття вправі сам розпоряджатися своєю власністю – чи користуватися нею чи отримати грошову компенсацію. Проти оцінки квартири не заперечувала.

Представник третьої особи – *органу опіки та піклування Орджонікідзевського району м. Харкова проти позову, пред'явленого до неповнолітнього, заперечувала з тих підстав, що до досягнення ним повноліття вирішення питання про отримання грошової компенсації є недоцільним.*

Друга відповідачка проти позову не заперечувала, пояснивши, що вони, як співвласники не можуть спільно володіти, користуватися та розпоряджатися спірною квартирою, так не можуть дійти згоди з цих питань.

При вирішенні спору суд виходить з того, що в натурі виділити долю відповідачів неможливо. Квартира є неподільною річчю. Спільне користування сторін та володіння спірною квартирою також є неможливим, що визнається сторонами. Це є різні сім'ї, між

якими склалися неприязні стосунки саме з приводу володіння та користування спірною квартирою, яка кожному з них дісталася у спадок.

Вирішуючи питання по суті, суд вказав, що *«поведінка мати неповнолітнього як його законного представника, обмежує право позивачки на володіння та користування 4/6 частини квартири, а також відповідачки на виділ частки зі спільного майна та виходить при цьому тільки з своїх інтересів...»*. При цьому суд відмітив, що *«правовий режим спільної часткової власності враховує інтереси всіх її учасників і забороняє обмеження прав одних учасників за рахунок інших, хоча й неповнолітніх»* (!). Виходячи з вищевикладеного, суд дійшов висновку, що позовні вимоги законні, обгрунтовані і тому задовольнив їх.

Отже в цій справі суд не віддав перевагу майновим інтересам дитини, які були представлені її законним представником, та вирішив справу на власний розсуд. *Однак, на рішення суду могла б вплинути позиція самої дитини по справі, якщо б дитина у відповідності до міжнародних та національних стандартів здійснення прав дитини, була опитана судом.* Тим більше, що ч.2 ст. 39 ЦПК України прямо передбачає, що «права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу».

в) Справа про виділ майна в натурі та усунення перешкод у здійсненні права власності (Первомайський міськрайонний суд Харківської області Справа № 2-2243/2009 р.).

В досліджуваній справі позивачка – мати неповнолітньої дитини, в судовому засіданні пояснила, що у спільній власності її родини є квартира, яка складається з 3-х кімнат розмірами: 15,84 кв.м. 8,79 кв.м., 15,47 кв.м. Всі кімнати окремі. Співвласниками цієї квартири є позивачка, її чоловік, відповідач по справі, та їхня неповнолітня донька, інтереси якої також захищає позивачка. Кожен член родини є співвласником 1/3 частки вказаної квартири. Майно на ідеальні частки не поділено. На теперішній час шлюб розпався, шлюбні відносини між сторонами припинені і стало питання щодо визначення порядку користування майном, що знаходиться у спільній частковій власності, а дійти згоди з цього питання вони не можуть. Позивачка зазначає, що з нею також залишається проживати їх неповнолітній син. Тому позивачка змушена звернутися до суду.

В судовому засіданні позивачка уточнила позовні вимоги, просила надати їй, її дочці та проживаючому з нею сину у володіння та користування 2/3 частки квартири, а саме: одну кімнату на першому поверсі площею 15,84 кв.м, іншу на другому поверсі - 8,79

кв.м., а відповідачу - кімнату на другому поверсі площею 15,47 кв.м. Вхід, коридор із сходами, кухню, ванну кімнату, вбиральню і інші підсобні приміщення залишити в спільному користуванні сторін. Суд визнав такий порядок користування спільним житлом таким, що відповідає інтересам сторін та їх неповнолітніх дітей, однак думка неповнолітніх дітей по справі судом не була з'ясована.

г) Справа про позбавлення батьківських прав, стягнення аліментів та закріплення права користування житловим приміщенням (Чугуївський міський суд Харківської області, Справа № 2-1634/2009 рік).

Чугуївський міжрайонний прокурор в інтересах неповнолітньої дівчини звернувся до суду з позовом до її батька про позбавлення його батьківських прав, стягнення аліментів на її утримання в розмірі 1/4 частини всіх видів доходів щомісячно та закріплення за нею права користування житловим приміщенням в квартирі, де він проживає. Мати дитини померла та вона зараз перебуває у Чугуївському міському Центрі соціально-психологічної реабілітації дітей. Інтереси дитини у справі відстоює прокурор та представник служби у справах дітей виконавчого комітету Чугуївської міської ради Харківської області, яка підтримала позов, навела дані щодо ухилення батьком від виконання батьківських обов'язків та пояснила, що на запрошення адміністрації Центру соціально-психологічної реабілітації дітей відвідати доньку її батько відмовився, мотивуючи тим, що має іншу сім'ю.

Вирішуючи питання про забезпечення майнових прав дитини, суд встановив, що згідно даних адресно-довідкового бюро УМВС України, батько дитини зареєстрований за адресою, де розташовується квартира, однак право власності на квартиру не зареєстроване, що підтверджується довідкою КП «Чугуївське МБТІ» від 20.05.2009 року. Як зазначено в рішенні суду, *«враховуючи кризову ситуацію в якій опинилася неповнолітня дитина, суд вважає за потрібне у відповідності до п. 3 ч.3 ст. 71 ЖК України закріпити за неповнолітньою дитиною право користування житловим приміщенням у квартирі в якій зареєстрований її батько».* Отже, судом було ухвалене рішення, яке сприяло захисту майнових інтересів дитини, однак при вирішенні питання щодо позбавлення батька дитини батьківських прав, сама дитина не була опитана.

В іншій підгрупі справ, які прямо або опосередковано стосувалися прав дитини та (або) її батьків на житло, діти не виступали сторонами процесу та у справах не брали участь їх законні представники. Однак питання, що вирішував суд, напряду стосувалися їх прав та інтересів. Серед таких справ слід виділити:

а) Справа про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням (Орджонікідзевський районний суд міста Харкова, Справа № 2-206/09).

Позивачка звернулася до суду з позовом до колишньої невістки про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням, посилаючись на те, що з січня 2006 р. відповідачка не проживає в квартирі без поважних причин, комунальні послуги і квартплату не оплачує, не цікавилась квартирою, хоча з боку позивача і третіх осіб, що проживають в квартирі, перешкод для її проживання не було, забрала всі свої речі, набуте майно, дитину і повідомила, що проживатиме у своєї матері в смт. Малинівка Чугуївського району Харківської області.

Судом було встановлено, що син позивачки перебував у фактичних шлюбних відносинах з відповідачкою, в 2006 р. у них народився син, тому з відома всіх членів сім'ї відповідачка з дитиною була зареєстрована в квартирі з березня 2006 р. В *позові питання про визнання онука таким, що втратив право користування жилим приміщенням, не ставилось*. Судом було встановлено, що на теперішній час відповідачка ні де не проживає і місце її мешкання невідомо, малолітню дитину залишила на бабусю (свою матір), яка займається її вихованням. Таким чином, оцінивши зібрані докази, суд визнав позовні вимоги обґрунтованими та такими, що підлягають задоволенню. *При цьому права майнові малолітньої дитини не було порушено.*

б) Справа про припинення права власності на частку квартири, визнання права власності на квартиру та стягнення коштів (*Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, Справа № 2- 772/09 р.*)

В цій справі спір щодо квартири виник між батьками дитини - колишнім подружжям, та був ініційований матір'ю дитини. Єдина згадка в рішенні про інтереси дитини наступна: «представник органу опіки та піклування просила при ухваленні рішення врахувати інтереси неповнолітньої дитина», при цьому ці інтереси у жодний інший спосіб не було з'ясовано чи доведено до відома суду.

в) Справа про усунення перешкод у користуванні житловим приміщенням та примусове виселення без надання іншого житлового приміщення (*Чугуївський міський суд Харківської області, Справа № 2-125/2010 р.*)

Представник позивача звернувся до суду з позовною заявою в якій просив суд виселити жінку та її трьох неповнолітніх дітей, з кімнати № 19 житловою площею 11,9 кв.м. *без надання їм іншого жилого приміщення* та зобов'язати відповідачку не чинити перешкод позивачу у реалізації його права користування спірним житловим приміщенням, в обґрунтування своїх вимог представник позивача зазначив, що спірна кімната була надана позивачу на підставі ордеру № 3 на житлову площу у гуртожитку, який видано у відповідності з протоколом № 17 від 10.01.2004 р. засідання профспілкового комітету підприємства ВАТ «Чугуївська паливна апаратура».

Відповідач та її представник, який діяв на підставі ордеру в судовому засіданні позов не визнали пояснивши, що *«відповідачка зі своїми трьома неповнолітніми дітьми займає спірну кімнату. Через те, що кімната № 19 була ніким не зайнята, в ній ніхто не мешкав, були відсутні вікна, на початку 2008 р. вона самовільно зайняла кімнату № 19, зробила в ній ремонт і звернулася до КЖРЕП при виконкомі Чугуївської міської ради харківської області з проханням надати їй в користування зазначену кімнату та виділити на неї особистий рахунок. Прохання було задоволено і відповідачці оформили особистий рахунок на кімнату № 19 і згідно цього вона сплачувала за кімнату комунальні послуги. В житловому відділі Чугуївської міської ради їй в усній формі сказали, що вона може займати кімнату № 19 з подальшим її оформленням на своє ім'я в передбаченому законом порядку. Відповідачка неодноразово зверталась с заявою про видачу ордеру на кімнату № 19, але так його і не отримала. У вересні 2009 р. до відповідачки звернувся позивач з вимогою звільнити кімнату № 19, на що вона відмовила посилаючись на те, що *тривалий час мешкає в кімнаті, зробила в ній ремонт і на своєму утриманні має трьох дітей.* Відповідачка не заперечувала проти того, що розуміла той факт, що самовільно зайняла кімнату № 19, однак вважала, що позивач має інше житло і в неї є моральне право на заняття спірної кімнати».*

Третя особа - орган опіки та піклування виконавчого комітету Чугуївської міської ради Харківської області в судове засідання не з'явився, надавши суду заяву про розгляд цивільної справи за їх відсутності, оскільки сторони до них не звертались с заявами про виселення або незаконного зайняття приміщень, ніяких документів не надавали.

Обґрунтувавши свої позиції посиланням на чинне законодавство, суд постановив *задовольнити позов в повному обсязі: виселити жінку та її трьох неповнолітніх дітей зі спірної кімнати житловою площею 11,9 без надання їм іншого житлового приміщення, а також покласти не неї всі судові витрати у вигляді державного мита та витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.*

Таким чином, в досліджуваній справі суд керувався чинним житловим законодавством України, однак питання про інтереси дітей взагалі не розглядалося. Орган опіки та піклування також ні як не відреагував на спір, пов'язаний з інтересами трьох неповнолітніх дітей. Все це *ставить під сумнів всебічне дотримання принципів державного захисту прав та інтересів дітей при вирішенні цього спору.*

г) Справа про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням та зняття з державного реєстраційного обліку (Фрунзенський районний суд м. Харкова, Справа № 2-1289/09 р.).

У цій справі баба дитини просила визнати її батька таким, що втратив право користування жилим приміщенням та зняти його з державного реєстраційного обліку, обґрунтовуючи свої вимоги тим, що *«відповідач після постійних сварок зі своєю дружиною у літку 2007 р. разом із її онукою пішов з квартири і з цього часу вони мешкають у квартирі, яку знімають»*, отже він більше 6 місяців не проживає в квартирі без поважних причин. Ця справа виступає єдиною справою цієї категорії, де суд ухвалив рішення, *дівнавшись думку дитини та спираючись на надані нею відомості*. Враховуючи цілі та задачі моніторингу, ця справа з коментарями авторів наводиться без скорочення у додатку (Див. Додаток 10).

Таким чином, моніторинг справ, пов'язаних з правом дитини на володіння, користування або розпорядження житловим приміщенням (квартирою), засвідчив, що лише в одній справі з восьми була опитана дитина, при цьому орган опіки та піклування долучався до справи лише у 4 справах з восьми, тобто лише у 50 % справ цієї групи.

6.2. До справ, які прямо чи опосередковані пов'язані з захистом законних прав та інтересів дитини, що було виявлено в результаті другого етапу моніторингу, можна так віднести наступні справи:

а) Справа про стягнення аліментів на утримання батька (*Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, Справа № 2-4300/2009*).

Позивач просив суд стягнути з відповідачки на його користь на його утримання, як батька, аліменти в розмірі 1/4 частини всіх видів її заробітку щомісячно. При цьому посилався на те, що він є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги, бо отримувана ним пенсія в сумі 730-740 грн. є недостатньою.

Відповідачка проти позову заперечувала, посилаючись на те, що не має можливості надавати батькові матеріальну допомогу, бо її зарплата складає приблизно 500 грн. на місяць, *вона має двох неповнолітніх дітей, найменшій із дитини ще не виповнилося і 3-х років*. Також заперечує посилаючись на те, що батько залишив її із матір'ю, коли їй було 5 років, з того часу матеріальну допомогу на неї, як неповнолітню, не надавав, проживав від них окремо. З урахуванням викладеного, суд відмовив в задоволенні позовних вимог, *посприявши тим сам забезпеченню майнових інтересів неповнолітніх дітей позивачки та неї самої*.

б) Справа про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України без вилучення паспортного документа (*Первомайський міськрайонний суд Харківської області. Справа № 6-103/2009 р.*).

Старший державний виконавець відділу державної виконавчої служби Первомайського МРУЮ звернувся з поданням про тимчасове обмеження у праві виїзду за

межі України без вилучення паспортного документа батька дитини, який ухиляється від сплати аліментів. Заочним рішенням Первомайського міськрайонного суду Харківської області від 08 травня 2009 року з батька дитини було стягнуто аліменти на утримання неповнолітнього сина, починаючи з 12 березня 2009 р. і до повноліття дитини. В рішенні суду вказується, що з дня винесення рішення від виплати аліментів боржник ухиляється, постійного місця роботи не має, майна належного боржнику не виявлено, заборгованість не погашена.

Суд вирішив подання про тимчасове обмеження неплатника аліментів у праві виїзду за межі України без вилучення паспортного документа задовольнити, чим *посприяв захисту права дитини на участь батьків у її утриманні*.

в) Справа про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди (*Орджонікідзевський районний суд м. Харкова, Справа № 2-3438/09*).

Позивач звернувся до суду з позовом про відшкодування йому майнової шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, витрат, пов'язаних зі зверненням до суду, а також вартості проведення експертизи. Крім того, позивач просив стягнути з відповідача моральну шкоду у розмірі *5000 грн.*, посилаючись на те, що в результаті пошкодження автомобіля він зазнав душевні страждання, були порушені його життєві стосунки, відсутність транспортного засобу спричинило незручності, пов'язані з неможливістю доставити дитину до літнього табору, а дружину-до лікарні. Крім того, в момент дорожньо-транспортної пригоди в автомобілі знаходилася *маленька дитина та дружина, які перенесли стрес, отримали, як і позивач, тілесні ушкодження*.

Суд, «виходячи з розумності і справедливості», визнав за необхідне стягнути *моральну шкоду*, пов'язану з порушенням життєвих зв'язків, моральний страждань і переживань, оскільки *позивач, його дитина та дружина отримали тілесні ушкодження*, тривалий час позивач не мав можливості експлуатувати автомобіль і використовувати його за призначенням, у розмірі 3000 грн. *Тим самим суд врахував майнові права та інтереси постраждалих от ДТП, в тому числі - дитини*.

г) Справа про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини (*Первомайський міськрайонний суд Харківської області, Справа № 2-1017/2010 р.*).

В цій справі суд визначив жінці додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини за законом після її померлого батька у два місяці з дня набрання законної сили рішенням суду, оскільки у час «відкриття спадщини вона перебувала за кордоном, була вагітна, а після народження дитини погано почувалася. Крім того має ще одну малолітню

дитину, яка мешкає разом з нею і займається її вихованням, тому можна вважати, що вона пропустила строк на прийняття спадщини з поважної причини». Таким чином, суд врахував її інтереси малолітніх дітей, надавши їм матері додаткову юридичну можливість набути прав власності на спадкове майно.

В цілому, *таблиця* індикаторів здійснення прав дитини в судовому процесі у справах щодо захисту майнових прав та інтересів дитини виглядає таким чином:

Загальна кількість справ щодо захисту майнових прав та інтересів дитини	12
Кількість справ, в яких дитину опитано в суді	1
Кількість справ, в яких інтереси дитині відстоював законний представник	4
Кількість справ, в яких представника дитини опитано в суді з метою визначення інтересів дитини	4
Кількість справ, в яких дитина заявляла самостійно або через представника клопотання	0
Кількість справ, в яких суддя пояснював дитині її права	1
Кількість справ, в яких суддя пояснював дитині можливі наслідки дій її представника	0
Кількість справ, в яких зазначено думку дитини на підставі матеріалів справи	0
Кількість справ, в яких надано висновок органу опіки та піклування	4
Кількість справ, в яких судом залучено психолога або педагога	0
Кількість справ, ухвалених з дотриманням майнових прав та інтересів дитини ¹	11
Кількість справ, в яких містяться посилання на міжнародні акти у сфері захисту прав дитини	0
Кількість справ, в яких містяться посилання на ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» Цивільно-процесуального кодексу України	0

Отже, майнові права та інтереси дитини переважно було взято до уваги пілотними судами при ухваленні рішень у справах досліджуваної категорії, винесені судові рішення було ухвалено з врахуванням майнових прав та інтересів дітей. Однак думка дітей по суті справи, за одиничним виключенням, не з'ясовувалась судом, а дитина не підлягала допиту в судовому процесі.

Пілотні суди не використовували правові можливості, передбачені, зокрема *ч.2 ст. 171 Сімейного кодексу України*, де чітко передбачено, що дитина, яка може висловити

¹ Питання оціночне. Наведено думку авторів.

свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо управління її майном, а також ч.2 ст. 39 ЦПК України, де вказується, що поряд з законними представниками неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, суд може залучити до участі в таких справах саму неповнолітню особу. Отже, практика розгляду пілотними судами справ щодо захисту майнових прав та інтересів дитини свідчить про неналежну увагу з їх боку до міжнародних та національних стандартів здійснення прав дитини в судовому процесі.

Висновки та рекомендації щодо вдосконалення практики врахування судами думки дитини та її інтересів при вирішенні справ, що виникають з сімейних та цивільних правовідносин

1. Ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту прав дітей» від 21 травня 2009 р. № 1397-VI стало важливим кроком на шляху вдосконалення законодавства України стосовно врахування думки дитини та її інтересів в процесі цивільного судочинства, приведення його у відповідність з європейськими стандартами захисту прав дитини. Одним з індикаторів здійснення прав дитини в судовому процесі в усіх категоріях справ виступала кількість рішень, в яких містяться посилання на ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» Цивільно-процесуального кодексу України, якою було доповнено ЦПК України на підставі вказаного Закону.

Результати другого етапу моніторингу засвідчили, що в **жодному** (!) рішенні пілотних судів за досліджуваний період не міститься посилання на ст. 27-1 ЦПК України, отже її положення не було реалізовано при розгляді справ, які стосуються прав та інтересів дитини. Такий висновок свідчить про низьку ефективність законодавчих змін, що відбулися, що може пояснюватись незначним проміжком часу їх чинності та недостатньою обізнаністю щодо них суддів пілотних судів.

2. Результати другого етапу моніторингу засвідчили, пілотні суди надзвичайно обмежено використовують в своїй практиці положення міжнародних договорів та інших міжнародно-правових актів з прав дитини. Єдиною категорією справ, де окремі судові рішення містять посилання на відповідні міжнародно-правові акти, виступають справи щодо позбавлення батьківських прав.

Як і на попередньому етапі моніторингу, лідером в частині використання міжнародних стандартів здійснення прав дитини виступає Лозівський міськ-районний суду Харківської області, в рішеннях якого постійно зустрічаються посилання на Декларацію прав дитини та Конвенцію ООН про права дитини (у 6 випадках з 10). На виконання міжнародних актів у сфері захисту прав дитини Лозівський міськ-районний суд Харківської області більше, ніж інші практикує вибіркове опитування дитини під час вирішення питань щодо позбавлення батьківських прав. Така практика вказаного суду має бути активно поширена серед пілотних судів.

Отже, судам слід більш інтенсивно використовувати міжнародні стандарти захисту матеріальних та процесуальних прав дітей, визначені Конвенцією ООН про права дитини, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей, Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, іншими міжнародними договорами, згода

на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які можуть застосовуватися у таких формах:

а) самостійне застосування норм міжнародного договору, що включає:

- застосування норм міжнародного права за наявності в акті внутрішнього законодавства прямого відсилання до нього;

- застосування норми міжнародного договору для врегулювання внутрішньодержавних відносин за наявності прогалини у внутрішньому законодавстві;

- застосування норми міжнародного договору у разі колізії з нормою внутрішнього законодавства, що регулює ті ж відносини.

б) спільне застосування норм міжнародного договору і «споріднених» норм національного законодавства, що включає:

- паралельне рівнозначне застосування норми міжнародного договору і норми внутрішнього законодавства, які регулюють одні й ті самі відносини і не суперечать одне одному;

- застосування норми міжнародного договору і норми внутрішнього законодавства, що конкретизує норму міжнародного договору.

3. Слід звернути увагу судів на неприпустимість спрощеного підходу до розгляду справ щодо позбавлення батьківських прав та необхідність визначення у рішенні суду підстав позбавлення батьківських прав відповідно до пунктів 1-6 ч. 1 статті 164 Сімейного кодексу України, оскільки підстави позбавлення батьківських прав є різними за своєю суттю та потребують неоднакових доказів. Слід також наголосити на необхідності з'ясування думки дитини при вирішенні справ щодо позбавлення батьківських прав.

4. Як і на попередньому етапі моніторингу, *при визначенні місця проживання дитини у справах щодо розірвання шлюбу*, коли одна зі сторін просила суд вирішити це питання, суд не вказував на наявність згоди дитини щодо місця її проживання, хоча з окремих рішень вбачалося, що дитина досягла 10-річного віку.

В жодному рішенні у справах щодо розірвання шлюбу, в яких йшлося про те, що місце проживання дитини визначено за згодою сторін та не є предметом спору, суд *не переконався в наявності згоди дитини на визначення її місця проживання з одним з батьків або не з'ясував думку дитини з цього приводу*. Суд не пояснив це відсутністю потреби у з'ясуванні наявності такої згоди недосягненням дитиною десятирічного віку, тобто просто проігнорував вимогу щодо врахування позиції дитини при визначенні її місця проживання, передбачену міжнародно-правовими актами та національним законодавством України.

Вимоги щодо врахування думки дитини щодо місця її проживання при вирішенні справ про розірвання шлюбу не мають розглядатися як додаткові «обтяження» для суду, що буде призводити до намагання вирішення цього питання в окремому процесі та спонукання сторін до подання окремих позовних заяв щодо місця проживання дитини. Суд має при вирішенні справ про розірвання шлюбу з'ясувати, чи досягнуто згоди щодо місця проживання дитини, чи враховану думку або отримано згоду дитини щодо місця її проживання і у разі ігнорування позиції дитини – вирішувати справу по суті із дотриманням вимог щодо здійснення прав дитини в цивільному процесі.

5. Результати другого етапу моніторингу засвідчили, що незважаючи на чіткі, імперативні приписи законодавства та рекомендації Верховного Суду України щодо згоди дитини на усиновлення, *ця вимога переважно не була відтворена в рішеннях суду по справах цієї категорії*. На другому етапі моніторингу відсоток справ щодо всиновлення дитини, в яких згода дитини на всиновлення не була отримана без законних підстав та думка дитини з цього питання була проігнорована судом, тільки збільшився і **склав 80 % (4 справи з 5 досліджених за звітних період)**. Це підтверджує нагальну потребу здійснити всеукраїнський моніторинг справ щодо всиновлення дитини з метою верифікації отриманої статистики. У разі її підтвердження необхідно розбити та впровадити на рівні судової влади систему заходів, спрямованих на підвищення обізнаності суддів України у питаннях захисту прав та врахування думки дитини при вирішенні справ щодо всиновлення.

6. На другому етапі моніторингу одним з індикаторів здійснення прав дитини в судовому процесі в усіх категоріях справ виступала *кількість справ, в яких судом залучено психолога або педагога*. Дані по цьому індикатору показали нульовий результат, *тобто в жодній (!) дослідженій справі з'ясування думки дитини в процесі не відбувалося за участю психолога або педагога*. Отже, з метою визначення психологічного стану дитину, який обумовлений ситуацією, що стала предметом судового розгляду, та може впливати на її думку щодо суті справи, інтерпретацію позиції дитини, необхідно активно долучати до проведення допиту дитину фахових психологів чи педагогів з психологічною підготовкою, а також, за необхідності, призначати проведення психологічної експертизи дитини на вимогу сторін процесу або за ініціативою суду.

7. З метою запобігання помітному гендерному дисбалансу в сфері розподілення батьківських прав та обов'язків між матір'ю та батьком дитини та уникнення формального підходу до розгляду справ, що виникають з сімейних правовідносин, судам слід брати до уваги гендерні аспекти таких справ та оцінювати фактичні наслідки постановлених рішень з позиції забезпечення принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Гендерний підхід до вирішення справ, які стосуються виховання та розвитку дитину, дозволить запобігти поширеній фактичній ситуації, коли на жінку припадає основний тягар по догляду за дитиною та турботі про неї.

8. При розміщенні судових рішень в Єдиному реєстрі судових рішень слід уникнути приховання інформації щодо віку дитини. Такі відомості не мають персонального характеру та не несуть інформації про приватне життя конкретних осіб, оскільки особисті дані останніх (їх прізвище, ім'я, по-батькові, дата і місце народження тощо) в Реєстрі приховані, проте вони дозволяють дослідити тенденції практики врахування судами думки дитини та її інтересів в судовому процесі.

9. В цілому, другий етап моніторингу засвідчив, що вироблені на його попередньому етапі рекомендації не втілено в повному обсязі в практику пілотних судів, хоча вони спричинили певні позитивні зрушення, зокрема в частині уникання формального підходу при розгляді справ про стягнення аліментів на утримання дитини, чому було посвячено чимало увагу.

10. Судам слід не допускати порушень вимог міжнародно-правових актів та законодавства України щодо врахування думки дитини та її інтересів в процесі цивільного судочинства, визначати, в який спосіб думка дитини або її згода була з'ясована судом (з допиту дитини у судовому засіданні, з висновку органу опіки та піклування, зі свідчень сторін процесу тощо), а також більш докладно відтворювати у рішенні суду позицію дитини, яка була опитана в ході судового розгляду справи.

Судам необхідно позбавитись формального ставлення до позиції дитини при вирішенні справ, пов'язаних з її майновими та особистими немайновими правами та інтересами, уникати ставлення до дитини *як до суб'єкта, а не до об'єкта сімейних або цивільних відносин*, прагнути контакту з дитиною та припинити ігнорувати її думку, Суди зобов'язані створювати належні умови для здійснення прав дитини в судовому процесі.

11. Нарешті, в результаті моніторингу рішень судів Харківської області було виявлено, що лише *1 справа*, яка так чи інакше стосуються прав та інтересів дитини, було порушено за заявою неповнолітньої особи, хоча законодавством України передбачено право кожного учасника сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу (статті 18, 152 та інші статті Сімейного кодексу України). Вважаємо, що така ситуація пояснюється відсутністю належного рівня обізнаності дітей щодо своїх процесуальних прав, якими вони можуть скористатися, що обумовлює необхідність проведення масштабних інформаційних кампаній серед молоді, присвячених їх правам та особливостям їх здійснення.

12. Слід продовжувати практику здійснення громадських моніторингів судових рішень, яка є свідченням демократизації судової влади України, а також виступає ефективним інструментом лобіювання законодавчих змін та викорінення виявлених громадськістю перепон на шляху до здійснення правосуддя на засадах верховенства права.

Через конфіденційність особистих відомостей про приватних осіб, які є учасниками судового процесу, такі дані у наведеному рішенні суду, викладеному у Єдиному державному реєстрі судових рішень, зашифровані. Це унеможливило вставлення віку дитини, про яку йдеться у рішенні, отже – й висновок про порушення вимог законодавства України щодо згоди дитини на визначення місця її проживання.

Однак це рішення ілюструє порушення вимог міжнародного права та національного законодавства України щодо врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її особисто або її сім'ї, зокрема ст. 161 Сімейного кодексу України, згідно з якою під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується *особиста прихильність дитини до кожного з батьків, яка підлягає з'ясуванню судом під час розгляду справ цієї категорії*. Ця стаття згадується в рішенні суду, але її вимоги в частині врахування думки дитини не виконані.

Справа № 2-2542/09 р.

Р І Ш Е Н Н Я
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

26 жовтня 2009 року

Чугуївський міський суд Харківської області у складі:

головуючого - судді Бондар С.Б.,

за участю секретаря судового засідання – Горюшко А.І,

розглянувши у відкритому попередньому судовому засіданні в залі суду м. Чугуєва Харківської області цивільну справу за позовною заявою ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини,

В С Т А Н О В И В:

У жовтні 2009 року ОСОБА_1 звернувся до суду із зазначеним позовом, посилаючись на те, що між ним та відповідачкою - ОСОБА_2 ІНФОРМАЦІЯ_2 року зареєстрований шлюб у відділі реєстрації актів громадянського стану Орджонікідзевського управління юстиції міста Харкова, актова запис № 355. Від цього шлюбу є малолітні діти: донька - ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_3 року народження та син - ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження. 13 жовтня 2009 року відділом реєстрації актів цивільного стану по місту Чугуєву Чугуївського міськрайонного управління юстиції Харківської області, за актовим записом № 114, шлюб з відповідачкою розірваний.

ОСОБА_1 просить визначити місце проживання сина – ОСОБА_4 за його фактичним місцем проживання: в квартирі АДРЕСА_1 оскільки відповідачка після розлучення мешкає в місті АДРЕСА_2 і знаходяться за медичним висновком у відпустці по доглядом за донькою - ОСОБА_3, не може створити належних умов для виховання та розвитку сина.

У попереднє судове засідання від сторін надійшли заяви про розгляд справи за їх відсутності, позивач підтримав вимоги, викладені в позовній заяві, відповідачка проти позову не заперечує.

Відповідно до ч. 4 ст. 130 ЦПК України, при визнанні позову ухвалюється судове рішення в порядку, встановленому ст. 174 цього ж Кодексу.

Згідно з ч. 4 ст.174 ЦПК України, у разі визнання відповідачем позову, суд, за наявності для того законних підстав, ухвалює рішення про задоволення позову.

Перевіривши письмові докази, суд приходять до наступного.

Судом встановлені такі факти та відповідні їм правовідносини.

Матеріалами справи встановлено, підтверджується наявними у справі доказами і не заперечується сторонами, що сторони до 13 жовтня 2009 року перебували у зареєстрованому шлюбі, про що свідчить свідоцтво про розірвання шлюбу, видане 13 жовтня 2009 року відділом реєстрації актів цивільного стану по місту Чугуєву Чугуївського міськрайонного управління юстиції міста Харківської області, за актовим записом № 114 (а.с.14). Від шлюбу у сторін є дві малолітні дитини: донька - ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_3 року народження та син - ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, що підтверджується свідоцтвами про їх народження (а.с.10,11). Відповідно довідки Харківської філії Відкритого акціонерного товариства «Харківшляхбуд», ОСОБА_2 знаходиться за медичним висновком у відпустці по догляду за донькою - ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_3 року народження, до досягнення дитиною шестирічного віку, у зв'язку з чим заробітна плата відповідачці не нараховується (а.с.17).

ОСОБА_1 є військовослужбовцем військової частини НОМЕР_1 має постійне грошове утримання, квартиру, про що свідчить довідка про доходи, технічна документація на квартиру АДРЕСА_1 та свідоцтво про право власності, видане 23 грудня 2008 року відділом житлово-комунального господарства та будівництва виконавчого комітету Чугуївської міської ради (а.с.12-16,18). Відповідачка з малолітньою донькою фактично мешкає в місті АДРЕСА_2 що підтверджується її заявою (а.с.22).

Відповідно до ч. 1 ст. 161 Сімейного кодексу України, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися судом.

При вирішенні спору щодо місця проживання дитини суд бере до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

З зазначених обставин, суд дійшов висновку про визначення місця проживання сина сторін - ОСОБА_4, за місцем проживання батька - ОСОБА_1 проти чого мати дитини - ОСОБА_2 не заперечує.

Враховуючи викладене вище, всебічно і повно з'ясувавши всі фактичні обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги, об'єктивно оцінивши докази, які мають юридичне значення для розгляду справи і вирішення спору по суті, суд дійшов висновку про те, що позов підлягає задоволенню, як такий, що знайшов своє підтвердження в ході попереднього судового засідання.

Визнання відповідачем позову не суперечить закону, не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб.

На підставі викладеного, керуючись ст. ст. 10, 11, 60, 130, 174, 209, 212, 214, 215 ЦПК України, ст. ст. 160, 161 СК України, суд, –

В И Р І Ш И В:

Позовну заяву ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини – задовольнити в повному обсязі.

Визначити місце проживання малолітнього сина сторін - ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, за місцем проживання його батька - ОСОБА_1 : в квартирі АДРЕСА_1

Рішення може бути оскаржене в апеляційному порядку до Судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Харківської області через Чугуївський міський суд Харківської області шляхом подачі в 10-денний строк з дня проголошення рішення заяви про апеляційне оскарження і поданням після цього протягом 20 днів апеляційної скарги, або в порядку ч. 4 ст. 295 ЦПК України.

Наведене нижче рішення виступає ЄДИНИМ рішенням серед усіх, що стали предметом моніторингу, з якого вбачається, що дитина була опитана в суді. При чому з рішення можна зробити висновок, що дитина не досягла 10-річного віку, з якого вимагається згода дитини на визначення її місця проживання. Отже дитина була опитана з метою з'ясування її думки щодо суті справи.

Однак з рішення суду не вбачається, чи були здійсненні інші права дитини при її допиті в суді, зокрема чи було їй роз'яснено суть питання, що вирішується, хто виступав представником дитини, чи було їй роз'яснено її права тощо.

Справа №2-1889/09

РІШЕННЯ
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

30 жовтня 2009 року

Орджонікідзевський районний суд міста Харкова в складі:

головуючого - судді Шевченка С.В.,

за участю секретаря - Бойчук Є.В.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в приміщенні Орджонікідзевського районного суду міста Харкова цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа: відділ опіки та піклування Орджонікідзевського райвиконкому м. Харкова, *про визначення місця проживання дитини,*

В С Т А Н О В И В :

02.04.2009 року ОСОБА_1 подав у суд позов, в якому просив позбавити ОСОБА_2 батьківських прав відносно малолітнього ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1.

В подальшому позивач змінив свої вимоги та просив визначити місце проживання малолітнього ОСОБА_3 разом з ним.

В обґрунтування позову посилався на те, що від шлюбу з ОСОБА_2 має сина ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1. З квітня 2008 року мати дитини сином не цікавилася, вихованням не займалася. ОСОБА_2 ніде не працює, зловживає спиртними напоями, постійно проживає в Полтавській області, не має самостійного доходу, він самостійно утримує сина, піклується про нього.

Відповідач та її представник проти позову заперечували. В обґрунтування заперечень посилались на те, що проживання дитини разом з матір'ю в екологічно чистій Полтавській області буде більш позитивно відображатись на здоров'ї дитини.

Представник органу опіки та піклування зазначила, що вважає за доцільне визначити місцем проживання малолітнього ОСОБА_3 за місцем проживання його батька ОСОБА_1.

З'ясувавши обставини справи та перевіривши їх доказами, суд приходять до висновку, що позов підлягає задоволенню з наступних підстав.

Судом встановлено, що сторони перебували у шлюбі з 16 березня 2002 року. Від шлюбу мають малолітню дитину ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1.

Рішенням Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 22 квітня 2009 року шлюб було розірвано. Тим же рішенням було встановлено, що з квітня 2008 року ОСОБА_3 та ОСОБА_2 мешкають окремо і спільне господарство не ведуть. Рішення суду є чинним.

Позивач мешкає у м. Харкові, відповідач - в селі Петрівка-Ромненська Полтавської області.

Малолітній ОСОБА_3 проживає у Харкові разом з батьком, навчається в Харківській гімназії № 163.

З акту обстеження житлово-побутових умов ОСОБА_3, складеного комісією служби у справах дітей, вбачається, що дитині створені всі умови для проживання та розвитку.

Також судом встановлено, що утриманням та вихованням дитини займається безпосередньо позивач. Мати відвідує сина періодично. При цьому, відповідачем не надано суду доказів на підтвердження того, що позивач чинить їй перешкоди у відвідуванні дитини та спілкуванні з нею.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 161 СК України, під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Таким чином, з огляду на те, що ОСОБА_1 працює, тобто має законне джерело до існування і задоволення потреб дитини, позитивно характеризується за місцем проживання та роботи, відзначений подякою навчального закладу за гарне виховання сина, в той час як ОСОБА_2 останні два роки не працює, розвитком дитини цікавиться періодично, не має зваженого рішення щодо визначення свого місця проживання та роботи, *та з урахуванням прихильності малолітнього ОСОБА_3 до батька і його бажання проживати саме з ним, про що він повідомив в судовому засіданні, (курсив наш – Г.Х., М.Я.)* суд вважає за доцільне визначити місцем проживання дитини саме місце проживання його батька, оскільки це забезпечить більш гармонійний та стабільний розвиток дитини.

На підставі викладеного, керуючись ст. 161 Сімейного Кодексу України, статтями 10, 11, 15, 60, 88, 209, 212, 214, 215 ЦПК України, суд –

В И Р І Ш И В :

Позов задовольнити.

Визначити місцем проживання малолітнього ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, місце проживання його батька ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_2.

Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження, якщо заяву про апеляційне оскарження не було подано. Якщо було подано заяву про апеляційне оскарження, але апеляційна скарга не була подана у строк, встановлений ст. 294 ЦПК України, рішення суду набирає законної сили після закінчення цього строку. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.

Рішення може бути оскаржено в апеляційному порядку до апеляційного суду Харківської області через суд першої інстанції шляхом подачі в 10-денний строк з дня винесення рішення заяви про апеляційне оскарження і поданням після цього протягом 20 днів апеляційної скарги, з подачею її копії до апеляційної інстанції або в порядку ч. 4 ст. 295 ЦПК України.

Як вбачається з наведеного нижче рішення, мати дитини заявила позовну вимогу щодо визначення місця проживання дитини з нею, яка була задоволена судом та викладена в резолютивній частині рішення суду. Це рішення є типовим прикладом ігнорування судом думки дитини при вирішенні по суті питання щодо визначення місця її проживання, що суперечить міжнародним та національним стандартам здійснення прав дитини в судовому процесі, зокрема ч.2 ст. 171 Сімейного кодексу України.

Крім того, з пояснень позивачки вбачається, що з боку чоловіка до неї застосовувалося фізичне насильство, однак суд не з'ясував, які були наслідки такого насильства, чи застосовувалося насильство по відношенню до дитини, отже, чи є підстави для винесення окремої ували суду в порядку ст. 211 Цивільного процесуального кодексу України.

Цей факт, так само, як і залишення дитини проживати з матір'ю після розлучення, всупереч практики, що склалася, не був врахований судом при розподілі судових витрат, які в повному обсязі були покладені на позивачку.

Справа № 2- 4231 / 2009 р.

Р І Ш Е Н Н Я
іменем України

20 листопада 2009 року

Фрунзенський районний суд м. Харкова в складі:

головуючого - судді Алфьорової Т.М.

за участю секретаря судових засідань –Савченко В.Ю.

розглянувши у попередньому судовому засіданні в м. Харкові цивільну справу за позовною заявою ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про розірвання шлюбу.

В С Т А Н О В И В :

Позивач звернулася до суду з позовом про розірвання шлюбу, посилаючись на те, що вони зареєстрували шлюб з відповідачем 03.05.2003 року. Від шлюбу мають неповнолітню дитину - сина ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1. Сумісне життя не склалося через часті сварки між подружжям з будь-якого питання, повну психологічну несумісність, не передбаченої поведінки з боку відповідача, викликаною його релігійним фанатизмом, застосуванням з боку відповідача відносно неї *фізичного насильства (курсив наш – Г.Х., М.Я.)*.

У судовому засіданні позивачка позовні вимоги підтримала, дала пояснення суду про те, що брачно-сімейні відносини між ними припинені у вересні 2008 року. Вони проживають окремо, ведуть окреме господарство, примирення між ними за вказаний час не наступило. *Дитину просить залишити на її вихованні (курсив наш – Г.Х., М.Я.)*. На примирення з відповідачем не згодна. Судові витрати, пов'язані з одержанням свідоцтва про розірвання шлюбу в органах РАГС позивачка просила покласти на неї.

Відповідач в судовому засіданні позов визнав, вказує на те, що шлюб розпався і він не заперечує проти розірвання шлюбу.

Виходячи з наведеного, суд вважає, що рішення у справі можливо постановити при проведенні попереднього судового засідання.

Відповідно до ч.4 ст. 130 ЦПК України при визнанні позову ухвалюється судові рішення в порядку, встановленому ст. 174 цього ж Кодексу. Згідно з ч.4 ст.174 ЦПК України у разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову.

Матеріалами справи встановлено, що згідно зі свідоцтвом про одруження, виданого 03.05.2003 р. міським відділом реєстрації актів громадянського стану № 1 Харківського обласного управління юстиції, актовий запис № 472 сторони перебувають у шлюбі.

Від цього шлюбу вони мають неповнолітнього сина - ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1.

Відповідно зі ст.112 Сімейного Кодексу України – суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення.

Згідно пояснень позивачки, причиною розпаду родини з'явилися відсутність взаєморозуміння, суперечки, психологічна несумісність. Шлюбно-сімейних відносини припинені з вересня 2008 року. Вони ведуть окремо господарство.

Суд, з'ясувавши фактичні взаємовідносини сторін, причини та обставини розірвання шлюбу, вважає, що подальше спільне життя подружжя суперечить інтересам позивачки, яка не бажає зберегти шлюб, у зв'язку з чим шлюб підлягає розірванню.

Судові витрати в справі, пов'язані з одержанням свідоцтва про розірвання шлюбу в органах РАГС, судом покладаються на позивачку.

На підставі викладеного, керуючись ст. ст.104, 105, 110, 112 Сімейного Кодексу України, ст. ст. 10, 60, 212, 213, 215 ЦПК України, суд –

В И Р І Ш И В:

Позов ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про розірвання шлюбу - задовольнити.

Розірвати шлюб між ОСОБА_2 ІНФОРМАЦІЯ_2 та ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_3, зареєстрований 03.05.2003 р. міським відділом реєстрації актів громадянського стану № 1 Харківського обласного управління юстиції, актовий запис № 472.

Діти: син ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1 залишається на вихованні ОСОБА_2. (курсив наш – Г.Х., М.Я.)

Витрати, пов'язані з оплатою судового збору у розмірі 17 грн., при одержанні свідоцтва про розірвання шлюбу в органах РАГС, покласти на позивачку ОСОБА_2, відповідача від сплати звільнити.

Рішення суду може бути оскаржене до Апеляційного суду Харківської області через Фрунзенський районний суд м. Харкова. Заява про апеляційне оскарження рішення суду може бути подано протягом десяти днів з дня проголошення рішення.

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження або протягом десяти днів з дня проголошення рішення без попереднього подання заяви про апеляційне оскарження.

Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження, якщо заяву про апеляційне оскарження не було подано, якщо після подачі заяви про апеляційне оскарження апеляційна скарга не подана – після закінчення строку на подачу апеляційної скарги, у разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після закінчення апеляційного розгляду справи.

В наведеному рішенні відповідач – батько дітей, наголошує на невизначеності у питанні щодо місця проживання неповнолітнього сина, тоді як питання місця проживання доньки-інваліда не ставиться. Суд вказує на визначення дитиною, що досягла 14 років, місця свого проживання самостійно, що є єдиним прикладом такого рішення серед справ, що стали предметом моніторингу.

Однак суд залишив без уваги, яке ж саме місце проживання обере дитина, тоді як вирішення цього питання в судовому засіданні сприяло б максимальному забезпеченню інтересів дитини та не залишало би його на з'ясування в сімейному середовищі, яке, як вбачається з рішення, є схильним до конфліктів та насильницької поведінки.

З пояснень позивачки вбачається, що з боку чоловіка до неї застосовувалося фізичне та психологічне насильство, яке негативно впливає на дітей, однак судом не було з'ясованого обставини застосування такого насильства, його наслідки та наявність підстав для винесення окремої ували суду в порядку ст. 211 Цивільного процесуального кодексу України.

Справа № 2 - 1576 / 2009 рік.

Р І Ш Е Н Н Я І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И

14 жовтня 2009 року Чугуївський міський суд Харківської області
в складі : головуючого- судді Ковригіна О.С.
при секретарі Фатєєвої С.М.

розглянувши у судовому засіданні в залі суду в м. Чугуєві справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу,

В С Т А Н О В И В:

ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, в позовній заяві вказала, що вона знаходиться з відповідачем в зареєстрованому шлюбі з 19 квітня 1991 року, від шлюбу має двох неповнолітніх дітей: ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, та ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_2 року народження.

В судовому засіданні позивачка пояснила, що шлюбно-сімейні відносини між ними припинені з початку серпня 2009 року, з відповідачем сімейне життя не склалося із-за розбіжності характерів та різних поглядів на життя, на ґрунті чого постійно виникали сварки та скандали в ході яких ОСОБА_2 застосовував відносно неї насильство психологічного та фізичного характеру, в наслідок чого позивачка разом з дітьми вимушена була переїхати до місця проживання своїх батьків. Поведінка відповідача негативно впливає на виховання дітей та їх психологічний стан, при цьому слід врахувати що їх донька є інвалідом з дитинства (курсив наш – Г.Х., М.Я.), у зв'язку з чим ОСОБА_1 вважає примирення неможливим, підтримує свої позовні вимоги та просить розірвати шлюб.

Відповідач в судовому засіданні з позовом не погодився, проти розірвання шлюбу заперечував посилаючись на те, що від цього постраждають діти і що між ними не вирішено питання щодо місця проживання їх сина (курсив наш – Г.Х., М.Я.),.

Вислухавши пояснення сторін, з'ясувавши дійсні причини пред'явлення позову та фактичні взаємини подружжя, перевіrivши письмові докази, а також долучені до матеріалів справи постанови про відмову в порушенні кримінальної справи від 12.08.2009 року, 20.08.2009 року та 17.09.2009 року, які були винесені на підставі звернень позивачки до Чугуївського РО ГУМВД України, давши їм належну оцінку суд приходять до висновку що позов підлягає задоволенню, так як збереження шлюбу суперечило б як повноцінному розвитку неповнолітніх дітей так і інтересам одного з подружжя.

Щодо посилання відповідача на невизначення місця проживання старшої дитини, слід зазначити, що ОСОБА_3 народився ІНФОРМАЦІЯ_1 року, йому вже **повних сімнадцять років, отже згідно ст. 160 ч. 3 Сімейного кодексу України – якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою** (курсив наш – Г.Х., М.Я.).

Майнового спору між сторонами не має.

Судові витрати по оплаті держмити в дохід держави в сумі 17 грн. при видачі свідоцтва про розірвання шлюбу в органах РАЦС суд покладає на відповідача, а позивача від витрат звільняє.

Керуючись ст. ст. 10, 11, 88, 209, 212, 214-215 ЦПК України, ст. ст. 104, 105, 110, 112 СК України, суд -

В И Р І Ш И В:

Розірвати шлюб між ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_3 року народження та ОСОБА_2 ІНФОРМАЦІЯ_4 року народження, зареєстрований 19.10.1991 року відділом запису актів громадянського стану виконавчого комітету Чугуївської міської ради Харківської області, актовий запис НОМЕР_1

При видачі свідоцтва про розірвання шлюбу в органах РАЦС з ОСОБА_2 стягнути держмити в дохід держави в сумі 17 (сімнадцять) грн., ОСОБА_1 від витрат звільнити.

Рішення може бути оскаржене в апеляційному порядку до апеляційного суду Харківської області через міський суд шляхом подачі в 10-денний строк з дня проголошення рішення заяви про апеляційне оскарження і поданням після цього протягом 20 днів апеляційної скарги або в порядку ч.4 ст.295 ЦПК України.

Наведене рішення виступає одним з двох рішень, виявлених за два етапи моніторингу, в яких у відповідності до вимог ч. 1 ст. 109 Сімейного Кодексу України, подано до суду *письмовий договір про визначення місця проживання дитини та участь батьків у її вихованні*.

Суд викладає умови договору в судовому рішенні, визнає їх такими, що не порушують права та інтереси сторін та їх дітей та санкціонує їх, визначаючи в резолютивній частині місце проживання дитини у відповідності з домовленостями між батьками, викладеними у договорі.

Це рішення є єдиним прикладом визначення місця проживання дитини *почергово з батьком та матір'ю*, що практикується в багатьох країнах світу, але практично непоширене в Україні.

Справа №2-1223/2008

РІШЕННЯ
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

07 квітня 2008 року

Орджонікідзевський районний суд м.Харкова в складі:

головуючого - судді Бабенко Ю.П.,

при секретарі - Курінному Д.О., за участю сторін, розглянувши у відкритому судовому засіданні в м.Харкові справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, -

УСТАНОВИВ:

Позивач просить суд розірвати шлюб з відповідачкою посилаючись на те, що їх подальше спільне життя стало неможливим.

Відповідачка проти позову не заперечує.

Судом встановлено, що сторони по справі знаходяться в зареєстрованому шлюбі з 28.02.1997 року, мають неповнолітнього сина - ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1. 17.12.2007 року між сторонами було укладено договір про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, згідно якого батько і мати домовились, що дитина буде проживати з батьками рівну кількість днів на рік, а саме: в січні, березні, травні, липні, вересні та листопаді з матір'ю, в лютому, квітні, червні, серпні, жовтні та грудні з батьком. Надалі місце проживання дитини може бути змінено за домовленістю між батьками (курсиви наш – Г.Х., М.Я.). В судовому засіданні сторони пояснили, що згодні, щоб місце проживання дитини було визначено як це вказано у договорі від 17.12.2007 року. Шлюбно-сімейні відносини припинили з серпня 2007 року, спільне господарство не ведуть, ніяких сімейних відносин не підтримують, між ними відсутнє взаєморозуміння. Викладене підтверджується поясненнями сторін по справі.

Майнової суперечки між сторонами немає.

За взаємною згодою сторін після розірвання шлюбу син буде проживати так, як це вказано у договорі від 17.12.2007 року.

Приймаючи до уваги, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечить їхнім інтересам, що має істотне значення, то у відповідності зі ст.112 Сімейного кодексу України вимога про розірвання шлюбу підлягає задоволенню.

Витрати, пов'язані з одержанням свідоцтва про розлучення в органах РАГС, суд покладає на обох сторін.

Керуючись ст.ст.10, 11, 60, 61, 215 ЦПК України, ст.ст.110-112 Сімейного кодексу України, - суд

ВИРІШИВ :

Позовні вимоги ОСОБА_1 до ОСОБА_2 задовольнити повністю і розірвати шлюб між ними, зареєстрований 28.02.1997 року у Харківському міському відділі реєстрації актів громадянського стану за актовим записом № 269, і стягнути з кожного з них у доход держави при реєстрації розірвання шлюбу в органах РАГС по 10 грн.

Місце проживання неповнолітнього сина після розірвання шлюбу встановити так, як це вказано у договорі про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків від 17.12.2007 року, а саме: дитина буде проживати з батьками рівну кількість днів на рік, в січні, березні, травні, липні, вересні та листопаді з матір'ю, в лютому, квітні, червні, серпні, жовтні та грудні з батьком (курсив наш – Г.Х., М.Я.).

Заява про апеляційне оскарження рішення суду може бути подана в апеляційний суд Харківської області через Орджонікідзевський районний суд м.Харкова протягом 10 днів з дня проголошення рішення. Апеляційна скарга на рішення суду може бути подана в апеляційний суд Харківської області через Орджонікідзевський районний суд м.Харкова протягом 20 днів після подання заяви про апеляційне оскарження.

Наведене рішення виступає типовим прикладом, коли суд вирішує по суті питання щодо місця проживання дитини без дотримання вимог законодавства України. З рішення суду вбачається, що дитина досягла 15 років, отже має вирішувати питання про місце свого проживання самостійно.

Справа № 2-1823/2009

Р І Ш Е Н Н Я
І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И

27 листопада 2009 року

Лозівський міськрайонний суд Харківської області у складі:

головуючого – судді Помазан В.А.,

при секретарі – Фальковій І.М.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні у залі суду в місті Лозова Харківської області цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу,-

В С Т А Н О В И В:

Позивач звернувся до суду з позовною заявою до відповідача про розірвання шлюбу, в якій зазначає, що він знаходиться в зареєстрованому шлюбі з відповідачем з 02 липня 1994 року. Для обох шлюб є першим.

Від цього шлюбу мають дитину – ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, який проживає із матір'ю та після розірвання шлюбу проживатиме із нею (курсив наш – Г.Х., М.Я.), а позивач добровільно буде надавати матеріальну допомогу на його утримання.

Позивач зазначає, що їх сімейне життя не склалося, оскільки вони мають різні погляди на життя, немає згоди ні з яких важливих для існування сім'ї питань, що викликало постійні сварки та суперечки, близько шести років тому вони роз'їхалися за різними адресами і з того часу проживають окремо і кожний живе своїм життям. За цих умов, позивач вважає, що подальше збереження шлюбу неможливе.

У зв'язку з чим, позивач просить суд розірвати шлюб між ним та відповідачем, витрати, пов'язані з реєстрацією розірвання шлюбу органами РАЦС покласти на нього.

Позивач у судовому засіданні вимоги, викладені в позовній заяві підтримав, спору про розподіл спільного майна не має, видатки, пов'язані з отриманням свідоцтва про розірвання шлюбу в органах РАЦС просить покласти на нього, шлюб у них перший, *дитина після розірвання шлюбу буде проживати із матір'ю, а він добровільно буде надавати матеріальну допомогу на його утримання (курсив наш – Г.Х., М.Я.).*

Відповідач у судовому засіданні з'явилася, позовні вимоги визнала, спору про розподіл спільного майна не має.

Відповідно до ч. 4 ст. 174 ЦПК України у разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову.

Судом встановлені такі факти та відповідні правовідносини.

Перевірявши матеріали справи, заслухавши пояснення сторін, встановлено, що сторони знаходяться у зареєстрованому шлюбі з 02 липня 1994 року, що підтверджується свідоцтвом про укладення шлюбу серії НОМЕР_2, виданого 02 липня 1994 року відділом РАГС м. Лозова Харківської області (а.с. 5).

Від цього шлюбу сторони мають дитину – ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, що підтверджується свідоцтвом про народження серії НОМЕР_1, виданого 22 березня 1995 року відділом РАГС м. Лозова Харківської області (а.с. 11) *(курсив наш – Г.Х., М.Я.).*

Згідно довідки Комунального підприємства «Дирекція Єдиного Замовника» від 09.10.2009 року сторони з дитиною зареєстровані за однією адресою: АДРЕСА_1, але разом не проживають близько шести років, вони роз'їхалися за різними адресами і з того часу проживають окремо і кожний живе своїм життям.

Дитина мешкає із відповідачем та залишиться проживати із матір'ю після розірвання шлюбу, а позивач буде добровільно надавати матеріальну допомогу на її утримання.

Оскільки сторони разом не проживають, втратили повагу один до одного, до примирення не спрямовані, то подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечить їх інтересам та інтересам їх дитини, що є підставою для розірвання шлюбу.

Місце проживання неповнолітньої дитини - ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, встановити разом з матір'ю ОСОБА_2 (курсив наш – Г.Х., М.Я.).

Спору про розподіл спільного майна не мають.

Даний шлюб у сторін перший.

Таким чином, оцінивши зібрані по справі докази в їх сукупності, суд вважає, що позовні вимоги позивача підлягають задоволенню.

При реєстрації розірвання шлюбу в органах РАЦС сплату державного мита покласти на позивача, а відповідача – звільнити.

Беручи до уваги вищевикладене, керуючись ст.ст. 10, 57, 60, 88, 212, 213, 215 ЦПК України, ст.ст. 104, 109, 110, 112 Сімейного Кодексу України, суд,-

В И Р І Ш И В :

Позов ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу – задовольнити.

Розірвати шлюб між ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_2 народження, і ОСОБА_2 (дошлюбне прізвище – ОСОБА_2) ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3 народження, зареєстрований 02 липня 1994 року відділом РАГС м. Лозова Харківської області, актовий запис № 264.

Місце проживання неповнолітньої дитини - ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, встановити разом з матір'ю ОСОБА_2 (курсив наш – Г.Х., М.Я.).

Стягнути з ОСОБА_1 за реєстрацію розірвання шлюбу в органах РАЦС державне мито на користь держави у розмірі 17 гривень.

За реєстрацію розірвання шлюбу в органах РАЦС ОСОБА_2 від сплати державного мита звільнити.

Рішення може бути оскаржене в апеляційному порядку до апеляційного суду Харківської області через Лозівський міськрайонний суд Харківської області шляхом подачі в 10-денний строк з дня проголошення рішення заяви про апеляційне оскарження і поданням після цього протягом 20 днів апеляційної скарги, з подачею її копії до апеляційної інстанції або в порядку ч. 4 ст. 295 ЦПК України.

У наведеному нижче рішенні підставою позбавлення батьківських прав виступає жорстоке поводження з дитиною. Обставини справи містять приклади невиконання батьківських обов'язків матір'ю дитини. Фактично суд визнає такі дії жорстоким поводженням з дитиною.

Справа № 2-1562/2009

**Р І Ш Е Н Н Я
І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И**

10 листопада 2009 року Лозівський міськрайонний суд Харківської області у складі: головуючого - судді Горчакової О.І., при секретарі – Зубенко І.В., за участю представника Лозівського міжрайонного прокурора Харківської області – Саєнка І.О., розглянувши у відкритому судовому засіданні у залі судових засідань Лозівського міськрайонного суду Харківської області цивільну справу за позовною заявою ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи : Виконавчий комітет Лозівської міської ради, як орган опіки та піклування, Служба у справах дітей Лозівської міської ради «Про позбавлення батьківських прав, стягнення аліментів на неповнолітню дитину, встановлення опіки та призначення опікуна», -

В С Т А Н О В И В :

27 серпня 2009 року позивачка звернулася у суд з позовом «Про позбавлення батьківських прав, стягнення аліментів на неповнолітню дитину, встановлення опіки та призначення опікуна», посилаючись на те, що вона являється рідною матір'ю ОСОБА_3. Донька перебуває у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_2, який після реєстрації шлюбу прийняв прізвище дружини «ОСОБА_2». Від шлюбу вони мають сина - ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2 народження. Дитина від самого народження постійно проживає з позивачкою. Позивачка піклується про нього, виховує та опікує. Мати дитини з серпня 2002 року відносини з сином не підтримує, місце її перебування невідоме, вона оголошена у розшук, місце знаходження її не встановлено. Батько дитини ОСОБА_2 від народження з сином не спілкується, матеріально не утримує, вихованням сина не займається, його життям не цікавиться, фактично сина не знає навіть у обличчя. Відповідач ОСОБА_2 свої батьківські обов'язки не виконує. Всі ці обов'язки взяла на себе позивачка і виконує їх понад 8 років. Позивачка зазначає, що вона матеріально забезпечена, отримує пенсію 1408 грн., має власне житло, нею створені належні умови для проживання та виховання дитини.

У зв'язку з викладеним позивачка звернулася у суд та просить: позбавити ОСОБА_2 батьківських прав щодо дитини – ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження; стягнути з ОСОБА_2 аліменти на утримання сина Едуарда у розмірі ? частини всіх видів заробітку та доходу, але не менше 30% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, щомісяця, починаючи з дня подачі позову і до повноліття дитини; встановити опіки над ОСОБА_4 та призначити позивачку його опікуном, визначити місце проживання ОСОБА_4: АДРЕСА_1.

У судовому засіданні позивачка ОСОБА_1 підтримала вимоги позовної заяви. Пояснила, що вона являється рідною матір'ю ОСОБА_3. Її донька перебуває у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_2, який після реєстрації шлюбу прийняв прізвище дружини «ОСОБА_2». У шлюбі вони мають сина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2 народження. Дитина від самого народження постійно проживає з позивачкою. Позивачка піклується про нього, виховує та опікує. Мати дитини з серпня 2002 року відносини з сином не підтримує, місце її перебування невідоме, вона оголошена у розшук, місце знаходження її не встановлено. Батько дитини ОСОБА_2 від народження з сином не спілкується, матеріально не утримує, вихованням сина не займається, його життям не цікавиться, фактично сина не знає навіть у обличчя. Відповідач ОСОБА_2 свої батьківські обов'язки не виконує. Всі ці обов'язки взяла на себе позивачка і виконує їх понад 8 років. Позивачка зазначає,

що вона матеріально забезпечена, отримує пенсію 1408 грн., має власне житло, нею створені належні умови для проживання та виховання дитини.

Після народження дитини, у ОСОБА_3 виявили захворювання на туберкульоз, а дитина була здорова. Матір дитини відправили до м. Харків на лікування, дитина залишилася у пологовому будинку.

У батька дитини була виявлена відкрита форма туберкульозу.

Після того, як дитині виповнився один місяць, то з лікарні дитину віддали позивачці.

ОСОБА_3 пробула на лікуванні 4,5 місяців, після повернення з лікарні вона відвідувала свого чоловіка, оскільки він проживав окремо, а вона з дитиною проживала у позивачки. Одного разу ОСОБА_3 пішла до свого чоловіка і її не було три дні, а після того як вона повернулася додому, позивачка її не впустила.

Після цього ОСОБА_2 запропонував ОСОБА_3 жити разом з дитиною на квартирі і позивачка їм віддала дитину. За дитиною, на її думку, був не належний догляд, бо дитина захворіла і позивачка вимушена була забрати онука до себе. Після цього батьки дитини не цікавилися і не цікавляться ні життям дитини, ні її вихованням не займаються та не утримують матеріально.

Відповідач, позовні вимоги визнав у повному обсязі, не заперечував проти позбавлення його батьківських прав та стягнення з нього аліментів на утримання сина. Пояснив, що дійсно його син ОСОБА_4 після народження увесь час знаходиться на вихованні у бабусі – матері його дружини. Життя не склалося – він і дружина хворіють на туберкульоз, дружина десь заїхала. Далі пояснив, що він розуміє те, що дитині було і буде краще із бабусею. Він, ОСОБА_2 В. А. ніколи не займався вихованням сина, матеріально його не утримував.

Представник третьої особи, Служби у справах дітей Лозівської міської ради підтримала позовні вимоги у повному обсязі.

Представник третьої особи, Виконавчого комітету Лозівської міської ради, як органу опіки та піклування підтримала позовні вимоги у повному обсязі.

Представник Лозівського міськрайонного прокурора – Саєнко І.О. вважав за необхідне позбавити ОСОБА_2 батьківських прав щодо дитини – ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження; стягнути з ОСОБА_2 аліменти на утримання сина Едуарда у розмірі ? частини всіх видів заробітку та доходу, але не менше 30% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, щомісяця, починаючи з дня подачі позову і до повноліття дитини; встановити опіки над ОСОБА_4 та призначити позивачку його опікуном, визначити місце проживання ОСОБА_4: АДРЕСА_1.

Суд, вислухавши пояснення учасників судового розгляду, дослідивши всі письмові докази у справі, дійшов висновку, що позовні вимоги є законними, обґрунтованими і такими, що підлягають задоволенню, оскільки відповідно до ст.164 Сімейного кодексу України мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав, якщо вони ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.

Судом встановлені такі факти і відповідні їм правовідносини.

Матеріалами справи встановлено, що відповідач по справі – ОСОБА_2 ОСОБА_2, є батьком, ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, що підтверджується ксерокопією свідоцтва про народження (а. с. 17).

Дитина від самого народження постійно проживає з бабусею – ОСОБА_1. Бабуся піклується про нього, виховує та опікує.

Мати дитини – ОСОБА_3 з серпня 2002 року відносини з сином не підтримує, місце її перебування невідоме, вона оголошена у розшук, місце знаходження її не встановлено.

Батько дитини ОСОБА_2 від народження з сином не спілкується, матеріально не утримує, вихованням сина не займається, його життям не цікавиться, фактично сина не знає навіть у обличчя. ОСОБА_2 свої батьківські обов'язки не виконує. Всі ці обов'язки взяла на себе бабуся і виконує їх понад 8 років, вона матеріально забезпечена, отримує пенсію 1408 грн., має власне житло, нею створені належні умови для проживання та виховання дитини.

У судовому засіданні, достовірно встановлено, що ОСОБА_2 ОСОБА_2 свідомо не виконував своїх батьківських обов'язків по відношенню до неповнолітньої дитини – ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження.

Виходячи з вищевикладеного, суд встановив, що своїми діями відповідач порушує Принцип № 6 Декларації прав дитини, проголошеної Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, записано: «Дитина, якщо це можливо, повинна зростати під опікою і відповідальністю своїх батьків, і звичайно, в атмосфері любові та матеріального забезпечення».

В ч.2 ст.3 Конвенції про права дитини, що діє на Україні з 27 вересня 1991 року вказано: «Держави-учасники зобов'язуються забезпечити дитині такий захист та опіку, які необхідні їй для її злагоди, приймаючи до уваги права та обов'язки її батьків, опікунів та інших осіб, котрі відповідають за неї по закону і з цією метою приймають всі відповідні законодавчі та адміністративні заходи».

Відповідно до ст.8 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року №2402 зазначено, що «Кожна дитина має право на рівень життя достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України».

Статтею 11 цього ж Закону вказано, що «Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини.».

Згідно статті №12 цього Закону вказано, що «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці».

Статтею 164 Сімейного Кодексу України встановлені підстави позбавлення батьківських прав, а саме п.3 ч.1 – жорстоке поводження з дитиною (курсив наш – Г.Х., М.Я.).

У відповідності до ч.2 ст.166 СК України, «Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини».

Статтею 180 СК України передбачений обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Згідно із ст.191 СК України, аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову, тобто з 27 серпня 2009 року.

Суд вважає за необхідне стягнути аліменти з відповідача на утримання сина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, у розмірі 1/4 частини заробітку (доходу), але не менше 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку щомісячно до її повноліття.

На підставі п. 1 ч. 1 ст. 367 ЦПК України суд допускає негайне виконання рішення в частині стягнення аліментів в межах суми платежу за один місяць.

Виходячи з вищевикладеного, діючи у інтересах дитини, суд вважає можливим задовольнити позов і позбавити ОСОБА_2 року народження, батьківських прав відносно дитини – сина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження.

Відповідно до ст.81, ст. 88 ЦПК України, суд стягує з ОСОБА_2, на користь держави судовий збір у розмірі 51 гривня та витрати на інформаційно - технічне забезпечення розгляду справи у Лозівському міськрайонному суді Харківської області у розмірі 120 грн. 00 коп. на користь позивача.

Суд роз'яснює відповідачу ОСОБА_2, що відповідно до ст.168 СК України «Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав».

Керуючись положенням ст. ст.10, 11, 57, 60, 81, 88, 209, 212, 213-215 ЦПК України; ст.ст.164, 165, ч.2 ст.166, ст. ст.169, 180, 182, 183, 191, 243, 244 СК України; ст.ст.8, 11, 12, 15 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року №2402; ч.2 ст.3 Конвенції «Про права дитини» від 27 вересня 1991 року; Принципу № 6 Декларації «Про права дитини», проголошеної Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року,

В И Р І Ш И В :

Позовну заяву ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Виконавчий комітет Лозівської міської ради, як орган опіки та піклування, Служба у справах дітей Лозівської міської ради «Про позбавлення батьківських прав, стягнення аліментів на неповнолітню дитину, встановлення опіки та призначення опікуна» – задовольнити.

Позбавити ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3 народження, уродженця АДРЕСА_2 ідентифікаційний номер НОМЕР_1, батьківських прав по відношенню до неповнолітнього сина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження.

Стягнути з ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3 народження, уродженця АДРЕСА_2 ідентифікаційний номер НОМЕР_1, не працюючого, зареєстрованого у АДРЕСА_3, фактично проживаючого за адресою: АДРЕСА_4, аліменти на утримання сина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, у розмірі 1/4 частини заробітку (доходу), але не менше 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку щомісячно, починаючи з 27 серпня 2009 року і до його повноліття, тобто до 26 травня 2019 року, на користь ОСОБА_1.

Рішення в частині стягнення аліментів у межах суми платежу за один місяць підлягає негайному виконанню.

Встановити опіку над ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, призначивши ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_4 народження, його опікуном, визначивши місце проживання ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження за адресою: АДРЕСА_1.

Стягнути з ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3 народження, уродженця АДРЕСА_2 ідентифікаційний номер НОМЕР_1, не працюючого, зареєстрованого у АДРЕСА_3, фактично проживаючого за адресою: АДРЕСА_4 - на користь держави судовий збір у розмірі 51 гривня 00 копійок.

Стягнути з ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3 народження, уродженця АДРЕСА_2 ідентифікаційний номер НОМЕР_1, не працюючого, зареєстрованого у АДРЕСА_3, фактично проживаючого за адресою: АДРЕСА_4 - витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду цивільної справи у Лозівському міськрайонному суді Харківської області у розмірі - 120 грн. 00 коп. на користь УДК у Лозівському районі м. Лозова, код ЄДРПОУ НОМЕР_2, МФО 851011, розрахунковий рахунок 31211259700015 за кодом бюджетної класифікації 22050000 «Оплата витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду справ у судах».

Стягнути з ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3 народження, уродженця АДРЕСА_2 ідентифікаційний номер НОМЕР_1, не працюючого, зареєстрованого у АДРЕСА_3, фактично проживаючого за адресою: АДРЕСА_4 - на користь ОСОБА_1 судовий збір у розмірі 08 гривень 50 копійок.

Стягнути з ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3 народження, уродженця АДРЕСА_2 ідентифікаційний номер НОМЕР_1, не працюючого, зареєстрованого у АДРЕСА_3, фактично проживаючого за адресою: АДРЕСА_4 витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду цивільної справи у Лозівському міськрайонному суді Харківської області у розмірі - 07 грн. 50 коп. на користь ОСОБА_1.

Рішення може бути оскаржене у апеляційному порядку до апеляційного суду Харківської області через Лозівський міськрайонний суд Харківської області шляхом подачі в 10-денний строк з дня проголошення рішення заяви про апеляційне оскарження і поданням після цього протягом 20 днів апеляційної скарги або в порядку ч.4 ст.295 ЦПК України.

Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження, якщо заяву про апеляційне оскарження не було подано. Якщо було подано заяву про

апеляційне оскарження, але апеляційна скарга не була подана у строк, встановлений статтею 294 ЦПК України, рішення суду набирає законної сили після закінчення цього строку. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи.

Наведене нижче рішення є єдиним виявленим на другому етапі моніторингу прикладом відмови суду у задоволенні позовних вимог про позбавлення батьківських прав за відсутністю підстав для позбавлення матері батьківських прав щодо її дитини.

Справа № 2- 2832/ 09р.

РІШЕННЯ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

09 листопада 2009 року.

Фрунзенський райсуд м. Харкова

у складі головуючого – судді Алфьорової Т.М.

за участю секретаря судових засідань ОСОБА_1

розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Харкові цивільну справу за позовною заявою ОСОБА_2 до ОСОБА_3, третя особа Відділ освіти Жлобинського виконкому м. Жлобин, Гомельської області про позбавлення батьківських прав.

ВСТАНОВИВ:

Позивач ОСОБА_2 звернувся до суду в інтересах неповнолітнього ОСОБА_4 з позовною заявою про позбавлення батьківських прав його матір – ОСОБА_3, посиляючись на те, що від шлюбу з відповідачкою вони мають неповнолітнього сина ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1. Шлюб був розірваний. Дитина мешкає з ним за адресою: м. Жлобин у Республіці Білорусь та знаходиться на його вихованні та утриманні. З сином відповідачка тривалий час не спілкується і гроші на його утримання не надає. *Він неодноразово звертався до відповідача з проханням надати згоду на отримання сином громадянства Республіки Білорусь, так як синові потрібне громадянство для закріплення його юридичних прав, отримання атестату про освіту, поїздок за межі території Білорусії і тощо, але відповідач відмовляється надавати згоду, тому він вимушений звертатися до суду (курсив наш – Г.Х., М.Я.).*

Позивач в судовому засіданні від 12.10.09р. підтримав позовні вимоги в повному обсязі і дав пояснення про обставини, що вказані вище, а також вказував на те, що підставою для позбавлення батьківських прав є те, що відповідачка не займається вихованням сина, і не дає згоду на отримання громадянства. Вимоги про стягнення аліментів він не пред'являє і не пред'являє так як в цьому немає потреби. Посилявся на те, що якщо відповідач надасть дозвіл на реєстрацію сина за місцем проживання, а також надасть довіреність на перетин кордону та згоду на отримання громадянства, то питання про позбавлення батьківських прав відпаде.

Відповідачка ОСОБА_3 в останнє судове засідання не з'явилася, належним чином була сповіщена про день і час слухання справи, про що свідчить розписка у матеріалах справи.

В судовому засіданні від 12.10.2009р. позивні вимоги – про позбавлення її батьківських прав не визнала повністю і дала пояснення, що дійсно син ОСОБА_4 навчається і мешкає з батьком у Республіці Білорусь. Після розірвання шлюбу дитину за рішенням суду залишили на її вихованні, але батько не віддає сина з 2001 року. Згідно рішення Богодухівського райсуду від 05.10.2004 року було прийнято рішення про відібрання дитини, яке не було виконано і дитина залишилася проживати з батьком. Сина вона не бачила з 2005 року, так як позивач не бажає його привести на Україну, у тому числі і на літні канікули, а коли вона приїжджала до нього у 2005 році їй надали можливість по спілкуватися з сином на протязі 15 хв., але вона писала та дзвонила йому. Їздили до сина декілька разів. Самій їй їхати в іншу країну матеріально важко. Якщо б син приїхав до м. Харкова, вона могла б з ним поспілкуватися і в'яснити його думку про можливість його переїзду до України і з'ясувати чи дійсно він хоче проживати з батьком, а не з нею, але позивач перешкоджає цьому, а вона не хоче втратити сина. Після досягнення дитиною 18 років, він сам може обрати громадянство. ОСОБА_2 звертався до неї з проханням, щоб вона дала довіреність на

те, щоб дитина мала можливість перетинати кордон, але цю довіреність треба оформляти в присутні обох батьків у нотаріуса і вона не заперечує проти цього, а також на вимогу позивача надасть згоду в паспортні органи міста Жлобина Гомельської області, щоб сина зареєстрували за місцем його проживання.

Третя особа - Відділ освіти Жлобинського виконкому м. Жлобин, Гомельської області про позбавлення батьківських прав у судовому засіданні не з'явилася, надали висновок про доцільність позбавлення батьківських прав відповідача (курсиви наш – Г.Х., М.Я.).

Суд, вислухавши пояснення представника позивача, дослідивши матеріали справи, вважає позовні вимоги такими, що не підлягають задоволенню з наступних підстав.

Судом встановлені такі факти та відповідні їм правовідносини.

У судовому засіданні встановлено, що сторони по справі ОСОБА_2 та ОСОБА_3 розірвали шлюб 28.12.2002 року. Син ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_2 залишився на вихованні матері згідно рішення суду, але дитину незаконного утримує батько ОСОБА_2 за місцем свого проживання в Республіці Білорусь.

Рішенням Богодухівського райсуду Харківської області від 05.10.2004 року було постановлено рішення про відібрання дитини, але після виконання рішення (акт від відібрання дитини від 14.12.05 року складеного державним виконавцем Жлобинського району Гомельської області) дитина в той же час повернулася до батька.

Рішенням Фрунзенського райсуду м. Харкова від 01.04.2008 року, був задоволений позов ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини. Було встановлено місце проживання неповнолітнього ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_2 разом з батьком, строком до 17.02.2009 року, тобто до досягнення нього 14 років. Питань про стягнення аліментів з відповідача на користь позивача не ставилося.

Згідно ст.164 СК України - батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, якщо вони ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини, якщо відхилення від виконання своїх батьківських обов'язків негативно позначається на процесі її розвитку та виховання.

Відповідач ОСОБА_3 мешкає за адресою АДРЕСА_1 в однокімнатній квартирі з чоловіком та їх дитиною. Суду не надані докази, які б свідчили про те, що ОСОБА_3 характеризується негативно і веде не достойний образ життя.

Як встановлено в судовому засіданні, позивач, як головну підставу для позбавлення батьківських прав відповідача вказував на відмову відповідача надати дозвіл на отримання сином громадянства Республіки Білорусь, дозволу на реєстрацію за місцем проживання, а також не надання довіреності на перетин кордону.

Відповідачка ОСОБА_3 в судовому засіданні, не заперечувала проти того, щоб надати дозвіл на реєстрацію дитини за місцем проживання сина, а також, щодо надання довіреності на перетин кордону.

Сторони в судовому засіданні домовилися, що відповідач надасть дозвіл на реєстрацію дитини за місцем її проживання, а також довіреність на перетин кордону.

Судом для цього було зроблено перерву в судовому засіданні, для рішення спірних питань поза судових засідань. Відповідачем надано суду документ – копію заяви, яка нотаріальна посвідчена, про дачу її згоди на реєстрацію сина за місцем проживання, тобто в м. Жлобин, Гомельській області і цей документ вона відправила поштою позивачу. Що стосується довіреності, то як поясняла відповідач, для цього потрібно заявиться до нотаріуса обом батькам, у зв'язку з чим вона направила позивачу про це лист від 07.11.2009 р.

Згідно висновку відділу освіти Жлобинського виконкому м. Жлобина Гомельської області, Республіки Білорусь від 13.07.2009 року, вони вважають, що доцільно позбавити батьківських прав відповідача, а також був наданий акт обстеження житлових умов ОСОБА_2В, який свідчить про те, що у нього є умови для виховання сина.

Відповідно до ст. 60 ЦПК України, кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень .

Проаналізувавши надані докази, суд вважає що на сьогоднішній день немає підстав для задоволення позову.

Той факт, що відповідач не дає свою згоду на прийняття громадянства не є підставою для позбавлення батьківських прав, так як позбавлення батьківських прав це надзвичайний захід. Відповідач з сім'єю мешкає в Україні, а дитина неповнолітня проживає в Республіці Білорусь і за таких умов відповідач не має можливості спілкуватися з сином і займатися його вихованням (курсив наш – Г.Х., М.Я.).

З огляду на ці обставини, суд вважає за необхідне в позовних вимогах відмовити в повному обсязі.

На підставі викладеного та керуючись ст.ст.164, 165 СК України, ст. ст. 10, 11, 60, 212-214,218, ЦПК України, суд -

ВИРІШИВ:

В задоволенні позовних вимог ОСОБА_2 до ОСОБА_3, третя особа Відділ освіти Жлобинського виконкому м. Жлобин, Гомельської області про позбавлення батьківських відмовити.

Рішення може бути оскаржене до Апеляційного суду Харківської області через Фрунзенський районний суд м.Харкова.

Заява про апеляційне оскарження рішення суду може бути подано протягом десяти днів з дня проголошення рішення. Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження або протягом десяти днів з дня проголошення рішення без попереднього подання заяви про апеляційне оскарження.

Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження, якщо заяву про апеляційне оскарження не було подано, якщо після подачі заяви про апеляційне оскарження апеляційна скарга не подана – після закінчення строку на подачу апеляційної скарги, у разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після закінчення апеляційного розгляду.

Наведене рішення є найбільш досконалим прикладом дотримання судом вимог законодавства щодо отримання згоди дитини та врахування її інтересів при вирішенні питання щодо усиновлення дитини, виявленим на другому етапі моніторингу. Хоча згода дитини на всиновлення не була отримана судом через її малолітство, суд докладно обґрунтував причини, з яких всиновлення не вимагало в цьому випадку згоди дитини, а не проігнорував це питання, як було здійснено в інших рішеннях цієї категорії, розглянутих пілотними судами. Суд досить докладно з'ясував всі обставини справи, ставлення висновлювачів до дитини, яка всиновлюється, їх готовність стати батьками, їх матеріальний статок, житлові умови, навіть ставлення батьків подружжя до їх рішення.

Справа № 2-о-18/10

Р І Ш Е Н Н Я
І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И

06 січня 2010 року Лозівський міськрайонний суд Харківської області в складі: головуючого - судді Дегтярчук М.О., при секретарі Заводяній О.Ю., за участю прокурора Мазур М.С., народних засідателів – Нестеренко О.Б., Терлецького І.Р., розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду міста Лозова, Харківської області цивільну справу за позовом ОСОБА_1 та ОСОБА_2, зацікавлена особа - служба у справах дітей Лозівської районної державної адміністрації Харківської області, про усиновлення дитини, -

В С Т А Н О В И В:

Заявники звернулись до суду 22 грудня 2009 року із заявою про усиновлення дитини, посилаючись на те, що вони знаходяться у зареєстрованому шлюбі з 18 вересня 2001 року. Від даного шлюбу дітей не має. З даного приводу подружжя звернулось до служби у справах дітей Лозівської районної державної адміністрації та 22 грудня 2009 року отримали висновок про можливість усиновлення ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, мати якої покинула її (дитину) в пологовому будинку, написавши письмову відмову. На даний час дитина знаходиться у дитячому відділенні Лозівської міської лікарні. Заявники зазначили, що ставляться до дівчинки, як до рідної доньки і бажають взяти на себе повну відповідальність за її життя. Крім того бажають її удочерити, дати їй своє прізвище. Для дитини у них створені всі необхідні умови: вони забезпечені житлом, фінансове забезпечення також достатнє. Стан здоров'я дозволяє подружжю бути усиновителем. В зв'язку з викладеним заявники звернулись до суду і просять постановити рішення про усиновлення ними малолітньої дитини – ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, змінити прізвище, ім'я та по батькові усиновленої дитини на «ОСОБА_3», змінити місце народження дитини на смт Орілька Лозівського району Харківської області та записати їх батьками усиновленої дитини.

В судовому засіданні заявники доводи заяви підтримали, пояснили, що вони проживають у зареєстрованому шлюбі, однак спільних дітей у них немає. ОСОБА_3 на даний час перебуває у дитячому відділенні Лозівської міської лікарні. Для дівчинки створені усі умови для розвитку та виховання.

Представник зацікавленої особи – служби у справах дітей Лозівської районної державної адміністрації Харківської області, також просив заяву ОСОБА_2 задовольнити, вказуючи на те, що усиновлення дитини заявниками відповідає інтересам дівчинки. Дітей від шлюбу подружжя не має, питання народження власної дитини у них не вирішується. Думка усиновити дитину, позбавлену батьківського піклування, є спільною і виваженою, вони бажають віддати свою любов і ласку та взяти на себе обов'язки по її вихованню.

Прокурор також вважав, що усиновлення дитини ОСОБА_1 та ОСОБА_2 відповідає інтересам дівчинки.

Суд, вислухавши пояснення учасників судового розгляду, думку прокурора, дослідивши всі письмові докази у справі, дійшов висновку, що позовні вимоги є законними, обґрунтованими і такими, що підлягають задоволенню, оскільки відповідно до ст. 209 Сімейного кодексу України

дитина, покинута у пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або, яку відмовились забрати з них батьки, інші родичі, може бути усиновлена після досягнення нею двомісячного віку.

Судом встановлені такі факти та відповідні їм правовідносини.

Матеріалами справи встановлено, що малолітня ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, народжена в пологовому відділенні Лозівської ЦРЛ громадянкою ОСОБА_4, мешканкою с. Плисове Лозівського району Харківської області, яка 27 листопада 2009 року надала нотаріально засвідчену згоду на усиновлення дівчинки, зареєстровану приватним нотаріусом Лозівського районного нотаріального округу в реєстрі за № 2367, ВММ № 109066, згідно витягу з Державного реєстру відділу реєстрації актів цивільного стану по Лозівському району Лозівського міськрайонного управління юстиції Харківської області. Відомості про батька дитини записані відповідно до ст. 135 Сімейного кодексу України, що підтверджується копією свідоцтва про народження дитини серії НОМЕР_1 від 09 жовтня 2009 року.

Згідно розпорядження Лозівської районної державної адміністрації Харківської області за № 532 від 21 грудня 2009 року малолітній ОСОБА_3, яка перебуває в дитячому відділенні Лозівської міської лікарні, наданий статус дитини, позбавленої батьківського піклування, що підтверджується копією вказаного розпорядження.

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 проживають у зареєстрованому шлюбі з 18 вересня 2001 року, який зареєстровано Вишнопільською сільською радою Старокостянтинівського району Хмельницької області, актовий запис № 6, що підтверджується копією свідоцтва про шлюб. Дітей від шлюбу не мають. Питання народження власної дитини у них не вирішується. З цього приводу подружжя звернулось до служби у справах дітей Лозівської районної державної адміністрації із заявою щодо надання їм висновку про можливість бути усиновлювачами та взяття їх на облік кандидатів в усиновлювачі. Згідно висновку Лозівської РДА від 22 грудня 2009 року подружжя ОСОБА_2 взяті на облік кандидатів в усиновлювачі 21 грудня 2009 року за № 6 висновок додається до матеріалів справи).

ОСОБА_5 та ОСОБА_6 бачать своїм первістком дитину першого року життя жіночої статі. Їх знайомство з дитиною відбулося 23 грудня 2009 року, в ході якого з малолітньою був встановлений контакт. Після цього подружжя неодноразово відвідувало дівчинку, ознайомлені з її станом здоров'я та особливостями її розвитку.

Фінансове забезпечення сім'ї ОСОБА_2 достатнє: ОСОБА_1 на даний час працює в смт Орілька Лозівського району Харківської області за домовленістю та має дохід близько 1200 грн. на місяць, за фахом він газоелектрозварник. ОСОБА_2 за фахом кухар, в даний час займається підприємницькою діяльністю, згідно з декларацією про доходи за період з 01 січня по 30 вересня 2009 року отримала 7121,87 грн., середньомісячний дохід близько 1200 грн.

Сім'я ОСОБА_2 з 2005 року зареєстровані та мешкають за адресою: АДРЕСА_1. Вказана квартира належить подружжю на підставі договору купівлі-продажу серії ВСВ № 581967 від 26 квітня 2005 року, який нотаріально посвідчений нотаріусом Лозівського районного нотаріального округу Харківської області. В квартирі створені відповідні житлово-побутові умови. У підопічної дитини обладнані місця для сну та ігор, що підтверджується актом обстеження житлово-побутових умов від 18 грудня 2009 року.

За станом здоров'я заявники можуть бути усиновителями, що підтверджується висновком про стан їх здоров'я (копії висновків за № 676 та № 677 від 16 грудня 2009 року додаються до матеріалів справи). Згідно з висновком служби у справах дітей Лозівської районної державної адміністрації Харківської області за № 983 від 29 грудня 2009 року заявники можуть бути усиновителями малолітньої дитини першого року життя. Відповідно до довідок УІТ при УМВСУ в Харківській області серії ІНК № 520257 та № 520311 ОСОБА_1. та ОСОБА_2 засудженими (за кримінальними справами) не значаться та в розшуку не перебувають.

Відповідно до ст. 207 СК України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Згідно ст. 218 Сімейного кодексу України для усиновлення дитини потрібна її згод, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. У ч. 3 вказаної статті закріплено випадок, коли усиновлення провадиться без згоди дитини, а саме: якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення. ОСОБА_3 народилась ІНФОРМАЦІЯ_1, вона малолітня дитина, з'ясування її волі на усиновлення є неможливим, тому усиновлення провадиться без її згоди (курсив наш – Г.Х., М.Я.).

Зважаючи на вік дитини, Відповідно до висновку служби у справах дітей Лозівської районної державної адміністрації Харківської області за № 983 від 29 грудня 2009 року усиновлення заявниками ОСОБА_3 визнано доцільним і відповідає інтересам дитини.

Суд також вважає можливим у відповідності до ст. ст. 229, 231 СК України задовольнити вимоги заявників щодо зміни прізвища, ім'я, по батькові та місця народження усиновленої дитини та записати ОСОБА_1 батьком, ОСОБА_2 матір'ю дівчинки, місця народження вказати: смт Орілька Лозівського району Харківської області, Україна, про що внести відповідні зміни до актового запису про народження дитини.

На підставі викладеного, керуючись ст.ст. 10, 11, 209, 212, 214, 215, 218, 254-255 ЦПК України, ст.ст. 207, 208, 211, 217, 218, 222-225, 229, 231, 233 Сімейного Кодексу України, суд, -

В И Р І Ш И В :

Заяву ОСОБА_1 та ОСОБА_2 - задовольнити.

Усиновити ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_2, та ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3, ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1.

Внести зміни до актового запису № 03 про народження ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, проведеного Плисівською сільською радою Лозівського району Харківської області, а саме: вказати прізвище дитини – ОСОБА_3, ім'я – ОСОБА_3, по батькові ОСОБА_3, дату народження вказати ІНФОРМАЦІЯ_1, місце народження – смт Орілька Лозівського району Харківської області, Україна.

В графі «батько» вказати – ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_2, уродженець м. Ромни Сумської області, громадянин України, який зареєстрований за адресою: АДРЕСА_1.

В графі «мати» вказати – ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3, уродженка с. Кара-Куль Огіської області, Киргистан, громадянка України, яка зареєстрована за адресою: АДРЕСА_1.

Копію рішення суду після набрання законної сили надіслати органу державної реєстрації актів цивільного стану по місту Лозова Лозівського міськрайонного управління юстиції Харківської області.

Рішення може бути оскаржене в апеляційному порядку до апеляційного суду Харківської області через Лозівський міськрайонний суд Харківської області шляхом подачі в 10-денний строк з дня проголошення рішення заяви про апеляційне оскарження і поданням після цього протягом 20 днів апеляційної скарги або в порядку ч.4 ст.295 ЦПК України.

Наведене рішення виступає єдиним прикладом з категорії справ щодо захисту майнових прав та інтересів дитини, де суд вирішив справу по суті, дізнавшись думку дитини та спираючись на надані нею відомості.

Справа № 2-1289/09р.

РІШЕННЯ
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

5 серпня 2009 р.

Фрунзенський районний суд м. Харкова:
у складі - головуючого судді Бабкової Т.В. ,
при секретарі - Ріяко Є.О.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням та зняття з державного реєстраційного обліку, 3-тя особа : Фрунзенська районна рада м.Харкова, відділ громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб Фрунзенського РВ ГУ МВС України в Харківській області, КП "Жилкомсервіс" , -

ВСТАНОВИВ :

ОСОБА_1 звернулася до суду із зазначеним позовом, на обґрунтування якого посилалася на наступне. Рішенням виконавчого комітету Фрунзенської районної в м Харкові ради від 16.09.2003р. позивачка була визнана наймачем квартири АДРЕСА_1. У вказаній квартирі зареєстровані також дочка позивачки - ОСОБА_3, онучка позивачки та дочка ОСОБА_3 та відповідача ОСОБА_2 - неповнолітня ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1, та відповідач по справі , який є колишнім зятем позивачки - ОСОБА_2 Відповідач мешкав у спірній квартирі з моменту укладення шлюбу з ОСОБА_3 05.12.1992р. Під час сімейного життя у подружжя постійно виникали сварки, неорозуміння. З серпня 2007р. вони припинили сімейні відносини і відповідач став постійно проживати в іншому місці. З цього часу він до спірної квартири не з'являвся , сплату комунальних послуг не здійснює. На підставі наведеного, посилаючись на положення ст.ст. 71,72 ЖК України, позивачка просила визнати ОСОБА_2 таким, що втратив право користування жилим приміщенням - квартирою АДРЕСА_1 та зняти з державного реєстраційного обліку.

В судовому засіданні позивачка та її представник адвокат ОСОБА_5 позов підтримали. При цьому пояснила, що надавала згоду на вселення та реєстрацію відповідача у спірну квартиру , враховуючи, що на той час він був членом сім'ї її дочки , яка жила у квартирі разом із нею. Після постійних сварок у літку 2007р. відповідач разом із онучкою ОСОБА_4 з квартири пішов і з цього часу вони мешкають у квартирі, яку знімають. Розірвання шлюбу між відповідачем та дочкою позивачки відбувся у жовтні 2008р. через роман останньої з іншим чоловіком, тому відповідач зараз є сторонньою людиною , а тому права на мешкання у спірній квартирі втратив.

Відповідач в суді проти позову заперечував. Пояснив суду, що на протязі 1-1,5 років в нього виникали постійні сварки з дружиною, яка зраджувала йому та зловживала спиртними напоями. Такі стосунки призвели до значного нервового напруження , негативно впливали на психіку неповнолітньої дочки, не витримавши вказаної ситуації у серпні 2007р. за згодою дочки вони разом із неї пішли з квартири, забравши необхідні для життя речі, зняли неподалік однокімнатну квартиру і мешкають у ній до теперішнього часу. Внаслідок негативної поведінки матері ОСОБА_3 їх неповнолітня дочка з нею з цього часу не спілкується. Зі свого боку мати також не цікавиться долею дитини, психологічний контакт з нею не налагоджує, матеріальної допомоги на утримання дочки не надає. Відповідач зазначив, що значна частина речей, які були придбані ним під час шлюбу, залишилася у спірній квартирі, з якої він вимушений був піти, в житті він звичайно потребує , квартиру знімає тимчасово за значні кошти, іншого постійного житла не має, планує зайнятися обміном спірної квартири. Відповідач зазначив, що з серпня

2007р. не приймав участі у витратах за комунальні платежі через матеріальні труднощі, пов'язані із значними витратами на оренду квартири та утримання дочки.

Представник Фрунзенської районної рада м.Харкова та відділу громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб Фрунзенського РВ ГУ МВС України в Харківській області просили суд розглядати справу за їх відсутністю.

Представник КП "Жилкомсервіс" Падалко О.О. просив виносити рішення на розсуд суду, зазначивши, що з їх боку претензій стосовно користування спірною квартирою ким-небудь з її мешканців не має.

Заслухавши пояснення учасників процесу, свідків, дослідивши докази по справі в їх сукупності, суд прийшов до висновку, що в задоволенні позову слід відмовити.

При цьому суд виходив з заступного.

Судом встановлено, що у спірній 3-кімнатній ізольованій квартирі АДРЕСА_1 мають державну реєстрацію позивачка ОСОБА_3, її дочка - ОСОБА_3, онучка позивачки та дочка ОСОБА_3 та відповідача ОСОБА_2 - неповнолітня ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1, та відповідач по справі, який є колишнім зятем позивачки - ОСОБА_2 Наймачем квартири є позивачка ОСОБА_1

Вказане жиле примушення знаходиться у відомі Фрунзенської районної у м.Харкові ради та перебуває на балансі КП "Жилкомсервіс".

Згідно з положеннями ст. 71 ЖК України - при тимчасовій відсутності наймача або членів його родини за ними зберігається жиле приміщення протягом шести місяців. Якщо наймач або члени його родини були відсутні з поважних причин більш шести місяців, цій строк по заяві відсутнього може бути продовжений наймодавцем, а у випадку спору - судом.

Згідно п.10 Пленуму Верховного Суду України № 2 от 12.04.1985 р. «Про деякі питання, які виникають у практиці застосування судами Житлового кодексу України» с соответствующими змінами та доповненнями - при розгляді справ про визнання наймача та членів його родини такими, що втратили право користування жилим приміщенням (ст.71 ЖК України), необхідно встановити причини відсутності відповідача більш встановленого строку. У випадках поважності (у відраженні, у осіб, які потребують догляду, внаслідок неправомірної поведінки інших членів родини), суд може продовжити пропущений строк.

Посилання позивачки на те, що відповідач ОСОБА_2 з серпня 2007р. у спірній квартирі не проживає без поважних причин, вказаним жилим приміщенням з цього часу не цікавиться - на думку суду є безпідставні.

Судовим розглядом встановлено, що на протязі декількох років у подружжі дочки позивачки ОСОБА_3 та відповідача ОСОБА_2 відбувалися сварки та скандали, що призвело до значного нервового напруження у їх родині, яке негативно впливало також на психіку їх неповнолітньої дочки ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1. 14.07.2008р. за ініціативою відповідача ОСОБА_2 шлюб між ним та ОСОБА_3 було розірвано у судовому порядку.

Пояснення позивача з приводу того, що саме не витримавши вказаної ситуації у серпні 2007р. за згодою дочки вони разом із нею пішли зі спірної квартири, забравши необхідні для життя речі, зняли неподалік однокімнатну квартиру і мешкають у ній до теперішнього часу, були підтверджені у суді неповнолітнім свідком ОСОБА_4, та свідком ОСОБА_6 Неповнолітня ОСОБА_4 підтвердила суду, що сварки виникали внаслідок негативної поведінки матері, що вимусило її та батько піти з квартири, через таку поведінку матері вона з нею не спілкується, зі свого боку мати також не цікавиться її долею, матеріальної допомоги на утримання не надає, духовним та фізичним вихованням, утриманням дитини займається її батько - відповідач ОСОБА_2 (курсив наш – Г.Х, М.Я.).

Відповідач зазначив, що значна частина речей, які були придбані ним під час шлюбу, залишилися у спірній квартирі, в житлі він звичайно потребує, квартиру знімає тимчасово за значні кошти, іншого постійного житла не має, планує зайнятися обміном спірної квартири.

Той факт, що майно, яке є власністю в тому числі і відповідача до теперішнього часу знаходиться у спірній квартирі, не заперечувала в судовому засіданні сама позивачка та свідок ОСОБА_3

На підставі викладеного, суд вважає, що ОСОБА_2 з поважних причин понад встановленого строку не проживав у спірному жилому приміщенні, а тому у задоволенні позову ОСОБА_1 слід відмовити.

На підставі викладеного, керуючись ст.208, 209, 212, 213, 214, 215 ЦПК України, ст.ст. 71, 72 ЖК України, суд-

ВИРІШИВ :

Позовні вимоги ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням та зняття з державного реєстраційного обліку за адресою : АДРЕСА_1 - залишити без задоволення.

На вказане рішення через Фрунзенський районний суд м.Харкова може бути подано заяву про апеляційне оскарження протягом десяти днів з дня проголошення рішення, а також внесена апеляційна скарга протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

УЗАГАЛЬНЕННЯ

11.12.2008

**Практика розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням
батьківських прав, поновленням батьківських прав,
усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми***

** Узагальнення підготовлене суддею Верховного Суду України В.М.БАРСУКОВОЮ та головним консультантом відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики О.С.БУРЛАЙ, к.ю.н.*

Розгляд судами справ, що тематично належать до однієї категорії та проаналізовані в цьому узагальненні, має свою специфіку порівняно з більшістю інших категорій цивільних справ, оскільки усі вони фактично пов'язані з вирішенням долі дітей. У сучасних правових системах дитина однозначно вважається суб'єктом права та має значний обсяг прав. На міжнародному рівні розробляються і приймаються міжнародно-правові акти, присвячені правам дитини та їх належній реалізації, й Україна є учасницею низки таких договорів. Однак безспірним залишається той факт, що дитина є найбільш вразливою стороною в будь-яких конфліктних сімейних правовідносинах, і саме на її долю випадає найбільше страждань та втрат.

У випадку коли дитина не проживає в сім'ї і батьки з якихось причин не опікуються її долею, вона фактично позбавлена можливості правового захисту своїх прав та інтересів, оскільки не має представника за законом. Для забезпечення відповідної системи захисту, а також для опіки над дитиною та для її виховання створюється державна система влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Однак, як свідчить практика, формального впровадження такої системи замало для її належного функціонування. Якісне забезпечення прав дітей можливе виключно за умови професійного, добросовісного та сумлінного виконання своїх обов'язків посадовими особами та іншими працівниками, які задіяні в роботі системи державних органів. Це стосується як суддів, так і тих працівників державних органів, які мають повноваження від імені держави здійснювати представництво прав дітей у судах. Адже не варто забувати, що діяльність судів суворо регламентована процесуальним законодавством, а робота суду із забезпечення суб'єктивних прав і

свобод, так само як і механізм контролю за якістю роботи суду, потребує обов'язкового ініціювання з боку зацікавленої сторони.

Узагальнення проведено з метою виявлення проблем, що виникають у суддів під час застосування відповідних законодавчих норм, та прогалин чинного законодавства, а також інших причин, які перешкоджають належному захисту прав та інтересів дітей в Україні.

Загальні проблеми, що виникають при розгляді судами справ, пов'язаних з позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням і встановленням опіки та піклування над дитиною

Визначення належного органу опіки та піклування

Складною проблемою, яку було виявлено під час проведення узагальнення, є визначення належного органу опіки та піклування.

Наявність такої проблеми пов'язана з несистемним внесенням змін до деяких законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів щодо визначення органу опіки та піклування. Таким чином, участь у судових засіданнях беруть різні органи та їхні структурні підрозділи, відповідно ці ж органи подають до суду висновки, необхідні при вирішенні справ.

Згідно з ч. 1 ст. 11 Закону від 13 січня 2005 р. N 2342-IV ([2342-15](#)) "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" органами опіки та піклування є державні адміністрації районів, районів міст Києва і Севастополя, виконавчі органи міських чи районних у містах, сільських, селищних рад. Відповідно до ч. 1 ст. 12 цього ж Закону безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на служби у справах дітей.

Законодавчу неузгодженість з цього питання наразі усунуто також завдяки прийняттю постанов Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. N 866 ([866-2008-п](#)), якою затверджено Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, та від 8 жовтня 2008 р. N 905 ([905-2008-п](#)) "Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей". Цими актами встановлено компетенцію служби у справах дітей як підрозділу, до відання якого належить безпосереднє виконання функцій органу опіки і піклування.

Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя

Згідно з міжнародними та національними правовими нормами до прав дитини належить, зокрема, право на врахування її думки щодо питань, які стосуються її життя. Зокрема, відповідно до положень ст. 12 ч. I Конвенції ООН від 20 листопада 1989 р. Про права дитини" ([995_021](#)) (ратифікована Україною 27 лютого 1991 р. ([789-12](#)), держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через

представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

У вітчизняному законодавстві теж закріплено відповідні положення; зокрема, згідно з положеннями ст. 171 Сімейного кодексу України ([2947-14](#)) (далі - СК) думка дитини має бути врахована при вирішенні питань, що стосуються її життя. Нормами ст. 218 СК ([2947-14](#)) спеціально встановлено положення щодо згоди дитини на усиновлення. Таким чином, думка дитини має бути з'ясована і врахована судом при розгляді всіх категорій справ, про які йдеться у цьому узагальненні.

Матеріали узагальнення свідчать, що суди не завжди дотримуються вимог закону щодо з'ясування та врахування думки дитини.

Так, Виноградівський районний суд Закарпатської області розглянув справу за заявою прокурора Виноградівського району про позбавлення батьківських прав П. Б. та Б. Р. стосовно неповнолітніх Б. Й., 1994 р. н., та Б. О., 1995 р. н. У матеріалах справи відсутні відомості про з'ясування думки дітей, хоча вбачається, що така думка неповнолітніх, яким на час розгляду справи було відповідно 13 та 12 років, мала б бути з'ясована, і суд повинен був дати їй оцінку. Рішенням від 25 березня 2008 р. позовні вимоги було задоволено.

Однак у суддів виникає багато запитань з приводу дотримання судами зазначених вимог, зокрема про те, з якого віку дитини її думка має враховуватися. Слід звернути увагу, що законодавство, зокрема СК ([2947-14](#)), не містить чіткої вказівки на вік, починаючи з якого думка дитини має враховуватися. Натомість щодо згоди дитини на усиновлення положеннями ч. 1 ст. 218 СК ([2947-14](#)) встановлено, що для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її вікові та стану здоров'я. Відповідно до ч. 3 зазначеної статті усиновлення провадиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення. Тобто законодавчо встановлено не ті умови, за яких думка дитини повинна бути врахована, а ті, за яких згода дитини не вимагається: відповідний вік, стан розвитку та здоров'я. Відповідні положення законодавства не завжди суди враховують.

Згідно із ч. 3 ст. 171 СК ([2947-14](#)) суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (за винятком справ про усиновлення). Однак це не звільняє суд від необхідності з'ясувати думку дитини.

Проблеми, що виникають при розгляді справ про позбавлення батьківських прав

Позбавлення батьківських прав є, з одного боку, засобом захисту прав дитини, а з другого - заходом впливу на батьків, які неналежним чином виконують свої батьківські обов'язки стосовно дитини. Позбавлення батьківських прав можливе виключно на підставі рішення суду. астиною 1 ст. 164 СК ([2947-14](#)) встановлено вичерпний перелік підстав для позбавлення батьківських прав.

Аналіз статистичних даних(1)

(1) Статистичні показники наведені за даними Державної судової адміністрації України (далі - ДСА).

У 2007 р. місцеві суди України розглянули понад 17 тис. справ про позбавлення батьківських прав; їх частка у структурі справ позовного провадження, які виникають із сімейних правовідносин, становить 5,5%. Найбільшу кількість справ цієї категорії розглянули суди областей: Донецької - 1831 справа, Дніпропетровської - 1314, Харківської - 1181. Найменше справ про позбавлення батьківських прав було розглянуто судами областей: Тернопільської - 208, Волинської - 241, а також м. Севастополя - 213 справ.

В абсолютній більшості випадків позовні вимоги, заявлені позивачами у справах про позбавлення батьківських прав, судами задовольняються: так, у середньому по країні у 2007 р. місцеві суди задовольнили позовні вимоги у понад 16 тис. справ, тобто у 92,5% від тих, що розглянуті з ухваленням рішення.

У 2007 р. до апеляційних судів було подано 276 скарг на рішення місцевих судів, тобто було оскаржено 1,6% таких рішень. Апеляційні суди за скаргами по справах зазначеної категорії розглянули 245 справ. Найбільше таких справ розглянули апеляційні суди Донецької області - 31, а також м. Києва - 24 та АР Крим - 32 справи. За результатами розгляду апеляційними судами було скасовано 93 рішення місцевих судів, або у 0,5% від справ, розглянутих місцевими судами з ухваленням рішення. Рішення було змінено у 5 справах, що становить менше 0,1%. У 147 справах, або у 0,8% випадків, апеляційні суди відхиляли скарги і залишали рішення без змін.

Визначення підсудності

Під час проведення узагальнення виявлено значну кількість випадків розгляду судами справ про позбавлення батьківських прав з порушенням правил підсудності.

Справи про позбавлення батьківських прав є справами позовного провадження, тому ця категорія справ підлягає розгляду за загальними правилами підсудності - відповідно до ч. 1 ст. 109 Цивільного процесуального кодексу України ([1618-15](#)) (далі - ЦПК) за місцем проживання відповідача або одного з них, якщо позов подається до обох батьків (ч. 1 ст. 113 ЦПК).

Якщо в одному позові вимоги про позбавлення батьківських прав (та інші вимоги щодо захисту прав дитини) поєднуються з вимогою про стягнення аліментів, такий позов може подаватися за вибором позивача згідно з ч. 1 ст. 110 ЦПК ([1618-15](#)).

Особи, які беруть участь у розгляді справ про позбавлення батьківських прав

Позивач у справах про позбавлення батьківських прав

Статтею 165 СК ([2947-14](#)) визначено перелік осіб, які мають право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав. Такими особами є один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла 14 років. У судовій практиці трапляються випадки розгляду справ за позовами осіб, які відповідно до закону не наділені правом такого звернення. Судам слід перевіряти чи належить позивач до кола

осіб, які мають право звертатися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав, і якщо позивач таких прав не має, повертати заяву позивачу на підставі п. 3 ч. 3 ст. 121 ЦПК ([1618-15](#)).

Виявлено випадки звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав родичів, які не зазначені в ст. 165 СК ([2947-14](#)) як особи, котрі мають право на подання такого позову.

Також згідно з ч. 2 ст. 258 СК та ч. 2 ст. 262 СК баба, дід, сестра, брат, мачуха, вітчим мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацевдатних осіб (внуків тощо) до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень.

Так, Франківським районним судом м. Львова розглянуто справу про позбавлення батьківських прав Ч. К. та Ч. І. за позовом Б. (баби дитини). Суд ухвалив заочне рішення від 30 травня 2007 р., згідно з яким позовні вимоги задоволено.

Участь у розгляді справи органу опіки та піклування

Згідно із ч. 4 ст. 19 СК ([2947-14](#)) участь органу опіки та піклування при розгляді справ щодо позбавлення батьківських справ є обов'язковою.

Відповідно до положень ст. 19 СК ([2947-14](#)) орган опіки та піклування подає до суду письмовий висновок щодо вирішення спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Матеріали узагальнення свідчать, що не всі суди приділяють належну увагу вирішенню питання про повний та повноважний склад осіб, які братимуть участь у справі, не залучають до участі у справі орган опіки та піклування в тих випадках, коли цей орган не є позивачем.

Так, Верховинський районний суд Івано-Франківської області, задовольняючи позов про позбавлення батьківських прав у справі за позовом Д. до О., не залучив до участі у справі орган опіки та піклування, а також не витребував у нього належний письмовий висновок.

З'ясування обставин справи

Згідно з п. 15 постанови Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. N 3 ([v0003700-07](#)) "Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав" (далі - постанова Пленуму від 30 березня 2007 р. N 3) позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують, та ін.), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей.

Для встановлення таких обставин суду потрібно ретельно перевіряти докази, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, обов'язково здійснювати необхідні дії для залучення відповідача у справі та з'ясування його позиції та обґрунтувань. Крім того, суд повинен з'ясувати думку дитини, якщо

вона здатна її висловити. Також згідно із ч. 4 ст. 19 СК ([2947-14](#)) обов'язковою є участь у справі органу опіки та піклування. Суду слід витребувати від цього органу письмовий висновок відповідно до ч. 5 ст. 19 СК ([2947-14](#)), а також може допитати представника цього органу в судовому засіданні.

Слід звернути увагу на те, що згідно з ч. 6 ст. 19 СК ([2947-14](#)) суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Якщо суд установить, що орган опіки та піклування подав висновок, який суперечить інтересам дитини або є недостатньо обґрунтованим чи недостовірним, суд вправі на підставі ст. 211 ЦПК ([1618-15](#)) постановити окрему ухвалу і направити її відповідному органу опіки та піклування для усунення недоліків у роботі.

Особливого значення для всебічного та об'єктивного з'ясування обставин має вимога закону щодо своєчасного повідомлення всіх осіб, які беруть участь у справі. На жаль, виявлено значну кількість порушень цих вимог закону.

Так, лише в узагальненні апеляційного суду Львівської області наведено 11 прикладів таких порушень, допущених судами області.

Зокрема, Київська районна адміністрація м. Одеси в особі органу опіки та піклування в інтересах малолітнього М. К., 2003 р. н., звернулася до суду з позовом до М. Ю. про позбавлення його батьківських прав, посилаючись на те, що останній ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків з виховання дитини, яку було знайдено на вулиці та направлено до притулку. За час перебування М. К. в притулку батько його долею не цікавився і жодного разу не відвідав. Однак у матеріалах справи відсутні відомості про обізнаність батька про місце перебування дитини, так само як і відомості про те, що його належним чином повідомили про час і місце розгляду справи.

Вирішення питання про стягнення аліментів

Відповідно до ч. 2 ст. 166 СК ([2947-14](#)) особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину. Відповідні роз'яснення надані в абз. 7 п. 16 постанови Пленуму від 30 березня 2007 р. N 3 ([v0003700-07](#)).

Законодавчо не встановлено обов'язок суду щодо вирішення питання про стягнення аліментів, якщо така вимога не заявляється. Як засвідчили матеріали узагальнення, суди неоднаково застосовують зазначену норму закону і в аналогічних справах по-різному вирішують питання про стягнення аліментів.

Так, Ковельський міськрайонний суд Волинської області розглянув справу за позовом Ковельського міськрайонного прокурора в інтересах неповнолітніх А. С. та А. Л. Прокурор звернувся до Ковельського міськрайонного суду Волинської області з позовом до А. О. про позбавлення батьківських прав. Рішенням від 19 лютого 2008 р. позовні вимоги суд задовольнив. Позбавляючи відповідача батьківських прав, суд одночасно постановив стягнути з батька аліменти

на дітей. Постановляючи рішення про стягнення аліментів, суд виходив із того, що відповідач не надає жодної матеріальної допомоги неповнолітнім дітям, які такої допомоги потребують.

Натомість у справі за позовом органу опіки та піклування Берестечкової міської ради до Ш. С., С. О. в інтересах Ш. І. про позбавлення батьківських прав Горохівський районний суд Волинської області позов задовольнив, постановивши позбавити відповідачів батьківських прав. Суд також встановив, що відповідачі не надають жодної матеріальної допомоги своїй дитині, однак питання про стягнення аліментів не розглядав.

Вбачається правильною практика судів, які, встановивши, що дитина не отримує від батьків грошової або іншої матеріальної допомоги, розглядають та вирішують питання щодо стягнення аліментів на дитину. Причому суд може вирішити це питання як у разі ухвалення рішення, яким вимоги про позбавлення батьківських прав задовольняються, так і в разі відмови у задоволенні таких вимог.

Досить складним є питання про те, на чию користь необхідно стягувати аліменти на дитину, батьків якої позбавлено батьківських прав. На практиці суди вирішують його по-різному.

Так, Новгород-Сіверський районний суд Чернігівської області рішенням від 22 травня 2007 р. у справі за позовом Ш. А. до Ш. В. О. та Ш. В. Н. про позбавлення батьківських прав аліменти з відповідачів стягнув на користь особи, яка буде законним опікуном або на користь закладу, до якого буде передано неповнолітнього Ш. А.

Якщо згідно з положеннями частин 3 і 4 ст. 60 Цивільного кодексу України ([435-15](#)) (далі - ЦК) судом над дитиною встановлюється опіка чи піклування і опікуном призначається особа інша, ніж державний дитячий заклад, то аліменти необхідно стягувати на користь особи, що призначається опікуном або піклувальником.

Якщо за рішенням суду дитина передається до відповідного дитячого закладу, то поширеною є думка про те, що аліменти не можуть стягуватися на користь такого закладу. Адже відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону від 13 січня 2005 р. N 2342-IV ([2342-15](#)) "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" держава здійснює повне забезпечення дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа. Відповідно передбачено порядок фінансування такого забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів. Крім того, практично не існує механізму контролю за цільовим використанням коштів, перерахованих як аліменти, зокрема на конкретну дитину.

Згідно з ч. 3 ст. 193 СК ([2947-14](#)) за рішенням суду аліменти можуть перераховуватися на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України. Такий механізм є оптимальним з точки зору забезпечення інтересів дитини та належного використання стягнутих аліментів, але не існує визначеного механізму створення таких рахунків та перерахування коштів на них, і тому, ухвалюючи рішення про стягнення аліментів на утримання дитини, переданої до органу опіки та піклування для влаштування в державний дитячий заклад, суди переважно зобов'язують батьків перераховувати аліменти на користь органів опіки та піклування або інших

державних установ. За відсутності передбаченого законом механізму перерахування аліментів на особистий рахунок дитини така практика вбачається правильною.

Вирішення питання про право дитини на житло

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 247, п. 2 ч. 1 ст. 248 СК ([2947-14](#)), а також п. 3 ч. 3 ст. 71 Житлового кодексу України ([5464-10](#)) в разі поміщення дитини (дітей) на виховання в дитячий заклад, до родичів, опікуна чи піклувальника за нею (ними) зберігається право користування житлом, у якому вона проживала.

Інколи суди у своїх рішеннях вирішують питання щодо забезпечення за дитиною зазначеного права. Однак вирішення судом цього питання не є обов'язковим, оскільки право дитини на збереження за нею права користування житлом встановлено законом і є безспірним.

Проблеми, що виникають при розгляді справ про поновлення батьківських прав

Аналіз статистичних даних(2)

(2) Статистичні показники наведено за даними, наданими апеляційними судами. Дані не включають показників по м. Києву, оскільки відповідної інформації апеляційним судом м. Києва надано не було.

Як свідчать дані статистики, в Україні, на жаль, справ про поновлення батьківських прав значно менше, ніж справ про позбавлення батьківських прав. У 2007 р. місцеві суди України розглянули 155 справ про поновлення батьківських прав (тоді як справ про позбавлення батьківських прав - понад 17 тис). Найбільше справ цієї категорії було розглянуто судами областей: Хмельницької - 19, Донецької - 18, Дніпропетровської - 15 та Запорізької 14. У більшості областей кількість розглянутих справ про поновлення батьківських прав не перевищує десяти; суди Волинської, Івано-Франківської, Полтавської, Рівненської, Чернівецької областей розглянули по 1 справі зазначеної категорії, а в Львівській, Тернопільській областях та м. Севастополі такі справи не розглядалися взагалі.

У переважній більшості випадків місцеві суди задовольняють позовні вимоги у справах цієї категорії. Так, у 2007 р. суди України задовольнили позовні вимоги у 116 таких справах, або у 88,5% від кількості справ, розглянутих з ухваленням рішення.

У 2007 р. в апеляційному порядку було оскаржено лише 1 рішення місцевого суду у справі про поновлення батьківських прав (до апеляційного суду Дніпропетровської області). За результатами розгляду апеляційної скарги рішення місцевого суду було скасоване.

Проблемні питання

Справи про поновлення батьківських прав нечисленні й особливих труднощів у судів не викликають.

Звертаючись до суду з позовами, батьки критично ставляться до своєї поведінки в минулому стосовно дітей, вказують на зміну обставин та ставлення до дітей, фактичне поновлення сім'ї та досягнення порозуміння з дітьми, зміну матеріально-побутових умов життя. До матеріалів справи

долучаються рішення суду про позбавлення батьківських прав, акти обстеження умов проживання батьків, характеристики як за місцем роботи, так і за місцем проживання, висновок органу опіки та піклування щодо можливості поновлення позивачів у батьківських правах.

Розглядаючи такі справи, суди чинять правильно, перевіряючи наскільки змінилися поведінка особи та обставини, що були підставою для позбавлення її батьківських прав, і вимагають достатніх обґрунтувань.

Так, Краснокутський районний суд Харківської області розглянув справу за позовом В. до органу опіки і піклування про поновлення батьківських прав. Суд з'ясував такі обставини, як зацікавленість позивача у житті та здоров'ї дитини, стан здоров'я, розвитку та поведінки дитини, обґрунтування щодо відсутності обставин, які стали підставою для позбавлення батьківських прав у минулому, умови проживання та забезпечення позивача. Рішенням від 6 вересня 2007 р. позов було задоволено повністю.

Проблеми, що виникають при розгляді справ про усиновлення

Аналіз статистичних даних(3)

(3) Статистичні показники щодо загальної кількості справ про усиновлення наведені за даними ДСА; показники щодо усиновлення іноземцями - за даними апеляційних судів, крім апеляційного суду м. Києва.

Місцеві суди України у 2007 р. розглянули понад 5 тис. справ про усиновлення, які становлять 5,6% від загальної кількості справ позовного провадження; у тому числі - 1 тис. 220 справ про усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземцями, що становить 23,4% від загальної кількості справ про усиновлення, тобто майже чверть.

Найбільше справ про усиновлення розглянули місцеві суди областей: Донецької - 679, Дніпропетровської - 471, Одеської - 404. Найменше таких справ було розглянуто судами областей: Чернівецької - 51, Тернопільської - 54.

Неоднаковою в різних областях є частка справ про усиновлення дітей іноземцями у структурі справ про усиновлення. У деяких областей ця частка істотно перевищує середню. Так, у Донецькій області вона складає аж 41,7%, в Одеській - 38,4%, у Чернігівській - 36,8%. Натомість у багатьох областях кількість справ про усиновлення дітей іноземцями рідко перевищує десяток; їх частка у структурі справ про усиновлення є незначною. Так, у Волинській області розглянуто дві справи цієї категорії, що складає відповідно 2,7% від усіх справ про усиновлення, розглянутих судами цієї області, в Чернівецькій області - одну справу, або 1,9%, а в Рівненській та Тернопільській областях такі справи взагалі не розглядалися.

В абсолютній більшості випадків - у 99,7% - вимоги заявників задовольняються судами як щодо усиновителів-громадян України, так і щодо іноземців.

Визначення підсудності

Згідно з ч. 1 ст. 251 ЦПК ([1618-15](#)) заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування, подається до суду за місцем їх проживання.

Виявлено випадки розгляду справ про усиновлення з порушеннями правил підсудності.

Так, Буський районний суд Львівської області 12 листопада 2007 р. ухвалив рішення про усиновлення громадянами В. Ю. та В. Н. неповнолітнього Ш., який проживає у с. Лотикове Луганської області в обласному будинку дитини. Усиновлення проведене на підставі висновку Буської районної державної адміністрації.

Судам слід перевіряти дотримання вимог закону щодо підсудності, оскільки порушення таких вимог може призводити до ускладнень при залученні до розгляду справи необхідного складу осіб, а також до номінальної участі у розгляді справ про усиновлення деяких із цих осіб.

Роз'єднання рідних братів та сестер при усиновленні

Частиною 1 ст. 210 СК ([2947-14](#)) встановлено, якщо на обліку для можливого усиновлення перебувають рідні брати та сестри, вони не можуть бути роз'єднані при їх усиновленні. Суди не завжди дотримуються цієї вимоги законодавства.

Наприклад, Центральний районний суд м. Сімферополя АР Крим розглянув справу за заявою громадян Франції С. Б. та його дружини С. М. про усиновлення малолітнього вихованця Кримської республіканської установи "Будинок дитини "Ялинка" К. М., 2005 р. н. З матеріалів справи вбачалося, що у дитини, яку подружжя бажало усиновити, є сестра К.О. та брати К. Г. і К. А., про що заявники у своїй заяві про усиновлення не вказали. Ця обставина залишилася поза увагою суду першої інстанції, у зв'язку з чим прокурор Центрального регіону м. Сімферополя рішення суду про усиновлення дитини оскаржив в апеляційному порядку. Оскільки прокурором було пропущено строк на апеляційне оскарження без поважної причини, ухвалою Апеляційного суду АР Крим від 26 березня 2008 р. в поновленні строку було відмовлено, апеляційну скаргу прокурора залишено без розгляду.

Судам слід з'ясувати факт наявності у дитини, яка усиновлюється, братів та сестер, поставлених на облік для можливого усиновлення, і якщо вони є, з'ясувати наявність обставин, що мають істотне значення, які згідно з ч. 2 ст. 210 СК ([2947-14](#)) дозволяють суду за згодою органу опіки та піклування постановити рішення про усиновлення когось із них або усиновлення їх різними особами. За відсутності відповідних обставин усиновлення дитини на порушення ч. 1 ст. 210 СК ([2947-14](#)) є перешкодою для ухвалення рішення про усиновлення, а в разі його ухвалення - є підставою для його скасування.

Згода батьків дитини на усиновлення

Відповідно до положень ч. 1 ст. 217 СК ([2947-14](#)) усиновлення дитини здійснюється за вільною згодою її батьків.

Під час узагальнення виявлено значну кількість випадків порушення судами вимог щодо необхідності отримання згоди батьків на усиновлення або встановлення обставин, коли така згода

не потрібна. Як свідчать матеріали узагальнення, у дуже малій кількості справ містяться відомості щодо згоди батьків на усиновлення.

Не завжди суди дотримують вимог ч. 5 ст. 217 СК ([2947-14](#)) про те, що письмова згода батьків на усиновлення засвідчується нотаріусом.

Наприклад, Заставнівський районний суд Чернівецької області рішенням від 20 вересня 2007 р. задовольнив заяву про усиновлення В. У матеріалах справи є письмова згода матері на усиновлення дитини, але нотаріусом ця згода не засвідчена.

Згода дитини на усиновлення

Як засвідчили матеріали узагальнення, суди на порушення ч. 1 ст. 218 СК ([2947-14](#)) не завжди встановлюють наявність згоди дитини на її усиновлення.

Так, Онуфріївський районний суд Кіровоградської області розглянув справу за заявою І. про усиновлення дитини Б., 1996 р. н. У матеріалах справи відсутні будь-які відомості стосовно надання дитиною згоди на усиновлення, хоча на час розгляду справи вона мала повних 11 років і за віком усвідомлювала факт усиновлення й могла висловити свою думку.

Довідуючись про думку дитини щодо її усиновлення, суди повинні дотримуватися вимог щодо з'ясування і врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя.

Згідно з ч. 1 ст. 218 СК ([2947-14](#)) згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її вікові та стану здоров'я.

Матеріали узагальнення засвідчили, що у багатьох справах наявні письмові заяви дітей про їх згоду на усиновлення. Однак оскільки законодавчо не встановлено правила засвідчення автентичності підпису дитини, досить часто немає переконливих доказів достовірності такої згоди. Відповідно до п. 72 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905 ([905-2008-п](#)), письмова згода дитини на усиновлення засвідчується представником служби у справах дітей. Про надання дитиною усної згоди на усиновлення або здійснення усиновлення без згоди дитини зазначається у висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. При цьому зазначаються прізвище, ім'я, по батькові представника служби у справах дітей, який проводив бесіду з дитиною, та представника дитячого закладу чи прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників, у присутності яких дитина надала згоду на усиновлення.

Вбачається, що у випадку, якщо письмова згода дитини на усиновлення не оформлена належним чином, суд має викликати дитину в судові засідання для з'ясування її думки щодо усиновлення за умови дотримання ст. 218 СК ([2947-14](#)).

Також слід звернути увагу, що наявність або відсутність згоди дитини на усиновлення є істотною обставиною, яку суд обов'язково повинен врахувати. Відсутність згоди дитини на усиновлення має розглядатися судом як серйозна перешкода для її усиновлення, оскільки з боку дитини з тих чи інших причин відсутнє прагнення до утворення сімейних відносин з усиновлювачами. У

випадку відсутності згоди дитини на усиновлення суд не може ухвалити рішення всупереч думці дитини.

Необхідно звернути увагу судів на те, що відповідно до ч. 1 ст. 231 СК ([2947-14](#)) згода дитини необхідна і для зміни її імені, за винятком випадку, коли дитина живе в сім'ї усиновлювачів і звикла до нового імені. Згода дитини на зміну імені отримується за тими ж правилами, що й згода на усиновлення.

Тасмниця усиновлення

Згідно з ч. 3 ст. 254 ЦПК ([1618-15](#)) для забезпечення тасмниці усиновлення у випадках, встановлених положеннями СК, суд розглядає справу в закритому судовому засіданні. У судів немає однакової практики застосування цієї норми закону.

Оскільки нормами СК ([2947-14](#)) встановлено загальні положення про забезпечення тасмниці усиновлення, правильною вбачається практика судів, які розглядають усі справи про усиновлення в закритому провадженні.

При цьому слід враховувати положення ст. 285 СК ([2947-14](#)), відповідно до якої усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не є тасмним, якщо у державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення не є тасмним, а також усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, і якщо ця особа в Україні постійно не проживає, не є тасмним.

У суддів виникає питання про те, які заходи слід вживати суду для забезпечення тасмниці усиновлення у випадку необхідності залучення до розгляду справи згідно з частинами 1, 2 ст. 254 ЦПК ([1618-15](#)) свідків та інших осіб, яких суд визнав за необхідне допитати.

Відповідно до ч. 4 ст. 10 ЦПК ([1618-15](#)) суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їхні права та обов'язки, попереджає про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав. Суд повинен роз'яснити заінтересованим особам у справі положення законодавства щодо збереження тасмниці усиновлення та попередити їх про відповідальність за розкриття такої тасмниці.

Якщо така особа залучається як свідок, то головуючий в судовому засіданні, роз'яснюючи свідкові його права у порядку ч. 3 ст. 180 ЦПК ([1618-15](#)), має дати відповідні роз'яснення.

Інші проблеми, що виникають при розгляді справ про усиновлення

Певні проблеми виникають у випадках, коли батьків усиновленої дитини (або одного з батьків) було визнано безвісно відсутніми, а після усиновлення зазначені особи з'явилися.

Слід зазначити, що за загальним правилом поява особи, яка була визнана безвісно відсутньою, відновлює усі правовідносини, в яких вона перебувала до ухвалення судом рішення про визнання такої особи безвісно відсутньою, і зазначене рішення підлягає скасуванню судом на підставі ст. 45 ЦК ([435-15](#)). Після такого скасування сторони та інші особи, які брали участь у справі про

усиновлення, мають право звернутися до суду із заявою про розгляд справи про усиновлення дитини за нововиявленими обставинами відповідно до правил гл. 4 розд. V ЦПК ([1618-15](#)).

Трапляються випадки, коли суди, розглядаючи справи про усиновлення, з власної ініціативи вирішують питання про зміну прізвища, по батькові дитини і внесення відповідних змін до актів реєстрації цивільного стану.

Вбачається, що правильною є практика судів, які діють згідно з принципом диспозитивності, закріпленим ст. 11 ЦПК ([1618-15](#)), і розглядають справу в межах заявлених вимог. Якщо вимога щодо зміни імені, прізвища та по батькові дитини не заявляється заявником, суд не повинен вирішувати зазначене питання.

Відповідно до ч. 5 ст. 255 ЦПК ([1618-15](#)) якщо після ухвалення рішення про усиновлення, але до набрання ним законної сили, батьки дитини відкликали свою згоду на її усиновлення, суд скасовує своє рішення і поновлює розгляд справи. Постає питання про наслідки такого поновлення розгляду. Вбачається, що після поновлення розгляду суд повинен з'ясувати причини відкликання батьками дитини згоди, наявність підстав для усиновлення дитини без їх згоди та з урахуванням таких обставин ухвалити нове рішення по суті справи.

Казусом можна вважати справу, в якій Центрально-Міський районний суд м. Горлівки Донецької області рішенням від 16 лютого 2007 р. задовольнив заяву С. Т. про усиновлення неповнолітнього Н. М., 2006 р. н. Із заяви С. Т. убачається, що він перебував у фактичних шлюбних відносинах із Н. В., яка 2006 р. народила йому сина, однак оскільки на цей час мати була у юридичному шлюбі з Н. А., то в актовому записі про народження цієї дитини батьком автоматично вказаний Н. А., шлюб з яким було розірвано лише 24 лютого 2006 р. Таким чином, С. Т. фактично звернувся до суду із заявою про усиновлення своєї біологічної дитини.

Вбачається, що така практика є помилковою. Усиновлення - юридичний факт, внаслідок якого між особами, які не мають біологічної спорідненості, виникають відносини як між батьками та дітьми. У випадку ж наявності спорідненості між особами може йтися про визначення походження дитини.

Необхідно роз'яснити судам, що при розгляді подібних вимог суду слід порекомендувати заявнику змінити позовні вимоги відповідно до чинного законодавства та фактичних обставин справи. Якщо вимоги не будуть змінені, суду належить ухвалити рішення про відмову в задоволенні таких вимог.

Особливості розгляду справ про усиновлення дітей іноземними громадянами

Загалом для розгляду судами справ про усиновлення дітей іноземцями характерні ті ж проблеми, що й для справ про усиновлення дітей громадянами України. Однак у зв'язку з тим, що усиновлення дітей іноземцями регулюється низкою спеціальних норм, а також з урахуванням того, що усиновлення дітей іноземцями є об'єктом особливої уваги держави та суспільства, розгляд таких справ має певні особливості.

Однією з особливостей міжнародного усиновлення в цілому є те, що при такому усиновленні істотно ускладнюється контроль за наслідками усиновлення. У зв'язку з тим, що дитина,

позбавлена батьківського піклування, часто не має нікого, хто б захищав її права та інтереси, на державу покладається особлива відповідальність. Зокрема, для здійснення більш ретельного контролю за міжнародним усиновленням держава встановлює більш жорсткий порядок такого усиновлення.

Так, законом встановлено вимогу щодо забезпечення дитині належного захисту при міжнародному усиновленні. Згідно з ч. 5 ст. 283 СК ([2947-14](#)) усиновлення іноземцями провадиться за умови забезпечення дитині прав в обсязі, не меншому, ніж це встановлено законами України.

Суди відмічають, що встановлення обсягу захисту прав дитини за іноземним правом становить певні труднощі. Для з'ясування обсягу захисту прав дитини за іноземним правом суду необхідно встановити зміст відповідного іноземного права. Встановлення змісту норм іноземного права регламентується ст. 8 Закону від 23 червня 2005 р. N 2709-IV ([2709-15](#)) "Про міжнародне приватне право". Згідно з ч. 2 зазначеної статті з метою встановлення змісту норм права іноземної держави суд чи інший орган може звернутися в установленому законом порядку до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів та установ в Україні чи за кордоном або залучити експертів. Відповідно до ч. 3 цієї ж статті особи, які беруть участь у справі, мають право подавати документи, що підтверджують зміст норм права іноземної держави, на які вони посилаються в обґрунтуванні своїх вимог або заперечень, іншим чином сприяти суду чи іншому органу у встановленні змісту цих норм.

Відповідну рекомендацію було надано у постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. N 3 ([v0003700-07](#)). Згідно з абз. 2 п. 10 цієї постанови з метою визначення змісту норм сімейного права країни усиновлювача суд може звернутися в установленому порядку за роз'ясненнями до Міністерства юстиції України та інших компетентних органів або залучити експерта (спеціаліста) в галузі іноземного права. Суд також має право запропонувати заявникам надати легалізовані в установленому порядку витяги з нормативних актів, що забезпечують за кордоном права дитини (на житло, освіту, охорону здоров'я, утримання тощо) в тому обсязі, в якому вона має їх в Україні. Як свідчать матеріали узагальнення, суди практично ніколи не встановлюють зміст норм іноземного права з метою з'ясувати чи забезпечується такими нормами належний обсяг захисту прав дитини.

Частиною 1 ст. 216 СК ([2947-14](#)) встановлено, що посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців або осіб без громадянства забороняється. З метою запобігання такій діяльності в абз. 4 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. N 3 ([v0003700-07](#)) рекомендовано судам при встановленні особи перекладача з'ясувати місце його роботи, проживання, обставини знайомства із заявниками, а також те, чи не є він колишнім або дійсним працівником органу опіки та піклування чи закладу, в якому виховуються діти, які підлягають усиновленню. Матеріали узагальнення свідчать, що суди досить рідко з'ясовують такі обставини.

Суди відзначають, що заяви про усиновлення дітей іноземцями загалом краще оформлені, до них долучаються готові комплекти необхідних документів, що дає змогу розглядати справи цієї

категорії у стисліші строки. Заяви про усиновлення та необхідні документи, які надавалися заявниками, були перекладені українською мовою та апостилізовані, або їх переклад був нотаріально посвідчений належним чином, тому оформлення документів зауважень не викликало. Однак наявні непоодинокі факти, які дають підстави вважати, що має місце професійна допомога при складанні таких заяв і веденні таких справ, що навряд чи надається на добровільній безоплатній підставі.

Зокрема, привертають увагу заяви в 50 справах, які надійшли із Суворовського районного суду м. Одеси, 40 з яких мають однаковий зміст, стиль викладу, шрифт, абзацні відступи, мовні звороти. Заявники також наводять один і той же мотив звернення до суду - у них є мрія мати дітей, яку вони здійснюють таким шляхом, що дає підстави вважати, що підготовку цих звернень здійснювала одна особа.

Слід також відмітити порушення, які допускають державні органи при підготовці документів, необхідних для розгляду справи про усиновлення дитини іноземцем. Зокрема, у ч. 2 ст. 283 СК (2947-14) встановлено, що дитина, яка є громадянином України, може бути усиновлена іноземцем, якщо вона перебуває не менш як один рік на обліку в урядовому органі державного управління з усиновлення та захисту прав дитини. У цілому суди цієї вимоги закону дотримуються. Однак трапляються випадки її порушення.

Так, у матеріалах справи за заявою громадян Ізраїлю про усиновлення дитини Ж., яка народилася 17 серпня 2005 р., є відомості про постановлення її на облік 13 березня 2005 р., тобто ще до народження. На зазначену обставину суд уваги не звернув, достовірність такої інформації не перевірів та ухвалив рішення про задоволення поданої заяви.

Інші питання, що виникають при розгляді справ про усиновлення іноземцями

Чинним законодавством не врегульовано питання щодо усиновлення дитини у випадку, коли особа, яка є матір'ю або батьком дитини, перебуває в шлюбі з іноземцем (іноземкою), який (яка) бажає цю дитину усиновити.

Так, Снятинський районний суд Івано-Франківської області розглянув справу за заявою В. Р. про усиновлення дитини Л. В., 1995 р. н. Як вбачається з матеріалів справи, заявник В. Р., громадянин Польщі, перебуває в зареєстрованому шлюбі з В. У., і бажає усиновити її сина від першого шлюбу Л. В. Рішенням від 25 березня 2008 р. заявлені вимоги було задоволено.

Аналогічну справу розглянув Іршавський районний суд Закарпатської області.

При цьому в обох випадках з матеріалів справ вбачалося, що заявники проживають на території України та не планують з неї від'їжджати.

Порядок усиновлення дитини, яка не є сиротою і не позбавлена батьківського піклування, безумовно, має особливості, адже в такому випадку відповідальність за долю дитини покладається не на державу, а на батьків або одного з батьків, хто опікується дитиною. Такі діти не перебувають на державному обліку як такі, що можуть бути усиновлені.

Однак чинним законодавством не встановлено якогось спрощеного порядку для усиновлення дитини іноземцем, який перебуває в шлюбі з матір'ю або батьком дитини. Це означає, що на таке

усиновлення поширюються вимоги розд. VI СК ([2947-14](#)), а також ч. 3 ст. 252 ЦПК ([1618-15](#)), які, у свою чергу, не можуть бути виконані, оскільки дитина, не позбавлена батьківського піклування, не може бути взята на облік в урядовому органі державного управління з усиновлення та захисту прав дитини. Також немає необхідності в наданні таким органом згоди на усиновлення дитини. Отже, поширення на такі випадки положень чинного законодавства щодо усиновлення іноземцями дітей - громадян України - перешкоджає таким особам, і дітям у тому числі, здійснювати передбачені законодавством України сімейні права: зокрема, право на проживання в сім'ї (ч. 3 ст. 4 СК ([2947-14](#))).

Таким чином, при розгляді справ про усиновлення дитини іноземцем (іноземкою), який (яка) перебуває у шлюбі з матір'ю (батьком) цієї дитини, судам слід враховувати, що таку дитину не можна вважати позбавленою батьківського піклування, у зв'язку з чим при її усиновленні неможливе застосування норм, встановлених розд. VI СК ([2947-14](#)). У зв'язку з цим при розгляді таких справ необхідно застосовувати норми, якими регулюється усиновлення дитини громадянином України.

Скасування усиновлення

Суди розглядають незначну кількість справ про скасування усиновлення. Їх розгляд загалом не викликає труднощів, хоча й тут наявні декілька складних питань.

Частиною 5 ст. 239 СК ([2947-14](#)) встановлено, що в разі скасування усиновлення дитина має право на збереження прізвища, імені та по батькові, які вона одержала у зв'язку з усиновленням. За бажанням дитини їй присвоюються прізвище, ім'я, по батькові, які вона мала до усиновлення. Постає питання, яким чином суд має вирішувати питання про прізвище, ім'я та по батькові дитини, яка за віком або станом здоров'я не може висловити свою думку?

Якщо дитина за віком або станом здоров'я не може висловити свою думку щодо збереження прізвища, імені та по батькові, які вона одержала у зв'язку з усиновленням, судам слід присвоювати дитині прізвище, ім'я та по батькові, які вона мала до усиновлення.

Безпрецедентну справу розглянув Суворовський районний суд м. Одеси.

За заявою подружжя з Іспанії, в якій зазначено, що за рішенням суду від 29 жовтня 2007 р. вони усиновили громадянку України М., 2004 р. н. З причин поганого самопочуття - депресивного стану усиновительки, просили скасувати рішення суду про усиновлення, оскільки не можуть надати дитині необхідний догляд та не зможуть забезпечити їй належне виховання.

Суд ухвалою від 14 листопада 2007 р. прийняв зазначену заяву до провадження та 16 листопада 2007 р. ухвалив рішення, яким своє ж рішення про усиновлення скасував, чим фактично здійснив поворот у його виконанні - повернув дитину до дитячого закладу та зобов'язав відповідний відділ РАЦСу внести зміни в актовий запис про її народження. При цьому у справі, рішення в якій скасовано, будь-які відомості про це відсутні.

Слід відмітити, що вирішуючи цю справу суд грубо порушив норми законодавства. Розгляд заяви про скасування рішення суду законом не передбачено. У наведеному випадку громадянам Іспанії

потрібно було звернутися до суду із заявою про скасування усиновлення, а не із заявою про скасування рішення суду.

Проблеми, що виникають при розгляді справ про встановлення опіки та піклування над дітьми

Аналіз статистичних даних(4)

(4) Статистичні показники за даними апеляційних судів, крім апеляційного суду м. Києва.

Справи про встановлення опіки або піклування над дітьми також нечисленні. Усього місцеві суди України у 2007 р. розглянули 525 справ цієї категорії. Найбільша кількість таких справ була розглянута судами областей: Донецької - 119, Луганської - 97, Дніпропетровської - 41. Найменше таких справ розглянули суди Волинської та Івано-Франківської областей - по 1 справі.

У 97% справ суди ухвалили рішення, якими задовольнили позовні вимоги. Випадки відмови у задоволенні позовних вимог є поодинокими.

До апеляційних судів України надійшло 7 скарг на рішення місцевих судів про встановлення опіки та піклування над дітьми, що становить 1,4% від кількості справ, розглянутих місцевими судами з ухваленням рішення, із них розглянуто 5 справ. Апеляційні суди скасували рішення місцевих судів у 3 справах (0,6% від розглянутих місцевими судами з ухваленням рішення), в одній справі рішення змінили (відповідно 0,2%), та ще в одній рішення залишили без змін (також 0,2%).

Складні питання, що виникають при розгляді справ цієї категорії

Переважно питання про встановлення опіки та піклування над дітьми суди розглядають при розгляді справ про позбавлення батьківських прав, оскільки в багатьох випадках позивачі разом із вимогою про позбавлення батьківських прав заявляють вимогу про призначення над малолітньою або неповнолітньою дитиною опікуна чи піклувальника.

Так, Яворівський районний суд Львівської області розглянув справу за позовом Г. Т. М. до Ш. Г. та Г. Т. С. У позовній заяві позивач заявив вимогу про позбавлення відповідачів батьківських прав щодо неповнолітніх дітей Ш. Ю., 2000 р. н., і Г. В., 1992 р. н., та про призначення позивача, яка є бабою дітей, опікуном над молодшою дитиною та піклувальником над старшою. Рішенням від 26 червня 2007 р. позовні вимоги задоволено в повному обсязі.

Суди не виробили однакової практики щодо розмежування повноважень зі встановлення опіки та піклування над дитиною між судами й органами опіки та піклування. Оскільки ч. 3 ст. 243 СК ([2947-14](#)) встановлено, що опіка, піклування над дитиною встановлюється органом опіки та піклування, деякі суди при розгляді справ про позбавлення батьківських прав не вирішують питання про встановлення опіки та піклування над дитиною.

Так, Ковельський міськрайонний суд Волинської області розглянув справу за позовом органу опіки та піклування м. Ковеля до Л. про позбавлення його батьківських прав. Рішенням від 7

листопада 2007 р. позовні вимоги було задоволено. Питання про встановлення опіки або піклування над дитиною суд не розглядав.

Вбачається, що така практика є неправильною, оскільки тією ж ч. 3 ст. 243 СК ([2947-14](#)) передбачено, що опіка, піклування над дитиною встановлюється також судом у випадках, передбачених положеннями ЦК ([435-15](#)).

У ст. 60 ЦК ([435-15](#)) передбачено, що суд встановлює опіку над малолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування (ч. 3); встановлює піклування над неповнолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає піклувальника за поданням органу опіки та піклування (ч. 4). Наведені положення слід розуміти таким чином, що коли при розгляді справи суд встановить, що особа позбавлена батьківського піклування, то це є достатньою підставою для порушення і розгляду судом питання про встановлення опіки чи піклування над дитиною і призначення піклувальника, навіть у тих випадках, коли таку вимогу не було заявлено.

Необхідно звернути увагу на те, що відповідно до положень частин 3, 4 ст. 60 ЦК ([435-15](#)) суд призначає опікуна або піклування за поданням органу опіки та піклування. Вбачається, що замість подання у матеріалах справи може бути наявний офіційний висновок чи інший документ органу опіки та піклування, який свідчить про згоду цього органу на призначення певної особи опікуном або піклувальником.

Виявлено випадки, коли суди встановлюють опіку та піклування за відсутності в матеріалах справи будь-яких клопотань або висновків органу опіки та піклування.

Зокрема, Бортнянський районний суд Чернігівської області рішенням від 29 серпня 2007 р. в одному провадженні з позбавленням М. батьківських прав стосовно двох його малолітніх дітей встановив над ними опіку та призначив опікуном В. Ухвалюючи рішення, суд посилався на заяву останньої (бабусі дітей) про призначення її опікуном над дітьми. Подання органу опіки та піклування в матеріалах справи відсутнє.

Згідно з ч. 3 ст. 167 СК ([2947-14](#)) дитина за бажанням другого з батьків може бути передана йому. Відповідно до ч. 4 цієї ж статті, якщо дитина не може бути передана другому з батьків, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають, за їхньою заявою, баба та дід, повнолітні брати та сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчим. Якщо дитина не може бути передана бабі, дідові, повнолітнім братам та сестрам, іншим родичам, мачусі, вітчиму, вона передається на опікування органу опіки та піклування (ч. 5 ст. 167). У більшості справ про позбавлення батьківських прав немає відомостей про родичів дітей, які мають бажання і можливість взяти їх на виховання, тому суди, розглядаючи питання про встановлення опіки чи піклування над дитиною, ухвалюють рішення про передачу дітей органам опіки та піклування для подальшого влаштування.

Вбачається, що така практика є правильною, оскільки особам, зазначеним у ч. 4 ст. 167 СК ([2947-14](#)), дитина може бути передана лише за їх заявою або за поданням органу опіки та піклування. Законодавчо не встановлено обов'язок суду здійснювати розшук таких осіб.

Однак якщо суду стає відомо про наявність таких осіб, він обов'язково повинен залучати їх до розгляду справи для вирішення питання про призначення їх опікуном або піклувальником, а також питання про стягнення на їх користь аліментів на дитину.

Іноді у судів постає питання про можливість встановлення опіки чи піклування над дитиною, за наявності батьків, не позбавлених батьківських прав.

Так, Яворівський районний суд Львівської області розглянув справу за заявою К. І. про встановлення опіки над малолітньою дитиною К. Л. А., 2006 р. н. З матеріалів справи вбачається, що заявниця є бабою дитини, проживає разом з дитиною та її матір'ю К. Л. І., яка від народження є інвалідом другої групи, має незадовільний стан здоров'я, хворіє, відстає у психічному розвитку і не може належним чином доглядати дитину. Фактично дитину доглядає та утримує заявниця, і тому просить призначити її опікуном над дитиною. Рішенням від 1 жовтня 2007 р. вимоги К. І. задоволено у повному обсязі.

Вбачається, що таке рішення є правильним, оскільки ч. 1 ст. 243 СК ([2947-14](#)) передбачено, що опіка, піклування встановлюється над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування. Визначення того, яку дитину слід вважати позбавленою батьківського піклування, міститься у ч. 1. ст. 1 Закону від 13 січня 2005 р. № 2342-IV ([2342-15](#)) "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування": діти, позбавлені батьківського піклування, - діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти. Таким чином, рішення суду є обґрунтованим.

Результати цього узагальнення свідчать про те, що суди переважно правильно розглядають справи про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, усиновлення і встановлення опіки та піклування над дітьми. Водночас наявна низка проблем, які мають вирішувати суди при розгляді справ зазначених категорій, що зумовлені змінами у законодавстві, відсутністю усталеної практики, а також тим, що справи зазначених категорій практично не оскаржуються.